

§ 3.2. Importanța operei lui Garofalo

161. Teoria anormalității morale nu poate constitui nici ea, firește, o explicație general valabilă. O serie de teorii moderne cu privire la fenomenul criminal au reluat însă ideea, integrând-o într-un cadru explicativ mai larg; în tipologizările contemporane, *indiferența afectivă* este o trăsătură a personalității criminale reținută frecvent.

Dincolo de încercarea de tipologizare a infractorului, în opera lui Garofalo găsim aspecte interesante în legătură cu influențele socio-economice asupra criminalității.

Pe baza datelor statistice existente în epocă, Garofalo constată că instrucția școlară nu are un efect direct benefic asupra fenomenului criminal. Scăderea numărului de analfabeți nu duce, așa cum se credea la vremea respectivă, la scăderea numărului de infracțiuni, ci la creșterea numărului de infractori alfabetizați¹.

În ce privește religia, Garofalo susține că aceasta ar putea avea efecte benefice, dar numai în cazul în care percepțiile morale sunt receptate în copilărie.

Referitor la factorii economici, se demonstrează că aceștia nu reprezintă nici ei adevărata cauză a criminalității, iar Garofalo „reduce la absurd” teoriile socialiste contemporane (a se vedea supra 136).

162. Contribuția cea mai importantă a lui Garofalo la dezvoltarea gândirii criminologice constă în introducerea noțiunii de *tembilitate* sau pericolozitate a infractorului. După cum s-a reținut în doctrină: „... primul om de știință care a sugerat formula ce trebuie să servească unificării sistematice a cercetărilor antropologice, psihologice și sociologice efectuate relativ la delincvenți este R. Garofalo. Acesta, în fapt, încă din 1877, a enunțat principiul după care, „baza și criteriul de proporționalizare a pedepsei, trebuie să fie cel al pericolozității criminale”².

Pe lângă crearea noțiunii de pericolozitate, Garofalo deține prioritatea și în sublinierea necesității efectuării de anchete sociale cu privire la infractor.

¹ „Iată deci că biata armă a alfabetului, despre care se spera că va face minuni, este sfărâmată de statistică; ideea că pentru fiecare școală deschisă se va închide o pușcărie, nu este mai mult decât o absurditate”. R. Garofalo, *op. cit.*, p. 150.

² F. Grispigni, *Introduction de politique criminelle au problème de l'état dangereux*, în *Le problème de l'état dangereux*, deuxième Cours International de Criminologie, Ed. Maison de l'UNESCO, Paris, sept. 1954, p. 57.

Datorită acestor contribuții Garofalo, este considerat un „pionier al criminologiei clinice”¹.

Secțiunea a IV-a. Enrico Ferri (1856-1929). Teoria anormalității bio-psiho-sociale

163. Remarcabila personalitate a lui E. Ferri a influențat gândirea juridică, sociologică și criminologică a începutului de secol XX.

După efectuarea studiilor juridice la Universitatea din Bologna, Ferri a desfășurat o activitate profesională densă, fiind profesor universitar (la Roma, Torino, Bruxel), avocat și om politic (membru în Parlamentul italian).

Spirit enciclopedic și dotat cu o mare capacitate de muncă, pe lângă activitatea practică, Ferri a avut o bogată activitate științifică, fiind autorul a numeroase tratate, cursuri universitare, monografii, studii științifice etc.

Principala sa lucrare ce interesează domeniul criminologiei, a apărut pentru prima dată în anul 1881, sub denumirea „Noile orizonturi ale dreptului penal” și a fost republicată ulterior, cu titlul: „Sociologie criminală”. În cuprinsul acestei lucrări, Ferri evaluează în mod critic toate rezultatele cercetărilor criminologice anterioare și formulează o teorie proprie a delictului, o *teorie multifactorială*.

Reluând într-un tablou sintetic explicațiile contemporane cu privire la originea delictului, Ferri constată că acesta a fost considerat un fenomen de:

- *normalitate* (fie biologică, fie socială);
- *anormalitate biologică*, prin: atavism; patologie; degenerescență; deficiență de nutriție a sistemului nervos central; deficiență de dezvoltare a centrilor inhibitori; anomalie morală;
- *anormalitate socială* prin: influențe economice; inadaptare juridică; influențe sociale complexe.

În opinia lui Ferri, explicațiile ce privesc delictul ca fenomen normal sunt total inexacte, iar celelalte reprezintă doar „adevăruri parțiale”, deoarece, în realitate, delictul reprezintă un fenomen de *anormalitate biológico-socială*.

¹ A se vedea, în acest sens, J. Pinatel, *Tratat, op. cit.*, p. 396.

Deși, în rubrica pe care și-o rezervă în tabloul sus-amintit, Ferri utilizează formula *anormalitate biologică-socială*, el ia în considerare și factorul psihic (pe care îl include în sfera biologicului).

Astfel, după evaluarea critică a celorlalte explicații, Ferri conchide că delictul este întotdeauna o rezultantă ce include: „atât anormalitatea specială, permanentă sau tranzitorie, congenitală sau dobândită, a constituției organice sau *psihice*, cât și circumstanțe exterioare, fizice și sociale, care concură într-un anumit timp și loc date, la determinarea acțiunii unui anumit om”¹.

Luarea în considerare și a componentei psihice rezultă, după cum se va observa, și din clasificarea pe care Ferri o reține în legătură cu factorii criminogeni. În aceste împrejurări explicațiile formulate de E. Ferri în legătură cu etiologia fenomenului criminal, pot fi sintetizate în formula: „*Teoria anormalității bio-psiho-sociale*”.

§ 4.1. Teoria anormalității bio-psiho-sociale

164. În construirea teoriei sale, Ferri pleacă de la o clasificare a criminalului, în cinci categorii:²

- 1) criminalii nebuni;
- 2) criminalii născuți;
- 3) criminalii obișnuiți sau din obișnuință dobândită;
- 4) criminalii de ocazie;
- 5) criminalii din pasiune.

1) În această categorie intră, în primul rând, toate cazurile patologice, respectiv diversele maladii mentale (idiotism, diferitele manii, epilepsia etc.).

O varietate aparte în cadrul acestei categorii o reprezintă „*nebunul moral*”, adică acea persoană lipsită de simțul moral (sau social, cum preferă Ferri să-l numească). Această varietate este greu de separat de cea a criminalului născut și face de fapt legătura între cele două categorii.

2) Criminalii născuți sunt cei la care se regăsesc, de o manieră tranșantă, caracteristicile speciale (stigmatetele) relevate de antropologia criminală (a se vedea Lombroso supra 152).

¹ E. Ferri, *op. cit.*, p. 126.

² *Idem*, p. 151.

Criminalul născut este rezultatul „tiraniei inexorabile a tendințelor congenitale”¹.

Marea majoritate a recidiviștilor este alcătuită din criminali născuți sau criminali din obișnuință.

3) La această categorie se regăsesc mai puțin trăsăturile antropologice ale omului criminal. Criminalul din obișnuință se caracterizează prin slăbiciune morală, la care se adaugă stimuli ai „circumstanțelor și mediului corupt”; cel mai adesea începe cariera la o vârstă fragedă și comite infracțiuni contra proprietății; detenția, în loc să-l amelioreze, îl degradează fizic și moral.

4) În cadrul acestei categorii se regăsesc cei care „nu au primit de la natură o tendință activă spre delict”, dar care sunt împinși să comită fapte penale de unele condiții legate de mediul fizic și social. Ferri admite totuși că „și la criminalul de ocazie, o parte din cauzele care determină delictul aparțin ordinii antropologice, deoarece, fără dispozițiile particulare ale individului, impulsurile exterioare nu ar fi suficiente”².

5) Criminalii din pasiune reprezintă, de fapt, o varietate a criminalilor de ocazie. Ei sunt foarte rari în comparație cu celelalte categorii și comit, de cele mai multe ori, atentate contra persoanei; sunt indivizi a căror viață a fost fără pată până în momentul comiterii crimei; au un temperament sanguin sau nervos și o sensibilitate exagerată.

Ferri admite că granițele între cele cinci categorii de criminali nu sunt foarte ferme, fiind vorba în realitate de „... diferențe de grad și de modalitate, atât în privința caracteristicilor organice ori psihice, cât și în ce privește concursul mediului fizic și social”³.

Pe baza tipologiei criminale elaborate și ținând cont de unele date statistice, Ferri își pune problema grupării factorilor ce concură la producerea crimei, în categorii distincte.

O parte din factorii pe care Ferri îi reține fuseseră menționați anterior de alți autori (de exemplu Bentham), dar de o manieră „fragmentară și dezordonată”.

165. *Factorii criminogeni* sunt grupați de către Ferri în trei categorii:

- 1) *factorii antropologici* sau individuali ai delictului;
- 2) *factorii fizici* sau cosmo-telurici ai delictului;

¹ *Idem*, p. 157.

² *Idem*, p. 168.

³ *Idem*, p. 171.

3) *factorii sociali* ai delictului.

1) *Factorii antropologici* sunt divizați, la rândul lor, în trei subcategorii:

a) constituția organică a individului (unde intră toate anomaliile organice ale craniului, creierului, viscerelor, activității reflexe etc.);

b) constituția psihică a criminalului (unde sunt incluse anomaliile inteligenței și sentimentelor, mai ales ale simțului social – moral – (...));

c) caracteristicile personale ale criminalului (condițiile biologice de rasă, vârstă, sex; condițiile biologic-sociale, cum ar fi: starea civilă, profesia, domiciliul ...);

2) *Factorii fizici* sau cosmo-telurici cuprind toate cauzele aparținând mediului fizic precum: climat, natura solului, succesiunea zilelor și a nopților, anotimpurile, temperatura anuală, condițiile atmosferice, producția agricolă.

3) *Factorii sociali* rezultă din mediul social în care trăiește delincventul, precum: densitatea, nivelul (stadiul) opiniei publice și al religiei, structura familiei și a sistemului educațional, producția industrială, alcoolismul, organizarea economică și politică, cea a administrației publice, a justiției și a poliției judiciare, sistemul legislativ civil și penal¹.

Rezultă că, în opinia lui E. Ferri, *crima ca fenomen individual este determinată de o multitudine de factori concurenți de natură biologică, psihologică și socială*².

§ 4.2. Contribuția lui Ferri la dezvoltarea gândirii criminologice

166. Ferri este, așadar, primul om de știință care exprimă într-un mod foarte clar o viziune complexă asupra etiologiei crimei, elaborând o teorie multifactorială. Contribuția sa la dezvoltarea gândirii criminologice trece însă dincolo de formularea teoriei amintite.

De la studierea crimei ca fenomen individual, Ferri trece la analiza criminalității. Utilizând datele statistice, el observă că într-un mediu social dat, în condiții individuale și fizice date, se produce un număr determinat de infracțiuni (*legea saturației criminale*). În condiții deosebite, legate de fenomene economice, politice, etc., numărul infracțiunilor poate atinge un prag maxim (*supra-saturația criminală*).

¹ *Idem*, p. 205-206.

² Nu reținem în mod distinct factorii fizici, deoarece putem considera că aceștia acționează mijlocit, fie prin intermediul bio-psihicului (de exemplu: temperatura, condițiile atmosferice), fie prin intermediul socialului (de exemplu producția agricolă).

În aceste condiții, se impun două constatări importante:

- nu există o regularitate mecanică a fenomenului criminal (și aici, Ferri combate opinia lui Quetelet);

- pedepsele nu au eficiența care le este atribuită în general, deoarece „delictul cresc și descresc în virtutea unui ansamblu de cauze diferite de aceste pedepse”.

Concluzia pe care Ferri o degajă este că „trebuie să se recurgă la alte metode și alte mijloace decât pedepsele pentru apărarea societății”¹, respectiv la *echivalenți ai pedepselor* (substitutivi penali - sau mijloace substituibile pedepselor).

167. *Echivalenții pedepselor* reprezintă, în opinia lui Ferri, unele modificări în structurile politice, economice, administrative etc., prin care individul să fie „ghidat neîncetat și de o manieră indirectă pe căi non-criminale” și îndepărtat de tendințele naturale ori de ocaziile delictuale².

Trecând în revistă principalele modificări ce s-ar impune, Ferri elaborează un adevărat program de reformă socială:

În plan economic, el preconizează liberul schimb, impozite și restricții indirecte în legătură cu fabricarea și vinderea alcoolului³, salarizarea corespunzătoare a funcționarilor publici, iluminatul nocturn etc.

Din punct de vedere politic se pune accentul pe respectarea de către guvern a libertăților publice, (libertatea de opinie), a drepturilor individuale și sociale, descentralizarea politico-administrativă etc.

În domeniul științific, Ferri preconizează folosirea unor tehnici moderne pentru investigare și pentru protecția cetățeanului (sisteme de alarmă, anti-furt, etc.).

În plan civil și administrativ, se urmăresc: facilitarea accesului la justiția civilă; simplificarea legislației comerciale; un sistem riguros și expeditiv de reparare a daunelor suferite de victimele delictelor; perfecționarea funcționării notariatelor și birourilor de stare civilă (s-ar evita fraudele și falsurile cu privire la identitate, bigamia etc.); efectuarea de verificări medicale mai

¹ E. Ferri, *op. cit.*, p. 253.

² *Idem*, p. 270.

³ E. Ferri face o analiză extrem de interesantă în legătură cu influențele alcoolului și alcoolismului asupra crimei și a criminalității, se folosesc date statistice concludente precum și raționamente bio-psiho-sociale referitoare la această problemă (a se vedea, în legătură cu aceasta, E. Ferri, *op. cit.*, p. 274-284).

riguroase în cazul bolnavilor psihici; crearea unor societăți de patronaj pentru condamnații eliberați și pentru infractorii minori etc.

În privința educației, Ferri crede că sunt necesare: suprimarea unor spectacole ce instigă la cruzime; direcționarea experimentală a pedagogiei; salarizarea decentă a învățătorilor; îngrijirea și educarea copiilor abandonati.

Punerea în practică a măsurilor preconizate, ce constituie un „cod preventiv”, ar avea o eficiență mult mai mare, în opinia lui Ferri, decât codul penal.

168. În sfârșit, una din contribuțiile cele mai importante în dezvoltarea gândirii criminologice este adusă de Ferri prin formularea teoriei pozitivistă a răspunderii penale.

Ferri neagă ideea de „liber arbitru” pe care o consideră o „pură iluzie”. El critică atât concepția clasică a „liberului arbitru absolut”, cât și teoriile neo-clasice prin care se susținea existența unui „liber arbitru limitat”, relativ. Pentru combaterea ideii de „liber arbitru”, Ferri recurge la o demonstrație în cel mai pur stil pozitivist apelând la argumente psihofiziologice, la rezultatele unor cercetări din domeniul biologiei, al antropologiei și al psihiatriei. Toate argumentele utilizate converg, în opinia lui Ferri, spre constatarea că: „omul acționează cum simte și nu cum gândește”. Pentru a fi mai convingător, Ferri citează o frază celebră a unui psihiatru francez: „*eu vreau* constată o situație, dar nu o creează”¹.

Negând „liberul arbitru”, se neagă implicit răspunderea morală, punându-se în discuție temeiul răspunderii penale: „Dar atunci, dacă omul comite fapte rele nu prin libera alegere a voinței sale, ci prin tirania fatală a organismului său anormal și a mediului exterior, cum am putea să-l pedepsim, să-l facem răspunzător de greșeli ce nu sunt ale lui?”²

Pentru rezolvarea acestei dileme, Ferri înlocuiește răspunderea morală cu *răspunderea socială*, prin care înțelege o „obligație” a individului față de societatea în care trăiește: „Actele omului pot să-i fie imputate și el este în consecință răspunzător, pentru că trăiește în societate”³.

Opiniile lui Ferri cu privire la răspunderea socială și la echivalenții pedepselor au readus în discuție problema prevenirii delincvenței și au antrenat o serie de modificări legislative în domeniul penal.

¹ Th. Ribot, *Les maladies de la volonté*, Ed. Felix Alcan, Paris, 1883, p. 175.

² E. Ferri, *op. cit.*, p. 340.

³ *Idem*, p. 400.

În același timp, teoria etiologică multifactorială elaborată de Ferri a dat o nouă orientare cercetării criminologice și, după cum vom vedea, teoriile etiologice moderne nu pot face abstracție de explicațiile savantului italian.

Opera lui E. Ferri încheie cu succes ciclul strădaniilor pozitivistă și reprezintă punctul de plecare al criminologiei moderne.

Secțiunea a V-a. Caracteristicile școlii pozitivistă

169. Încercarea de a rezuma, în câteva trăsături, vasta creație pozitivistă este desigur dificilă și prezintă, inevitabil, o mare doză de arbitrar. Credem totuși că o astfel de sintetizare este utilă, pentru mai buna înțelegere a locului și rolului școlii pozitivistă în gândirea criminologică.

Foarte pe scurt, pot fi reținute cinci principale caracteristici:

- 1) studiul complet al fenomenului criminal ca realitate umană și socială și, în mod corelativ, contestarea viziunii abstracte asupra crimei;
- 2) formularea unor concluzii bazate pe observarea fenomenului criminal, pe metoda inducției pozitive, și renunțarea la deducția apriorică, speculativă;
- 3) negarea „liberului arbitru” și înlocuirea acestei idei cu cea a determinismului bio-psiho-social;
- 4) înlocuirea ideii de răspundere morală cu cea de răspundere socială;
- 5) justificarea activității juridico-penale prin rațiuni de apărare socială, ceea ce presupune măsuri de protecție (reparatorii, eliminatorii) și măsuri de prevenire (educative, curative etc.).

Capitolul III

Teoriile etiologice moderne

Problematică

170. Includem în categoria teoriilor etiologice moderne acele explicații referitoare la fenomenul criminal formulate în secolul al XX-lea, ulterior teoriei multifactoriale elaborată de Ferri.

Aceste teorii au continuat tradiția școlii pozitivistice și au reprezentat, multă vreme, principala preocupare a criminologilor. Ulterior, explicațiile etiologice au fost înlocuite de cele privind trecerea la act și cele care se bazează pe mecanismele de reacție socială.

Deși, în mod formal, se consideră că, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului, explicațiile etiologice au încetat să mai preocupe cercetarea criminologică, este evident că și teoriile ulterioare au abordat, într-un fel sau altul, problema cauzalității fenomenului criminal.

171. Teoriile etiologice moderne prezintă următoarele *caracteristici*:

1) Admit în unanimitate ideea că delincvența reprezintă *un fenomen multifactorial*;

2) Diversele teorii etiologice s-au ocupat fiecare în mod prioritar de o anumită categorie de *factori care au fost considerați preponderenți: biologici, morali, sociali* (fără ca prin aceasta să se nege caracterul multifactorial);

3) Toate aceste teorii pleacă de la premisa că și comportamentul criminal, ca și celelalte conduite umane, prezintă o componentă psihologică importantă – și, de aceea, teoriile etiologice moderne au un *element comun: factorul psihologic*¹.

¹ A se vedea, în acest sens, R. Gassin, *op. cit.*, p. 170.

Plan

172. În mod corespunzător celor arătate mai sus, teoriile etiologice moderne pot fi grupate în trei categorii, ce vor fi tratate în prezentul capitol:

Secțiunea 1. Teoriile psiho-biologice.

Secțiunea 2. Teoriile psiho-sociale.

Secțiunea 3. Teoriile psiho-morale.

Secțiunea I. Teoriile psiho-biologice

173. Teoriile regrupate în această categorie continuă, mai mult sau mai puțin, tradiția lombrosiană. Conform ideii centrale a acestor teorii, *crima ca fenomen individual are o bază biologică (organică sau funcțională)*.

Se consideră că ceilalți factori, exteriori individului (factorii exogeni), au doar un rol indirect, secundar. Din multitudinea teoriilor de acest gen am selectat câteva ce pot fi considerate reprezentative.

§ 1.1. Teoria bio-tipologică

174. Această teorie cuprinde mai multe variante, ce au ca element comun susținerea ideii potrivit căreia *există o corelație între activitatea criminală și biotip* (tipul biologic).

Corelația se stabilește fie în raport cu structura corpului (morfo-caracterologice); fie în raport cu somatotipul (tipul corpului avut în vedere, plecând de la embrion), fie în raport cu tipul endocrinian¹.

Reținem pe scurt, în cele ce urmează, varianta ce stabilește corelația între crimă și structura corpului:

175. *Ernest Kretschmer (1888-1964)*, psihiatru german, a observat existența unei relații precise între unele tipuri morfologice și anume tulburări psihice; pornind de la această observație, el a creat un sistem caracterologic complet. Principala lucrare a lui Kretschmer, ce interesează criminologia, a fost „Structura corpului și caracterul” („Körperbau und Charakter”).

¹ A se vedea, în acest sens, R. Gassin, *op. cit.*, p. 172; se fac referiri la Kretschmer, Sheldon și respectiv Pende pentru fiecare din cele trei variante.

Kretschmer consideră că, în funcție de constituția corporală, se pot distinge patru tipuri de indivizi, fiecare categorie având o anumită structură psihică și o înclinație mai puternică spre comiterea unor infracțiuni specifice¹.

1) *Tipul picnicomorf* (sau picnic): indivizi corpolenți (chiar grași), scunzi, cu extremități scurte, față rotundă, calviție, adeseori inteligenți și expansivi; ei se caracterizează printr-o criminalitate tardivă și vicleană (înșelăciune, fraudă).

2) *Tipul leptomorf* (sau astenic): intră în această categorie indivizii înalți, slabi, cu chipul prelung; ei sunt dotați divers din punct de vedere intelectual, sunt interiorizați și, de regulă, adaptarea socială este precară; se caracterizează printr-o criminalitate precoce și o tendință spre recidivă; infracțiunile comise, de regulă, sunt patrimoniale: furt, abuz de încredere etc.

3) *Tipul atletomorf* (sau athletic): se evidențiază printr-un sistem osteomuscular puternic; oscilează între sentimentalism și brutalitate; se caracterizează printr-o criminalitate brutală (omoruri, tâlhării) și o tendință spre recidivă indiferent de vârstă.

4) *Tipul displastic*: cuprinde indivizi înapoiți în plan psihic și morfologic, cel mai adesea foarte slabi, cu deficiențe ale caracterelor sexuale ori cu malformații corporale; din punct de vedere psiho-medical, regăsim în această categorie debili mintal și schizofreni; displasticii comit de regulă delikte sexuale (dar nu numai), operează într-un mod neașteptat (uneori stupid, alteori sălbatic), își încep cariera criminală de regulă după 18 ani și sunt expuși recidivei.

§ 1.2. Teoria inadaptării bio-psihice²

176. Această teorie a fost formulată de criminologul suedez Olof Kinberg, a cărui principală lucrare „*Problemele fundamentale ale criminologiei*”, a apărut pentru prima oară în anul 1935³. Olof Kinberg a fost unul dintre

¹ A se vedea J. Pinatel, *Tratat, op. cit.*, p. 212-213.

² Această teorie se regăsește în doctrina criminologică fie sub denumirea *Teoria inadaptării* (J. Pinatel, *Tratat supracit.*, p. 199), fie sub denumirea *Teoria inadaptării biologice* (R. Gassin, *op. cit.*, p. 173). Considerăm formula „inadaptare bio-psihică” mai apropiată de explicațiile conținute în cadrul teoriei și, în consecință, mai oportună.

³ Prima ediție a lucrării a fost publicată în limba engleză sub titlul *Basic Problems of Criminology* și reunea două studii anterioare ale autorului. Referirile pe care le vom face în continuare se bazează pe ediția în limba franceză din anul 1959 care,

continuatorii școlii lombrosiene. El reia ideea unei antropologii criminale, ce caută să deceleze caracterele fundamentale ale delincventului într-un complex bio-psihic; afinitățile sale cu determinismul pozitivist sunt evidente¹.

Pentru Kinberg, omul este o ființă nu doar biologică, ci și psihologică și socială, caracterizată prin „plasticitate”, adică prin facultatea de a-și modifica reacția nu numai în funcție de influențele fizice și chimice, dar și în funcție de factori psihologici și sociali. Dacă „plasticitatea” nu se corelează cu influențele mediului, se creează o stare de inadaptare între organism și mediu. Inadaptarea poate avea surse și forme diverse.

„Toate aceste forme diverse de inadaptare pot, pe căi diferite, să ajungă la o inadaptare socială și, cu sau fără alte simptome, la delict”².

Manifestarea inadaptării sub forma unei încălcări a legii reprezintă deci o reacție a individului la diverși stimuli ai mediului. Dar cum individul reacționează în general, în opinia lui Kinberg, în funcție de propria sa structură bio-psihică, rezultă că, pentru a stabili cauzele crimei, este necesar a se analiza structura bio-psihică a individului sau, altfel spus personalitatea acestuia.

177. Există două elemente ce trebuie avute în vedere la analiza structurii bio-psihice: I) nucleul constituțional și II) funcția morală.

I) **Nucleul constituțional** reprezintă „suma tendințelor reacționale ale individului”³. Se pot distinge patru trăsături psihologie fundamentale (radicali constituționali), ce alcătuiesc nucleul constituțional:

1. *capacitatea* - respectiv nivelul maxim pe care poate să-l atingă inteligența unui individ, sub influența unor condiții de mediu optim;
2. *validitatea* - respectiv cantitatea de energie de care dispune individul;
3. *stabilitatea* - respectiv facultatea subiectului de a dobândi comportamente ferme, fixate prin obiceiuri, durabile, în așa fel încât să poată face același lucru în același fel, economisind forță;
4. *soliditatea* - trăsătură care se referă la coeziunea internă a personalității, în opoziție cu disociabilitatea.

conform precizărilor făcute de autor, a fost în martie parte refăcută. A se vedea, în acest sens, O. Kinberg, *Les problèmes fondamentaux de la criminologie*, Ed. Cujas, Paris, 1959, Avant-propos, p. 2.

¹ M. Ancel, în prefața la ediția în limba franceză, *Les problèmes fondamentaux de la criminologie*, *op. cit.*, p. III.

² O. Kinberg, *op. cit.*, p. 124.

³ *Idem*, p. 214.

Aceste trăsături se regăsesc în personalitatea indivizilor în cantitatea variabilă: fie excedentară, fie medie, fie deficitară. În cazurile extreme, vom avea următoarele perechi diametral opuse:

- a. supercapabil - inteligent, spiritual, adaptabil;
- b. subcapabil - stupid, mărginit, inert;
- c. supervalid - atent, expansiv, întreprinzător, calm, sigur, tenace, responsabil;
- d. subvalid - precaut, anxios, teamă de acțiune și de răspundere;
- e. superstabil - rece afectiv, abil, abstract, elegant, asiduitate ideatică;
- f. substabil - afectiv, interesat de lucruri concrete, asiduitate practică;
- g. supersolid - lent, ferm, obiectiv circumspect;
- h. subsolid - schimbător, subiectiv, neserios, uneori mincinos.

Pentru a estima importanța unuia din radicalii constituționali, ca sursă a delictului, el trebuie avut în vedere în contextul întregului „aliaj constituțional”¹.

În același timp este nevoie a se lua în calcul și cel de-al doilea element:

178. II) Funcția morală. Aceasta reprezintă, în opinia lui Kinberg „modalitatea și profunzimea asimilării valorilor morale care compun atmosfera morală unde subiectul a trăit ori trăiește”².

Ca fenomen psihologic, funcția morală este compusă din elemente emoționale și elemente cognitive. Dacă se ia în considerare calitatea acestor elemente, se pot distinge patru categorii de subiecți:³

1. indivizi a căror funcție morală se reduce la unele cunoștințe ale evaluărilor morale, general acceptate, dar căror le lipsește elementul emoțional aproape complet (intră aici imbecilii, debili mintali etc.);
2. indivizi care nu numai că posedă cunoștințe despre regulile morale, dar sunt capabili să reacționeze emoțional la stimuli adecvați (oamenii așa zis normali);
3. indivizi ale căror funcții morale au suferit modificări în urma unor leziuni patologice ale țesuturilor cerebrale (traumatisme, encefalite etc.); la această categorie se întâlnesc frecvent fapte antisociale; sunt afectate elementele emoționale (afectivitatea);

¹ *Idem*, p. 218.

² *Idem*, p. 218.

³ O. Kinberg, *De la Morale comme phénomène social objectif*, în R.D.P.C. (belge), Tome 1940-1946, p. 446.

4. indivizi care cunosc regulile morale, răspund emoțional la stimuli, însă au o percepție deformată a sensului real al actului; sunt în eroare cu privire la semnificația morală a acestuia.

În urma combinației dintre un anumit tip de nucleu constituțional și o anumită configurație a funcției morale, rezultă *indivizi inadaptați* care, la anumiți stimuli, vor reacționa în contradicție cu legea penală (care exprimă evaluările morale acceptate de mediu).

În afară de personalitățile normale, Kinberg studiază și cazurile psihopatologice, unde există de obicei alterări grave ale funcției morale, și analizează predispozițiile spre delict în aceste cazuri.

Teoria inadaptării nu se referă la indivizi totalmente distincți de „tipul normal”, deoarece, așa cum preciza Kinberg, complexitatea personalității umane face imposibilă divizarea umanității în două grupe: cei buni și cei răi¹.

§ 1.3. Teoria constituției criminale

179. Reprezentantul acestei teorii este criminologul italian Benigno di Tullio, profesor la Universitatea din Roma, a cărui principală lucrare: „*Tratat de antropologie criminală*”, a fost publicată pentru prima oară în anul 1945.

Prin *constituție criminală* autorul înțelege „o stare de predispoziție specifică spre crimă, altfel spus capacitatea care există în anumiți indivizi de a comite acte criminale, în general grave, în urma unor instigări exterioare ce rămân *sub pragul* ce operează asupra generalității oamenilor”².

Pentru di Tullio, studiul crimei nu poate fi exclusiv biologic ori exclusiv sociologic, ci totdeauna biosociologic. În același timp, biologicul nu poate fi desprins de psihic, deoarece „în realitatea organică a corpului uman nu există nici o funcție, afară de cele pur vegetative, care să se poată detașa de activitatea psihică”. Rezultă că personalitatea individului nu poate fi corect apreciată decât după criterii biopsihologice³.

Pornind de la aceste premise, autorul încearcă să determine factorii ce conduc la formarea unei personalități criminale (personalitate predispusă spre crimă).

¹ O. Kinberg, *Quelques aspects criminologiques récents*, R.S.C., 1957, p. 798; citat de J. Pinatel, *Tratat, op. cit.*, p. 202.

² B. di Tullio, *Manuel d'anthropologie criminelle, op. cit.*, p. 36.

³ B. di Tullio, *op. cit.*, p. 49.

Un prim factor important este *ereditatea*; cu toată influența sa puternică, aceasta trebuie însă considerată ca o posibilitate sporită, iar nu ca o determinare absolută.

Predispoziția spre crimă poate avea ca sursă și *unele disfuncționalități cerebrale, hormonale etc.*

Vârsta și crizele biologice pe care le antrenează sunt de asemenea importante: pubertatea, cu modificările ei specifice de ordin psihofiziologic, precum și procesele involutive ale îmbătrânirii, pot conduce la tulburări de comportament și chiar la crimă.

180. După analiza minuțioasă a unei multitudini de factori, di Tullio conchide: „Se poate afirma că predispoziția spre crimă este expresia unui ansamblu de condiții organice și psihice, ereditare, congenitale sau dobândite, care, diminuând rezistența individuală la instigări criminogene, permite individului, cu mai multă probabilitate, să devină un criminal”¹. Di Tullio nu ignoră, după cum s-ar putea crede, factorii sociali ori fizici, exteriori individului. El face o analiză minuțioasă a acestora, însă consideră că ei nu pot avea o influență reală, decât în măsura în care întâlnesc o constituție criminală preexistentă ori contribuie la formarea unei astfel de personalități:

„... De unde convingerea noastră că mediul nu devine un factor criminogen decât dacă, prin grava sa persistență, poate exersa asupra individului o influență peiorativă, degenerativă sau patologică, și să provoace în acest fel un „super-eu” imoral, un dezechilibru psihic acompaniat de instigări criminogene, sau dacă operează asupra unor indivizi în mod particular receptivi, ca urmare a constituțiilor biopsihice”².

După cum se poate observa, cercetările și concluziile lui di Tullio s-au apropiat cel mai mult de teoria lombrosiană; autorul se folosește însă de unele descoperiri noi în domeniul bio-psihologiei și al geneticii; în plus, nu evită să se pronunțe asupra factorilor sociali și asupra legăturii dintre aceștia și personalitatea criminală.

§ 1.4. Teoria genetică

181. Încercarea lui Lombroso de a găsi o dovadă palpabilă care să demonstreze existența unui substrat biologic al comportamentului criminal,

¹ *Idem*, p. 72.

² *Idem*, p. 94.

deși blamată de numeroși oameni de știință, nu a fost, și probabil nu va fi niciodată, total abandonată.

O dată cu dezvoltarea tehnicilor moderne de cercetare, preocupările de a stabili un raport între comportamentul criminal și structurile biologice ale individului s-au deplasat în sfera genetică. Apar astfel în anii șaptezeci numeroase ipoteze și explicații care ar putea fi reunite sub denumirea de: „teoria genetică” (sau teoria aberațiilor cromozomiale).

După cum se știe cariotipul uman presupune 46 cromozomi dispuși în 23 de perechi din care 22 reprezintă «soma» (partea nereproductivă), iar o pereche reprezintă germenul «goma» (partea care asigură reproducerea), alcătuită din cromozomi sexuali.

Sexul genetic este dat de prezența sau absența unui cromozom particular, notat în mod convențional cu litera Y, astfel încât formula genetică femeiască este 46 XX, iar cea bărbătească 46 XY.

Materialul cromozomial uman a fost descris pentru prima oară în mod corect abia în anul 1956, iar ulterior, prin multiple cercetări, s-a descoperit că pot exista unele anomalii cantitative ori calitative, unele abateri de la cariotip.¹

Anomaliile cromozomice depistate cel mai frecvent la delincvenți sunt în legătură cu cromozomii sexuali (germenul).

182. Astfel, o primă anomalie, cu relevanță în comportamentul criminal, este apariția suplimentară a unui cromozom de tip X, care conduce la formula 46 XXY, anomalie care a fost denumită „sindromul lui Klinefelter”.

Subiecții care prezintă această deviație de la cariotip au o aparență masculină, sunt înalți și slabi, prezintă o pilozitate pubiană de tip feminin, au barba rară sau absentă. Diferite cercetări au stabilit că frecvența sindromului Klinefelter printre delincvenți este de cinci până la zece ori mai mare decât în rândul populației generale. Faptele comise de aceste persoane sunt diverse (de la furt la agresiune fizică), dar se poate totuși observa o tendință ușor accentuată spre delikte cu tematică sexuală, pedofilie, exhibiționism, furt din considerente fetișiste etc.

Din punct de vedere psihic, subiecții care prezintă anomalia în cauză se caracterizează prin: pasivitate, timiditate, tendințe spre ipohondrie și depresie; deseori prezintă diferite tulburări mentale.

¹ A se vedea, în acest sens, R. Van Durne, *Avatars du syndrome XYY, l'agressivité génétique est-elle un mythe?*, în RDPC (belge) nr. 1/1974-1975, p. 3 și urm.

S-a observat în același timp însă, că excesul de cromozomi X nu are drept consecință doar comportamentul criminal, ci că acesta se integrează într-o personalitate deseori deja anormală psihiatric¹.

183. O altă anomalie importantă care a fost descoperită și care la un moment dat a fost puternic mediatizată, vorbindu-se chiar despre „cromozomul crimei”, este apariția unui Y suplimentar care duce la formula: 47 XYY.

Subiecții la care se regăsește această anomalie, nu prezintă în general particularități morfologice evidente. Sunt indivizi cu o aparență masculină (ca și în primul caz), deseori foarte înalți (peste 1,80 m); uneori se constată la aceste persoane anomalii în configurația urechilor, miopie, calviție avansată, dar aceste trăsături sunt departe de a fi constante.

Frecvența acestei anomalii în rândul populației de infractori este, potrivit unor estimări, de aproximativ zece ori mai mare decât în rândul populației generale. Acest sindrom a interesat foarte mult cercetările criminologice deoarece apariția lui se asociază în mod frecvent cu fapte violente, chiar omucideri, iar predispoziția generală spre crimă a indivizilor din această categorie este mai accentuată decât în cazul sindromului Klinefelter.

184. În doctrina criminologică s-a subliniat că ambele anomalii, ca și altele mai puțin relevante cu privire la comportamentul criminal, pot exista și la indivizi perfect normali, „atât prin inteligență, cât și prin comportament”. Această constatare duce, sigur, la concluzia că anomaliile în cauză „constituie o predispoziție” și, chiar dacă subiecții respectivi ajung în mod frecvent să comită infracțiuni, acest deznodământ nu este obligatoriu².

În aceste circumstanțe, în mod evident, explicațiile bazate pe aberațiile cromozomice nu pot fi generalizate. De fapt, după o perioadă de „înflorire” a cercetărilor pe această linie, ce a coincis oarecum cu apariția tezelor socio-biologice, interesul cercetărilor criminologice, în acest domeniu, pare că s-a diminuat constant. Un rol „descurajator” este posibil să-l fi avut și problemele etico-juridice care s-au născut în urma constatărilor sus-amintite; aceste probleme au fost sesizate în doctrina criminologică concomitent cu semnalarea legăturilor între aberațiile cromozomiale și comportamentul criminal, ele putând fi reduse la trei chestiuni mai importante:

¹ A se vedea, în sensul celor de mai sus, Q. Debray, *L'apport de la génétique à la connaissance du criminel*, în „Aberrations chromosomiques, biochimie de cerveau et criminalité”, Ed. Neret, Paris, 1975, p. 13.

² În sensul celor de mai sus, a se vedea Q. Debray, *op. cit.*, p. 15.

– problema păstrării secretului privind rezultatele testelor efectuate la naștere, cu privire la cariotip, pentru a nu influența anturajul copilului și pentru a nu-i aduce prejudicii în dezvoltare (în cazul în care s-a descoperit un X sau Y suplimentar);

– problema revizuirii conceptului de răspundere care, în aceste condiții, se dovedește o dată în plus o simplă ficțiune etico-juridică, fără suport științifico-medical; chestiunea este valabilă pentru toate sistemele penale;

– problema înființării unor structuri capabile să supravegheze, să ajute, eventual să îngrijească persoanele aflate într-o asemenea situație; ce caracter ar trebui să aibă și ce mijloace ar putea să folosească asemenea structuri?¹

Aceste probleme ca și altele de aceeași natură, care s-ar naște în cazul în care s-ar valida teza existenței unei corespondențe generale (sau majoritare) și inevitabile (sau aproape), între eventualele aberații cromozomiale și comportamentul criminal, sunt de nesoluționat sau, mai exact, orice soluție ar conține, pe lângă avantajele urmărite, unele inconveniente de neacceptat.

Din păcate, trista istorie a ultimului secol a lăsat urme adânci și există justificarea morală ca anti-discriminarea să meargă eventual până la anti-știință. În acest context cercetările biologice în general, biologia criminală în mod particular se găsesc în fața unei probleme de principiu: ce s-ar întâmpla în momentul în care s-ar confirma, eventual, ipoteza existenței unor diferențe biologice între indivizi, diferențe ce nu ar putea fi acceptate actualmente din punct de vedere moral? Pentru că, în mod evident, lumea actuală, deși dispusă din ce în ce mai mult să accepte „dreptul la diferență”, la modul general, nu ar putea accepta, moralmente, existența unor diferențe biologice, care ar destrăma idealul egalității umane.

În fața acestei probleme care are un efect aproape „paralizant” este firesc să asistăm la un oarecare impas al teoriilor psiho-biologice. Totuși, deși mai puțin spectaculos și mai discret mediatizate, se pare că cercetările în domeniul biologiei genetice avansează, și destul de rapid.

În 1993, după o minuțioasă analiză a cercetărilor din domeniul geneticii și al socio-biologiei, celebrul criminolog canadian Denis Szabo afirma, printre

¹ A se vedea, în acest sens, J. Mendlewicz și J. Wilmotte, *Les déterminants génétiques de la délinquance – Problèmes de l'anomalie XYY*, în RDPC (belge) nr. 4/1970, p. 450.

altele: „Imaginea științifico-fantastică derivată din clonaj rămâne, mulțumesc lui Dumnezeu, o ficțiune”¹.

După circa trei ani, o oaie botezată Dolly devenea simbolul unei ficțiuni transformate în realitate. La sfârșitul anului 2002 s-a anunțat nașterea primei ființe umane rezultată în urma clonării. Între timp, la începutul anului 2001 avea loc un alt eveniment excepțional, publicarea genomului uman în versiune completă. Nu este exclus, într-un asemenea context, să asistăm la o nouă relansare a cercetărilor din domeniul biologiei criminale.

Secțiunea a II-a. Teoriile psiho-sociale

185. În cadrul mai larg al criminologiei etiologice, o serie de teorii moderne acordă o importanță sporită factorilor sociali ai fenomenului criminal.

Aceste teorii poartă amprenta unora din școlile criminologice din secolul trecut (interpsihologică, sociologică) și, bineînțeles, nu pot face nici ele abstracție de teoria multifactorială a lui Ferri și de o serie de factori de natură socială pe care acesta i-a evidențiat.

În marea lor majoritate, teoriile psiho-sociale încearcă să răspundă la întrebarea: de ce viața socială determină anumiți indivizi să comită fapte penale, în timp ce alți indivizi nu devin delincvenți? Aceste teorii au fost denumite: Teoriile factorilor sociali ai delincvenței. Există și unele excepții, unde întrebarea este pusă dintr-o perspectivă contrară: de ce majoritatea indivizilor se supun legii și nu comit fapte penale? Aceste teorii au fost regrupate sub denumirea: Teoriile factorilor sociali ai respectului legii penale².

Vom prezenta în cele ce urmează principalele teorii psiho-sociale, ce aparțin ambelor maniere de a pune problema.

Primele trei teorii examinate, respectiv: Teoria asociațiilor diferențiate, Teoria conflictelor de culturi și Teoria anomiei, sunt reprezentative pentru prima categorie (Teoriile factorilor sociali ai delincvenței). Ultima teorie prezentată în această secțiune, respectiv: Teoria angajamentului, aparține celei de-a doua categorii: Teoriile factorilor sociali ai respectului legii penale.

¹ D. Szabo, *De l'anthropologie à la criminologie comparée – Quatre leçons au Collège de France*, Ed. Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 1993, p. 41.

² În acest sens, a se vedea R. Gassin, *op. cit.*, p. 177.

§ 2.1. Teoria asociațiilor diferențiate

186. Această teorie aparține criminologului american Edwin Sutherland, profesor la Universitatea din Indiana.

Principala lucrare a lui Sutherland a fost publicată pentru prima oară în anul 1924, cu titlul *Criminologie*. Ulterior lucrarea a fost completată și republicată în anul 1934, sub denumirea „*Principii de Criminologie*”. O ultimă variantă cu același titlu a fost publicată în anul 1955, sub îngrijirea colaboratorului principal al lui Sutherland, Donald R. Cressey.

În cuprinsul „*Principiilor de Criminologie*”, Sutherland formulează teoria asociațiilor diferențiate, care i-a adus celebritatea.

Pentru formularea teoriei sale, autorul pleacă de la o premisă foarte clară în plan metodologic:

Nu se poate vorbi de un caracter științific al unei teorii criminologice, dacă aceasta nu răspunde aceluiași exigențe la care este supusă orice teorie științifică. În speță „condițiile cărora le sunt atribuite cauzele delincvenței trebuie să fie totdeauna prezente, dacă există delincvență, și totdeauna absente, dacă nu există delincvență”¹.

Pornind de la această premisă, autorul constată că există două tipuri de explicații științifice ale fenomenului criminal: „fie în funcție de elementele care intră în joc în momentul în care infracțiunea este comisă, fie în funcție de elementele care și-au exercitat influența anterior, mai ales în viața delincventului. În primul caz, explicația poate fi calificată „mecanistă”, „situațională” sau „dinamică”; în al doilea caz, istorică sau genetică².

Sutherland consideră că teoria sa face parte din categoria explicațiilor genetice (ceea ce echivalează de fapt cu explicațiile etiologice în opoziție cu cele dinamice). El fondează această explicație pe ipoteza că un act criminal se produce atunci când există o situație propice, pentru un individ determinat.

187. Explicația actului criminal în viziunea lui Sutherland presupune următoarele coordonate:

1. *comportamentul criminal este învățat*; el nu este ereditar, iar cel care nu a primit o „pregătire” criminală nu inventează crima;

¹ E. Sutherland, *Principes de criminologie*, version française établie sur le texte de la sixième édition de *Principles of Criminology*, Ed. Cujas, Paris, 1966, p. 85.

² *Idem*, p. 87.

altele: „Imaginea științifico-fantastică derivată din clonaj rămâne, mulțumesc lui Dumnezeu, o ficțiune”¹.

După circa trei ani, o oaie botezată Dolly devenea simbolul unei ficțiuni transformate în realitate. La sfârșitul anului 2002 s-a anunțat nașterea primei ființe umane rezultată în urma clonării. Între timp, la începutul anului 2001 avea loc un alt eveniment excepțional, publicarea genomului uman în versiune completă. Nu este exclus, într-un asemenea context, să asistăm la o nouă relansare a cercetărilor din domeniul biologiei criminale.

Secțiunea a II-a. Teoriile psiho-sociale

185. În cadrul mai larg al criminologiei etiologice, o serie de teorii moderne acordă o importanță sporită factorilor sociali ai fenomenului criminal.

Aceste teorii poartă amprenta unora din școlile criminologice din secolul trecut (interpsihologică, sociologică) și, bineînțeles, nu pot face nici ele abstracție de teoria multifactorială a lui Ferri și de o serie de factori de natură socială pe care acesta i-a evidențiat.

În marea lor majoritate, teoriile psiho-sociale încearcă să răspundă la întrebarea: de ce viața socială determină anumiți indivizi să comită fapte penale, în timp ce alți indivizi nu devin delincvenți? Aceste teorii au fost denumite: Teoriile factorilor sociali ai delincvenței. Există și unele excepții, unde întrebarea este pusă dintr-o perspectivă contrară: de ce majoritatea indivizilor se supun legii și nu comit fapte penale? Aceste teorii au fost regrupate sub denumirea: Teoriile factorilor sociali ai respectului legii penale².

Vom prezenta în cele ce urmează principalele teorii psiho-sociale, ce aparțin ambelor maniere de a pune problema.

Primele trei teorii examinate, respectiv: Teoria asociațiilor diferențiate, Teoria conflictelor de culturi și Teoria anomiei, sunt reprezentative pentru prima categorie (Teoriile factorilor sociali ai delincvenței). Ultima teorie prezentată în această secțiune, respectiv: Teoria angajamentului, aparține celei de-a doua categorii: Teoriile factorilor sociali ai respectului legii penale.

¹ D. Szabo, *De l'anthropologie à la criminologie comparée – Quatre leçons au Collège de France*, Ed. Librairie philosophique J. Vorin, Paris, 1993, p. 41.

² În acest sens, a se vedea R. Gassin, *op. cit.*, p. 177.

§ 2.1. Teoria asociațiilor diferențiate

186. Această teorie aparține criminologului american Edwin Sutherland, profesor la Universitatea din Indiana.

Principala lucrare a lui Sutherland a fost publicată pentru prima oară în anul 1924, cu titlul *Criminologie*. Ulterior lucrarea a fost completată și republicată în anul 1934, sub denumirea „*Principii de Criminologie*”. O ultimă variantă cu același titlu a fost publicată în anul 1955, sub îngrijirea colaboratului principal al lui Sutherland, Donald R. Cressey.

În cuprinsul „*Principiilor de Criminologie*”, Sutherland formulează teoria asociațiilor diferențiate, care i-a adus celebritatea.

Pentru formularea teoriei sale, autorul pleacă de la o premisă foarte clară în plan metodologic:

Nu se poate vorbi de un caracter științific al unei teorii criminologice, dacă aceasta nu răspunde aceluiași exigențe la care este supusă orice teorie științifică. În speță „condițiile cărora le sunt atribuite cauzele delincvenței trebuie să fie totdeauna prezente, dacă există delincvență, și totdeauna absente, dacă nu există delincvență”¹.

Pornind de la această premisă, autorul constată că există două tipuri de explicații științifice ale fenomenului criminal: „fie în funcție de elementele care intră în joc în momentul în care infracțiunea este comisă, fie în funcție de elementele care și-au exercitat influența anterior, mai ales în viața delincventului. În primul caz, explicația poate fi calificată „mecanistă”, „situațională” sau „dinamică”; în al doilea caz, istorică sau genetică”².

Sutherland consideră că teoria sa face parte din categoria explicațiilor genetice (ceea ce echivalează de fapt cu explicațiile etiologice în opoziție cu cele dinamice). El fondează această explicație pe ipoteza că un act criminal se produce atunci când există o situație propice, pentru un individ determinat.

187. Explicația actului criminal în viziunea lui Sutherland presupune următoarele coordonate:

1. *comportamentul criminal este învățat*; el nu este ereditar, iar cel care nu a primit o „pregătire” criminală nu inventează crima;

¹ E. Sutherland, *Principes de criminologie*, version française établie sur le texte de la sixième édition de *Principles of Criminology*, Ed. Cujas, Paris, 1966, p. 85.

² *Idem*, p. 87.

2. învățarea se realizează în contact cu alte persoane, printr-un proces complex de comunicare;

3. învățarea are loc mai ales în interiorul unui grup restrâns de persoane;

4. procesul de învățare presupune: asimilarea tehnicilor de comitere a infracțiunilor; orientarea mobilurilor, a tendințelor impulsive, a raționamentelor și atitudinilor;

5. orientarea mobilurilor și a tendințelor impulsive este în funcție de interpretarea favorabilă sau defavorabilă a dispozițiilor legale;

6. *un individ devine criminal dacă interpretările defavorabile respectului legii domină interpretările favorabile; „acesta constituie principiul asociațiilor diferențiate...”; „cei care devin criminali o fac pentru că sunt în contact cu modele criminale și nu au sub ochi modele anticriminale;*

7. asociațiile diferențiate pot varia în privința duratei, frecvenței, intensității etc.;

8. formația criminală prin asociație nu se dobândește doar prin imitație;

9. comportamentul criminal este expresia unui ansamblu de nevoi și valori, dar nu se explică prin aceasta (hoțul fură în general pentru a avea bani, dar tot pentru a avea bani oamenii cinstiți muncesc)¹.

Mecanismul anterior explică fenomenul criminal la nivelul individual. Extinzând raționamentul la nivel colectiv, se poate explica și criminalitatea: o rată a criminalității ridicată este datorată unei „organizări sociale diferențiate. „Un grup poate fi organizat fie de manieră a favoriza dezvoltarea fenomenului criminal, fie de manieră a i se opune. Majoritatea grupurilor sunt ambivalente, iar rata criminalității este expresia unei organizări diferențiate a grupului. *Organizarea diferențiată a grupului înțeleasă ca explicație a variațiilor ratei criminalității, corespunde explicației prin teoria asociației diferențiate a procesului prin care indivizii devin criminali*”².

În opinia lui Sutherland, teoria asociațiilor diferențiate este singura capabilă să ofere o explicație cu caracter general valabil pentru fenomenul criminal.

§ 2.2. Teoria conflictelor de culturi

188. Teoria conflictelor de culturi, sau a conflictelor culturale, cum mai poate fi denumită, aparține criminologului american Thorsten Sellin, profesor

¹ *Idem*, p. 89.

² *Idem*, p. 90.

al Universității din Pennsylvania și timp de mai mulți ani, Președinte al Societății Internaționale de Criminologie.

Principala lucrare a lui Sellin, „Conflictul cultural și crima” a fost publicată pentru prima oară în anul 1938¹, după care a fost republicată în mai multe ediții, la diferite intervale de timp. Lucrarea a avut un mare succes în Statele Unite și treptat a căpătat o reputație mondială, fiind tradusă în limbile spaniolă, franceză și chiar japoneză².

Pentru T. Sellin, demersul cognitiv vis-à-vis de fenomenul criminal pleacă de la premise nefavorabile, criminologia fiind considerată: „o știință bastardă, născută din preocuparea generală față de o calamitate socială”³. O cunoaștere pur științifică în criminologie, ca și în celelalte științe umane și sociale, este iluzorie, tocmai datorită obiectului cercetării: comportamentul uman este indeterminabil ceea ce face imposibil adevărul științific⁴.

În aceste condiții, „ambiția” criminologiei ar trebui să se limiteze doar la formularea unor ipoteze cu un grad sporit de probabilitate. Pe aceste coordonate limitative a înțeles autorul să-și construiască teoria. Aceasta nu se naște pe un teren gol, deoarece, la vremea respectivă, mai multe studii fuseseră consacrate subiectului „conflict de cultură” și delincvență, chiar dacă nu fuseseră încă definite în mod clar conceptele⁵.

Termenii cultură și conflict, ce alcătuiesc atât titlul lucrării lui Sellin, cât și elementele principale ale teoriei sale, au o semnificație particulară, ce impune unele explicații.

Astfel, prin termenul *cultură* autorul desemnează „totalitatea ideilor, a instituțiilor și a produselor muncii care, aplicată la grupuri determinate de ființe umane, permite a se vorbi despre regiuni culturale, despre tipuri de cultură, despre cultură națională și așa mai departe. În acest sens al

¹ Lucrarea, având titlul original, *Culture Conflict and Crime*, a apărut în Buletinul nr. 41/1938 al Social Science Research Council, fiind de fapt un Raport al „Subcomitetului pentru delincvență” ce funcționa în cadrul „Comitetului pentru personalitate și cultură”. Raportul a fost întocmit de către profesorul T. Sellin în calitate sa de Președinte al Subcomitetului sus-amintit.

² A se vedea, în acest sens, M. Ancel, *Conflits de Culture et Criminalité*, introducere la ediția în limba franceză, Ed. A. Pedone, Paris, 1984, p. XI.

³ T. Sellin, *Conflits de Culture et Criminalité*, op. cit., p. 3.

⁴ *Idem*, p. 4.

⁵ *Idem*, p. 58.

termenului, populația cea mai primitivă, mai înapoiată, mai analfabetă și cea mai puțin luminată posedă o cultură”¹.

Prin „conflict cultural”, autorul desemnează lupta între valori morale ori norme de conduită opuse sau aflate în dezacord. La rândul lor, normele de conduită înseamnă reguli, exprimate sau implicite, pe care o persoană le urmează atunci când se găsește într-o situație care impune o acțiune sau un răspuns din partea sa.

Codul personal de morală al individului depinde de normele pe care le-a captat, în urma experiențelor pe care le-a trăit ca membru al unor diverse grupuri sociale. Fiecare grup are propriile norme de conduită, care se impun a fi respectate: „Din acest punct de vedere, codul de conduită al gangsterilor este un cod moral în aceeași măsură ca decalogul ori legea penală”².

În lumea modernă, individul se găsește din ce în ce mai des în contact cu valori și norme diferite.

Diferențele etnice, sociale, de vârstă, profesionale, religioase, etc., antrenează diferențe de reguli și valori morale. În aceste condiții, apar inevitabil situații în care individul, supunându-se unei norme acceptate de grupul din care face parte (sau de unul dintre aceste grupuri), riscă să încalce o alta, aparținând altui grup cu care intră în contact.

Se poate vorbi de un conflict cultural „atunci când conduita unei persoane, socialmente aprobată sau chiar cerută într-o anumită situație, nu este apreciată de aceeași manieră de toate grupurile sociale la care ea datorează „supunere”³.

În mod frecvent, conflictul normativ între cele două (sau mai multe) sisteme de referință este receptat la nivelul psihicului, iar conduita pe care individul o va urma, va fi în funcție de ponderea unuia sau altuia dintre sistemele la care se raportează. Nu este însă obligatoriu ca acest conflict normativ să se convertească într-un conflict mental. Chiar în situații aparent clare de încălcare a legii este posibil ca individul să acționeze fără a avea această reprezentare, datorită raportării unilaterale la un sistem diferit de valori. Pentru a ilustra această situație, Sellin dă următorul exemplu real:

Un bărbat de origine siciliană care locuia la New Jersey îl ucide pe seducătorul fiicei sale în vârstă de 16 ani. Sicilianul „își exprimă surprinderea

¹ T. Sellin, *Culture Conflict and Crime*, în RDPC (belge) nr. 9/1960, p. 815.

² *Idem*, p. 821.

³ *Idem*, p. 833.

în momentul în care fu arestat, atâta timp cât nu făcuse altceva decât să apere de o manieră tradițională onoarea familiei sale”. Autorul constată că în acest caz nu a existat un conflict mental. „Conflictul a fost extern și s-a produs între coduri sau norme culturale”¹.

189. Există în principal trei situații generatoare de conflict:

1. conflictul poate să apară între două atitudini perfect morale, dar bazate pe valori diferite (este cazul colonizării, când asimilarea legislativă este prea rapidă);

2. conflictul se poate situa între legi arbitrare (ca cele din starea de ocupație) ori legi care favorizează corupția, pe de-o parte, și indivizi care se supun unor concepții morale sănătoase, pe de altă parte;

3. conflictul se poate ivi între legi conforme cu valorile socialmente acceptate și indivizi care au coduri morale particulare (cazul imigranților)².

Șocul produs între normele de conduită diferite este în mod particular pronunțat în societatea americană, care a cunoscut mai multe valuri de imigranți. Teoria lui Sellin poate fi însă adaptată și la celelalte societăți occidentale care au cunoscut sau cunosc fenomenul imigrant, precum și la orice tip de societate în care se pot manifesta conflicte sub una din celelalte două variante ori sub alte forme.

Teoria conflictelor de culturi nu poate oferi însă decât o explicație parțială a fenomenului criminal. Ea poate fi considerată ca o formă particulară de manifestare a teoriei asociațiilor diferențiate așa cum de altfel o considera Sutherland. Referindu-se la conflictele de culturi, Sutherland admitea că acestea „au o influență asupra criminalității, mai ales prin aceea că *determină asociații diferențiate*, cu exemple de comportament care încurajează violarea legilor penale”³.

§ 2.3. Teoria anomiei

190. Sociologul american Robert K. Merton formulează o teorie bazată pe conceptul de *anomie*, într-o lucrare apărută inițial în 1949 și republicată

¹ T. Sellin, *op. cit.*, p. 68.

² A se vedea J. Pinatel, *op. cit.*, p. 74.

³ E. Sutherland, *op. cit.*, p. 103.

ulterior, după completare, în anul 1957, cu titlul: „Teoria socială și structura socială”¹.

Teoria lui Merton prezintă o concepție culturalistă, cu rădăcini în gândirea durkheimiană și cu unele corespondențe în teoria „conflictelor de culturi” a lui Sellin.

Pe de o parte, Merton își însușește concepția lui Durkheim, potrivit căreia criminalitatea este o problemă intim legată de structura socială și variază în funcție de această structură.

Pe de altă parte, este preluată de la sociologul francez noțiunea de *anomie*, care este adaptată situației concrete pe care o prezenta societatea americană.

Anomia este concepută ca o stare socială de absență ori de slăbire a normei, ceea ce duce la o lipsă de coeziune între membrii comunității. În explicarea stării de anomie, autorul utilizează două concepte: cel de cultură și cel de organizare socială.

Prin cultură se înțelege ansamblul valorilor ce guvernează conduita indivizilor în societate și desemnează *scopurile* spre care aceștia trebuie să tindă.

Organizarea socială reprezintă ansamblul de norme și instituții care reglementează accesul la cultură și indică *mijloacele* autorizate pentru atingerea scopurilor.

Starea de anomie se instalează atunci când există un decalaj prea mare între scopurile propuse și mijloacele legitime, accesibile pentru anumite categorii sociale. Aceste categorii defavorizate recurg la mijloace ilegale, la criminalitate, pentru satisfacerea scopurilor propuse de cultura ambiantă².

Atât fenomenele descrise de Merton, cât și mecanismele explicative pe care acesta le propune, sunt valabile pentru societățile de consum și „cultura de masă”.

În acest context, atracția câștigului material și a puterii reprezintă o tentativă la care se cedează prea ușor, deoarece „în timpul procesului de socializare nu se dobândește respectul față de regulile ce guvernează accesul la scopurile urmărite”. De aceea, așa cum s-a subliniat în literatura de specialitate „analiza clasică a lui Merton asupra anomiei rămâne una din

¹ R.K. Merton, *Social Theory and Social Structure*. Ed. The Free Press of Glencoe, New York, 1957.

² În sensul celor de mai sus, a se vedea R. Gassin, *op. cit.*, p. 182-184.

sursele de inspirație cele mai bogate pentru cercetători, care studiază formele și potențialul de violență al societății americane”¹.

Având în vedere precizările de mai sus, teoria anomiei ar părea limitată din punct de vedere geografic. În contextul în care societățile occidentale cunosc de mai multă vreme o tendință spre „stilul de viață” american, iar în țările est-europene, în ultimul timp, „cultura” americană este însușită rapid, cel puțin în privința *scopurilor* (mai ales latura materială), granițele geografice ale teoriei se estompează. Rămân limitele firești ale unui astfel de explicații, ce nu poate avea un caracter general, fiind valabilă cu precădere în cazul infracțiunilor patrimoniale comise cu intenție.

Ipotezele sugerate de Merton au trezit un interes deosebit în lumea științifică și numeroase cercetări ulterioare au încercat să testeze valabilitatea acestor ipoteze.

Astfel, s-a constatat, spre exemplu, existența unei legături directe între tendința spre delincvență la unii minori și *anomia familială*. Prin anomie familială s-a desemnat starea de confuzie sau absența consensului cu privire la normele de conduită și la valori, printre membrii aceleiași familii².

Alte cercetări au scos la iveală, printre altele, că delincvența din obișnuință este legată mai mult de slăbirea normelor decât de conflictul de norme, în timp ce, delincvența ocazională și cea a adolescenților este favorizată mai mult de conflictul de norme, decât de slăbirea acestora³.

Departate de a-și fi pierdut actualitatea, această teorie cu izvoare centenare (dacă ne gândim că prima formulare a anomiei aparține lui Durkheim) continuă și astăzi să se afle la baza unor cercetări cu caracter empiric⁴.

§ 2.4. Teoria angajamentului

191. Această teorie aparține sociologului american Howard S. Becker și este formulată în cuprinsul celebrei sale lucrări „Outsiders” („Marginalii” sau „Cei din afară”), publicată în anul 1963.

¹ D. Szabo, *Criminologie*, Ed. „Les presses de l'Université de Montreal”, 1965, p. 170.

² E.D. Jaffe, *Family Anomie and Delinquency Development of the Concept and Some Empirical Findings*, The British Journal of Criminology, 1969, 9, nr. 4, p. 376-388, cf. J. Verin, *Pour une nouvelle politique pénale*, Ed. Librairie Generale du Droit et de Jurisprudence, 1994, p. 27.

³ G. Rose, *Anomie and Deviation: a Conceptual Framework for Empirical Studies*, British Journal of Sociology, 17-03, 1966, p. 43, citat de J. Verin, *op. cit.*, p. 27.

⁴ A se vedea, în acest sens, J. Verin, *op. cit.*, p. 29.

Becker este de fapt unul din principalii reprezentanți ai curentului interacționist, ce se înscrie în sfera mai largă a criminologiei „reacției sociale”, care consideră că devianța și, implicit, delincvența reprezintă o creație a structurilor sociale, structuri ce „etichetează” individul ca deviant (sau delincent). Cu toate acestea, în lucrarea lui Becker întâlnim și un „model secvențial al delincvenței” ce poate fi înscris foarte bine în cadrul explicațiilor privind „trecerea la act” (criminologia dinamică). În plus, așa cum vom vedea imediat, teoria angajamentului reprezintă o explicație de tip etiologic. Becker este, din aceste considerente, un excelent exemplu în sprijinul ideii că împărțirea criminologiei în etiologică, dinamică și cea a reacției sociale, are în prezent un caracter mai mult formal, didactic. În același timp este o dovadă că în ciuda declarațiilor antietiologice, cercetările recente din domeniul criminologiei, inclusiv curentul interacționist, nu pot să se sustragă tentației unor explicații cauzale.

Revenind la teoria angajamentului, trebuie precizat că aceasta se înscrie în categoria explicațiilor privind „factorii sociali ai respectului legii penale”, de care aminteam la începutul acestei secțiuni. Teoriile psiho-sociale de acest gen inversează întrebarea clasică și se preocupă de a afla „de ce anumiți indivizi respectă legea”

Pornind și el de la această interogație, Becker găsește un răspuns posibil în ideea de *angajament*.

„Termenul angajament trimite la procesele prin care diverse tipuri de interese sunt în mod progresiv investite în adoptarea anumitor linii de conduită cu care nu par să aibă raporturi directe. În urma acțiunilor pe care le-a realizat în trecut sau datorită funcționării obișnuite a diferitelor mecanisme instituționale, individul consideră că trebuie să adopte anumite linii de conduită, în lipsa cărora numeroase din activitățile sale s-ar vedea în mod indirect compromise”¹.

Altfel spus, *individul respectă legea penală pentru a nu pierde avantajele pe care le presupune viața socială în care este „angajat”*.

Dacă această constatare este corectă atunci și reciproca este valabilă, respectiv: *un individ comite o infracțiune deoarece nu este suficient de „angajat” în angrenajul social, practic el „nu are ce pierde”*:

¹ H. Becker, *Outsiders*, op. cit., p. 50.

– „pentru acela care nu are nici reputație de apărat, nici slujbă de păstrat în viața convențională, menținerea aparențelor conforme convențiilor nu reprezintă o miză; el este deci liber să se supună impulsurilor sale”¹.

192. Pe lângă această variantă „clasică”, Becker mai admite existența unei a doua căi spre delincvență. Pentru această explicație el se folosește de un concept introdus de alți doi sociologi americani², respectiv: „tehnicile de neutralizare”.

Prin „tehnicile de neutralizare” se au în vedere „justificările” pe care delincvenții le utilizează pentru a aproba propriile acțiuni infracționale.

O primă tehnică de neutralizare apare în situația în care delincentul se consideră el însuși „descărcat de responsabilitatea” propriilor acțiuni; el se consideră o „minge de biliard” aruncată din situație în situație, într-o totală neputință.

O a doua „tehnică” se creează în legătură cu prejudiciul comis prin infracțiune, și care în viziunea infractorului poate fi socotit uneori inexistent: un furt de mașină poate fi considerat un „împrumut” și un scandal între bande poate fi perceput ca o ceartă particulară, o luptă reciproc acceptată, ce nu interesează ansamblul comunității.

A treia tehnică de neutralizare este reprezentată de situația în care delincentul consideră că vătămarea pe care o produce este justă: agresiunile contra homosexualilor, atacurile împotriva minorităților, vandalismul conceput ca o răzbunare împotriva profesorului ori reprezentantului administrației școlare care nu a fost „corect” etc.

O a patra tehnică implică o „condamnare a celor ce condamnă”; aceștia pot fi considerați de către infractor ipocriți, delincvenți deghizați ori indivizi împinși de o ură personală.

În sfârșit, o ultimă tehnică de neutralizare constă în sacrificarea exigențelor sociale generale în schimbul salvării celor ale unui grup social restrâns. Îndepărtarea de normă nu se face în acest caz prin respingerea acesteia, ci prin „prioritatea acordată respectului altor norme, care sunt considerate mai presante sau par să ceară o loialitate de un grad superior”³.

¹ *Idem*, p. 51.

² G.M. Sykes și D. Matza, *Techniques of neutralization. A theory of delinquency*, American Sociological Review, 22 (Dec. 1957), p. 667-669.

³ H. Becker, op. cit., p. 52.

Becker este de fapt unul din principalii reprezentanți ai curentului interacționist, ce se înscrie în sfera mai largă a criminologiei „reacției sociale”, care consideră că devianța și, implicit, delincvența reprezintă o creație a structurilor sociale, structuri ce „etichetează” individul ca deviant (sau delincvent). Cu toate acestea, în lucrarea lui Becker întâlnim și un „model secvențial al delincvenței” ce poate fi înscris foarte bine în cadrul explicațiilor privind „trecerea la act” (criminologia dinamică). În plus, așa cum vom vedea imediat, teoria angajamentului reprezintă o explicație de tip etiologic. Becker este, din aceste considerente, un excelent exemplu în sprijinul ideii că împărțirea criminologiei în etiologică, dinamică și cea a reacției sociale, are în prezent un caracter mai mult formal, didactic. În același timp este o dovadă că în ciuda declarațiilor antietologice, cercetările recente din domeniul criminologiei, inclusiv curentul interacționist, nu pot să se sustragă tentației unor explicații cauzale.

Revenind la teoria angajamentului, trebuie precizat că aceasta se înscrie în categoria explicațiilor privind „factorii sociali ai respectului legii penale”, de care aminteam la începutul acestei secțiuni. Teoriile psiho-sociale de acest gen inversează întrebarea clasică și se preocupă de a afla „de ce anumiți indivizi respectă legea”

Pornind și el de la această interogație, Becker găsește un răspuns posibil în ideea de *angajament*.

„Termenul angajament trimite la procesele prin care diverse tipuri de interese sunt în mod progresiv investite în adoptarea anumitor linii de conduită cu care nu par să aibă raporturi directe. În urma acțiunilor pe care le-a realizat în trecut sau datorită funcționării obișnuite a diferitelor mecanisme instituționale, individul consideră că trebuie să adopte anumite linii de conduită, în lipsa cărora numeroase din activitățile sale s-ar vedea în mod indirect compromise”¹.

Altfel spus, *individul respectă legea penală pentru a nu pierde avantajele pe care le presupune viața socială în care este „angajat”*.

Dacă această constatare este corectă atunci și reciproca este valabilă, respectiv: *un individ comite o infracțiune deoarece nu este suficient de „angajat” în angrenajul social, practic el „nu are ce pierde”*.

¹ H. Becker, *Outsiders*, op. cit., p. 50.

– „pentru acela care nu are nici reputație de apărat, nici slujbă de păstrat în viața convențională, menținerea aparențelor conforme convențiilor nu reprezintă o miză; el este deci liber să se supună impulsurilor sale”¹.

192. Pe lângă această variantă „clasică”, Becker mai admite existența unei a doua căi spre delincvență. Pentru această explicație el se folosește de un concept introdus de alți doi sociologi americani², respectiv: „tehnicile de neutralizare”.

Prin „tehnicile de neutralizare” se au în vedere „justificările” pe care delincvenții le utilizează pentru a aproba propriile acțiuni infracționale.

O primă tehnică de neutralizare apare în situația în care delincventul se consideră el însuși „descărcat de responsabilitatea” propriilor acțiuni; el se consideră o „minge de biliard” aruncată din situație în situație, într-o totală neputință.

O a doua „tehnică” se creează în legătură cu prejudiciul comis prin infracțiune, și care în viziunea infractorului poate fi socotit uneori inexistent: un furt de mașină poate fi considerat un „împrumut” și un scandal între bande poate fi perceput ca o ceartă particulară, o luptă reciproc acceptată, ce nu interesează ansamblul comunității.

A treia tehnică de neutralizare este reprezentată de situația în care delincventul consideră că vătămarea pe care o produce este justă: agresiunile contra homosexualilor, atacurile împotriva minorităților, vandalismul conceput ca o răzbunare împotriva profesorului ori reprezentantului administrației școlare care nu a fost „corect” etc.

O a patra tehnică implică o „condamnare a celor ce condamnă”; aceștia pot fi considerați de către infractor ipocriți, delincvenți deghizați ori indivizi împinși de o ură personală.

În sfârșit, o ultimă tehnică de neutralizare constă în sacrificarea exigențelor sociale generale în schimbul salvării celor ale unui grup social restrâns. Îndepărtarea de normă nu se face în acest caz prin respingerea acesteia, ci prin „prioritatea acordată respectului altor norme, care sunt considerate mai presante sau par să ceară o loialitate de un grad superior”³.

¹ *Idem*, p. 51.

² G.M. Sykes și D. Matza, *Techniques of neutralization. A theory of delinquency*, American Sociological Review, 22 (Dec. 1957), p. 667-669.

³ H. Becker, op. cit., p. 52.

Becker este de fapt unul din principalii reprezentanți ai curentului interacționist, ce se înscrie în sfera mai largă a criminologiei „reacției sociale”, care consideră că devianța și, implicit, delincvența reprezintă o creație a structurilor sociale, structuri ce „etichetează” individul ca deviant (sau delincvent). Cu toate acestea, în lucrarea lui Becker întâlnim și un „model secvențial al delincvenței” ce poate fi înscris foarte bine în cadrul explicațiilor privind „trecerea la act” (criminologia dinamică). În plus, așa cum vom vedea imediat, teoria angajamentului reprezintă o explicație de tip etiologic. Becker este, din aceste considerente, un excelent exemplu în sprijinul ideii că împărțirea criminologiei în etiologică, dinamică și cea a reacției sociale, are în prezent un caracter mai mult formal, didactic. În același timp este o dovadă că în ciuda declarațiilor antietologice, cercetările recente din domeniul criminologiei, inclusiv curentul interacționist, nu pot să se sustragă tentației unor explicații cauzale.

Revenind la teoria angajamentului, trebuie precizat că aceasta se înscrie în categoria explicațiilor privind „factorii sociali ai respectului legii penale”, de care aminteam la începutul acestei secțiuni. Teoriile psiho-sociale de acest gen inversează întrebarea clasică și se preocupă de a afla „de ce anumiți indivizi respectă legea”

Pornind și el de la această interogație, Becker găsește un răspuns posibil în ideea de *angajament*.

„Termenul angajament trimite la procesele prin care diverse tipuri de interese sunt în mod progresiv investite în adoptarea anumitor linii de conduită cu care nu par să aibă raporturi directe. În urma acțiunilor pe care le-a realizat în trecut sau datorită funcționării obișnuite a diferitelor mecanisme instituționale, individul consideră că trebuie să adopte anumite linii de conduită, în lipsa cărora numeroase din activitățile sale s-ar vedea în mod indirect compromise”¹.

Altfel spus, *individul respectă legea penală pentru a nu pierde avantajele pe care le presupune viața socială în care este „angajat”*.

Dacă această constatare este corectă atunci și reciprocă este valabilă, respectiv: *un individ comite o infracțiune deoarece nu este suficient de „angajat” în angrenajul social, practic el „nu are ce pierde”*.

¹ H. Becker, *Outsiders*, op. cit., p. 50.

– „pentru acela care nu are nici reputație de apărat, nici slujbă de păstrat în viața convențională, menținerea aparențelor conforme convențiilor nu reprezintă o miză; el este deci liber să se supună impulsurilor sale”¹.

192. Pe lângă această variantă „clasică”, Becker mai admite existența unei a doua căi spre delincvență. Pentru această explicație el se folosește de un concept introdus de alți doi sociologi americani², respectiv: „tehnicile de neutralizare”.

Prin „tehnicile de neutralizare” se au în vedere „justificările” pe care delincvenții le utilizează pentru a aproba propriile acțiuni infracționale.

O primă tehnică de neutralizare apare în situația în care delincventul se consideră el însuși „descărcat de responsabilitatea” propriilor acțiuni; el se consideră o „minge de biliard” aruncată din situație în situație, într-o totală neputință.

O a doua „tehnică” se creează în legătură cu prejudiciul comis prin infracțiune, și care în viziunea infractorului poate fi socotit uneori inexistent: un furt de mașină poate fi considerat un „împrumut” și un scandal între bande poate fi perceput ca o ceartă particulară, o luptă reciproc acceptată, ce nu interesează ansamblul comunității.

A treia tehnică de neutralizare este reprezentată de situația în care delincventul consideră că vătămarea pe care o produce este justă: agresiunile contra homosexualilor, atacurile împotriva minorităților, vandalismul conceput ca o răzbunare împotriva profesorului ori reprezentantului administrației școlare care nu a fost „corect” etc.

O a patra tehnică implică o „condamnare a celor ce condamnă”; aceștia pot fi considerați de către infractor ipocriți, delincvenți deghizați ori indivizi împinși de o ură personală.

În sfârșit, o ultimă tehnică de neutralizare constă în sacrificarea exigențelor sociale generale în schimbul salvării celor ale unui grup social restrâns. Îndepărtarea de normă nu se face în acest caz prin respingerea acesteia, ci prin „prioritatea acordată respectului altor norme, care sunt considerate mai presante sau par să ceară o loialitate de un grad superior”³.

¹ *Idem*, p. 51.

² G.M. Sykes și D. Matza, *Techniques of neutralization. A theory of delinquency*, American Sociological Review, 22 (Dec. 1957), p. 667-669.

³ H. Becker, op. cit., p. 52.

Rezumând cele arătate anterior, putem constata că, în opinia lui Becker, individul comite o faptă penală fie pentru că nu este suficient de integrat social și deci nu are ce pierde, fie deoarece își găsește unele „justificări” pentru actele sale ilegale.

Secțiunea a III-a. Teoriile psiho-morale

193. În cadrul mai larg al teoriilor etiologice moderne, o ultimă categorie analizată o reprezintă cea a explicațiilor de natură psiho-morală.

Teoriile care fac parte din această categorie își propun, în primul rând, studierea *mentalității criminalului*, respectiv mecanismele de formare ale acestei mentalități și trăsăturile care o diferențiază de cea a noncriminalului.

Teoriile psiho-morale, în general, consideră că biologicul ori socialul nu prezintă interes decât în măsura în care permit o mai bună înțelegere a modului în care se structurează mentalitatea criminală¹.

Diversitatea explicațiilor de natură psiho-morală face dificilă o clasificare a acestora. O parte din teorii poartă, mai mult sau mai puțin, amprenta directă a psihanalizei freudiene; altele, încearcă să ofere unele explicații originale, și le vom numi „autonome”. Este vorba despre o autonomie relativă deoarece și la aceste teorii se poate observa, dacă nu o influență freudiană, o valorificare a gândirii altor psihanalisti (Adler, Jung), sau, oricum, o raportare la aceștia.

Având în vedere precizările de mai sus, vom grupa teoriile psiho-morale în două subcategorii ce vor fi tratate în subsecțiuni distincte:

§ 3.1. Teoriile psiho-morale de factură psihanalitică.

§ 3.2. Teoriile psiho-morale autonome.

§ 3.1. Teoriile psiho-morale de factură psihanalitică

194. Cuprindem, în această subcategorie a teoriilor psiho-morale de factură psihanalitică, acele explicații ale fenomenului criminal care poartă amprenta psihanalizei freudiene. Pentru înțelegerea lor, ca de altfel pentru o mai bună înțelegere a tuturor teoriilor psiho-morale, este necesară în prealabil o evaluare a rolului pe care l-au avut explicațiile freudiene, în dezvoltarea doctrinei criminologiei.

¹ În acest sens, a se vedea R. Gassin, *op. cit.*, p. 190.

§ 3.1.1. Contribuția lui Freud la dezvoltarea gândirii criminologice

195. *Sigmund Freud* (1856-1939) este creatorul psihanalizei, această a treia mare înfrângere a orgoliului uman, după cum o numea el însuși¹.

Contribuția psihanalizei freudiene la dezvoltarea gândirii criminologice este greu de evaluat, datorită caracterului vast și evolutiv al operei marelui savant.

Într-o manieră schematică, se pot distinge trei aspecte mai importante ale acestei contribuții:

- a) explicațiile privind structura și funcționarea „aparatului” psihic;
- b) explicații privind etiologia și tratamentul nevrozelor;
- c) referirile la fenomenul criminal.

196. a) Explicațiile privind structura și funcționarea „aparatului” psihic parcurg în gândirea freudiană două faze:

Inițial, Freud a considerat că cele trei instanțe ale vieții psihice sunt: *inconștientul*, *preconștientul* și *conștientul*. În funcție de acestea, în primele sale studii, Freud explica atât producerea actelor ratate, cât și etiologia nevrozelor, a viselor etc.

Ulterior, *sinele*, *eul* și *supraeul* devin elementele structurante ale psihicului. „*Sinele*, sediul tendințelor instinctuale și al refuzului, *ia locul inconștientului*, dar *inconștientul* nu se limitează la *sine*. *Inconștientul* nu mai este o instanță, ci o caracteristică a celor trei instanțe, pentru că și *supraeul este inconștient*, iar *eul are și el o dimensiune inconștientă*”².

Aceste elemente structurante ale psihicului, precum și corelațiile dintre ele, au fost utilizate ulterior și în cercetarea criminologică.

197. b) Explicațiile privind etiologia nevrozelor admit existența a trei factori a căror acțiune intervine la persoanele bolnave: 1) predispozițiile ereditare; 2) influența unor evenimente din prima copilărie; 3) „renunțarea reală” adică „toate nenorocirile vieții care impun renunțarea la dragoste, care antrenează mizeria, neînțelegerile familiale, căsătoriile rău asortate, fără a mai

¹ Copernic a arătat că pământul nu este centrul universului, Darwin că omul este un animal printre altele și psihanaliza demonstrează că „eul nu este stăpân la el acasă”. A se vedea, în acest sens, S. Freud, *Introduction à la psychanalyse*, Ed. Payot, 1989, p. 266.

² V. Dem. Zamfirescu, *Câteva prejudecăți despre Freud*, în *Caiete de psihanaliză* nr. 1, Ed. Jurnalul literar, 1992, p. 9.

vorbi de condițiile sociale defavorabile și de rigoarea exigențelor morale a căror presiune o resimțim”¹.

Dintre acești factori, analiza freudiană se axează pe „evenimentele din prima copilărie”, a căror influență este socotită hotărâtoare. În această perioadă a primei copilării, instinctul sexual parcurge mai multe faze, în funcție de anumite *zone erogene* în jurul cărora se situează *libidoul*: faza orală, faza anală și faza genitală. Parcurgerea acestor faze poate da naștere unor „fixații ale libidoului”, care reprezintă „predispoziții pentru ulterioare breșe ale năzuințelor refulate” și pot genera unele nevroze ori perversiuni².

Tot în perioada copilăriei, ca urmare a unei prime fixații a libidoului spre un „obiect sexual” exterior, apare și se dezvoltă „complexul lui Oedip”. Teoria psihanalitică desemnează prin „Complexul oedipian”, în esență, atracția sexuală manifestată de individ, în primele faze ale copilăriei, față de părintele de sex opus, și dorința corelativă de suprimare a părintelui de același sex. Etapa „complexului oedipian” este o etapă care se parcurge în mod inevitabil de orice individ. Modul în care se va rezolva „conflictul”, fie prin sublimarea tendințelor, fie prin refularea lor, va reprezenta „cheia” diferențierii ulterioare între personalitățile normale și personalitățile nevrotice. De aceea, Freud vede în „Complexul lui Oedip” *nucleul nevrozelor*³.

După cum se va putea observa, explicațiile freudiene în legătură cu „evenimentele din prima copilărie” au influențat teoriile privind personalitatea antisocială (modul de structurare al acesteia), iar explicațiile privind nevrozele, în general, au fost preluate de „teoria criminalului nevrotic”.

În plus, tehnica de „transfer” propusă de Freud în terapia analitică⁴ a fost preluată de criminologia clinică și utilizată în „tratamentul delincventului”.

198. c) Referirile directe la fenomenul criminal nu abundă în opera freudiană, deoarece el nu s-a preocupat în mod nemijlocit de acest subiect.

O primă categorie de referiri ce merită a fi semnalate le găsim în lucrarea „*Totem și tabu*”, ce aparține din punct de vedere cronologic perioadei medii a creației freudiene (1913).

Analizând câteva tabuuri, dintre care unele cu relevanță criminologică (uciderea, incestul), Freud consideră că transgresarea acestora reprezintă

¹ S. Freud, *Introduction à la psychanalyse*, op. cit., p. 409.

² S. Freud, *Psihanaliză și sexualitate*, Ed. Științifică București, 1994, p. 23.

³ S. Freud, *Introduction à la psychanalyse*, op. cit., p. 317.

⁴ *Idem*, p. 408 și urm.

satisfacerea unor „dorințe refulate” și, plecând de la aceasta, ajunge chiar la o interesantă fundamentare a sistemului represiv.¹

Dorința este însă o expresie a instinctului, ceea ce duce la ideea că actul criminal, ca orice transgresare a tabuului, are o origine instinctuală. La aceeași concluzie ajunsese și un alt cercetător (Frazer), pe care Freud îl citează, arătând că opiniile acestuia intră în acord cu propriile lui argumente: „Legea nu interzice omului decât ceea ce el ar fi capabil să facă *sub presiunea unora dintre instinctele sale* (...). Dacă nu ar exista înclinații rele, nu ar exista crime, iar dacă nu ar exista crime, ce nevoie ar fi să le interzicem?”²

Mai trebuie amintit că, în epoca în care a scris „*Totem și tabu*”, Freud se afla în faza absolutizării instinctului sexual (fapt ce i-a atras acuzația de pansexualism). În acest context, el proiectează „complexul oedipian” la scara umanității: păcatul originar constă în uciderea tatălui și posedarea mamei, crime ce au dat omenirii o perpetuă conștiință a vinovăției. „Complexul lui Oedip” capătă astfel valoarea unei explicații universale: „... în complexul lui Oedip găsim începuturile simultane ale religiei, ale moralei, ale societății și ale artei, în deplină concordanță cu constatările psihanalizei că acest complex formează nucleul tuturor nevrozelor, în măsura în care am reușit noi să-l înțelegem”³.

Revenind la problema care ne interesează, în contextul celor de mai sus, crima apare și ea ca o expresie a instinctului sexual greșit canalizat, a „complexului oedipian”.

Mai mult, dacă prelungim puțin raționamentul freudian, potrivit căruia însăși morala își are originea în „complexul oedipian”, se poate afirma că și dreptul penal, ca prelungire a moralei, are aceeași sursă.

Rezultă din toate acestea o concluzie paradoxală: atât „crima”, cât și „pedeapsa” au o origine comună, instinctuală.

¹ „Dacă unul a reușit să-și satisfacă o dorință refulată, este obligatoriu ca toți ceilalți tovarăși de comunitate să se simtă animați de aceeași tentație; pentru a o reprima, trebuie sancționată cutezanța celui vinovat, și adesea se întâmplă ca actul pedepsirii să le dea celor care îl execută prilejul de a comite, la adăpostul expierii, același fapt nelegiuit. Este aici unul dintre principiile fundamentale ale sistemului penal omenesc, care decurge în mod firesc din ipotetica identitate dintre dorințele refulate și cele ale aceloră înșărcinați să răzbune societatea”. S. Freud, *Totem și tabu*, Ed. Mediarex, 1996, p. 86.

² S. Freud, *Totem și tabu*, op. cit., p. 145.

³ *Idem*, p. 182.

199. O altă categorie de referiri, mai mult sau mai puțin directe, la fenomenul criminal, o găsim în studiile publicate de Freud în perioada „matunității”: „Dincolo de principiul plăcerii” (1920) și „Eul și sinele” (1923).

În această fază a gândirii freudiene apare o nouă teorie a instinctelor.

Freud sesizează o proprietate generală a instinctelor, și anume: compulsiunea la repetiție. Pe baza acesteia, instinctul este definit ca: „o *tendință inerentă a organismului viu de a reproduce o stare din trecut* la care el a fost obligat să renunțe, sub influența forțelor exterioare perturbatoare, un fel de elasticitate organică (...) expresia inerției vieții organice”¹.

În acest context, se constată o opoziție categorică între „instinctele eului” care tind către moarte, pe de o parte, și instinctele sexuale, care acționează în direcția prelungirii vieții, pe de altă parte².

Se conturează astfel dualismul antagonist: *Eros-Thanatos*.

Erosul reprezintă categoria instinctelor vieții care tind la „complicarea” și menținerea acesteia. În cadrul acestei categorii, instinctele sexuale sunt reprezentative, dar nu singurele.

De cealaltă parte, *Thanatos* reprezintă categoria instinctelor morții având „funcția de a readuce organismul la starea anorganică”. Sadismul este reprezentantul principal al acestei categorii³.

Noua teorie asupra instinctelor aduce indirect o nouă posibilitate în explicarea crimei care, așa cum am văzut anterior, în opinia lui Freud, este de natură instinctuală. Pe lângă varianta sexuală apare și varianta morbidă, unde „responsabilitatea” crimei aparține tendinței umane spre agresiune și distructivitate, expresii extraverite ale instinctului morții. Aceste concluzii sunt însă indirecte, depășind deja „litera” freudiană.

200. În sfârșit, într-o explicație directă cu privire la crimă, Freud vede în aceasta o expresie a sentimentului de culpabilitate tipic nevrozelor, adică rămas în stare inconștientă și anterior faptei: „Constatarea că intensificarea acestui sentiment inconștient de vinovăție poate face dintr-un om un criminal, a constituit o adevărată surpriză. Și totuși, faptul este neîndoielnic; *la mulți criminali, îndeosebi tineri, poate fi descoperit un puternic sentiment de culpabilitate, anterior și nu consecutiv crimei, sentiment care a constituit mobilul*

¹ S. Freud, *Dincolo de principiul plăcerii*, în *Caiete de psihanaliză* nr. 1, Ed. Jurnalul literar, 1992, p. 55.

² *Idem*, p. 64.

³ S. Freud, *Eul și sinele*, în „Caiete de psihanaliză”, *op. cit.*, p. 131.

crimei. S-ar părea deci că respectivul trăiește posibilitatea legării acestui sentiment de ceva real și actual ca pe o ușurare”¹.

Crima văzută ca o eliberare de sub presiunea unui sentiment culpabil nu înlătură originea instinctuală a acesteia, ci o „intermediază”, dacă ținem seama de faptul că sentimentul vinovăției este consecutiv unor instincte condamnabile.

Această ultimă variantă explicativă a crimei a fost reluată de teoria criminalului nevrotic, despre care vom vorbi în continuare pe scurt.

§ 3.1.2. Teoria criminalului nevrotic

201. Varianta cea mai cunoscută a acestei teorii aparține criminologilor Fr. Alexander și H. Staub și este expusă în lucrarea acestora „Criminalul și judecătorii săi” publicată în anul 1929 la Viena².

În viziunea celor doi cercetători, criminalitatea poate fi clasificată în următoarele trei categorii:

1) *Criminalitatea imaginară*, care transpare în vise, fantezii sau acte ratate;

2) *Criminalitatea ocazională*, specifică persoanelor și situațiilor în care *Supraeul* suspendă instanța sa morală, în urma unei vătămări sau a unei amenințări iminente pentru *eu* (cazurile în care conduita criminală este consecutivă unui șantaj, unei amenințări ori unei stări apropiate de legitima apărare etc.);

3) *Criminalitatea obișnuită* - această categorie cuprinde la rândul ei trei tipuri de criminali:

a) *criminalii organici*, a căror personalitate ține de psihiatria clasică (bolnavii mintal care prezintă alterări ale capacității de discernământ ori lipsa acestuia);

b) *criminalii normali*, caracterizați prin aceea că sunt sănătoși din punct de vedere psihic, dar sunt *socialmente anormali*; aceștia fac parte, de regulă, dintr-o colectivitate criminală și se comportă conform moralei acesteia; nu prezintă conflict între *Eu* și *Supraeu*;

¹ *Idem*, p. 147.

² Alexander și Staub reiau și dezvoltă o teorie aparținând lui Aichhorn: „Teoria ființei supraumane lipsite de supraeu”. Aceasta reprezintă, se pare, prima explicație criminologică pe baze psihanalitice, ea fiind aprobată de Freud însuși care semnează prefața la lucrarea lui Aichhorn (1925). A se vedea, în acest sens, A. Hesnard, *Psychologie du crime*, Ed. Payot, Paris, 1963.

199. O altă categorie de referiri, mai mult sau mai puțin directe, la fenomenul criminal, o găsim în studiile publicate de Freud în perioada „matunității”: „Dincolo de principiul plăcerii” (1920) și „Eul și sinele” (1923).

În această fază a gândirii freudiene apare o nouă teorie a instinctelor.

Freud sesizează o proprietate generală a instinctelor, și anume: compulsiunea la repetiție. Pe baza acesteia, instinctul este definit ca: „o *tendință inerentă a organismului viu de a reproduce o stare din trecut* la care el a fost obligat să renunțe, sub influența forțelor exterioare perturbatoare, un fel de elasticitate organică (...) expresia inerției vieții organice”¹.

În acest context, se constată o opoziție categorică între „instinctele eului” care tind către moarte, pe de o parte, și instinctele sexuale, care acționează în direcția prelungirii vieții, pe de altă parte².

Se conturează astfel dualismul antagonist: *Eros-Thanatos*.

Erosul reprezintă categoria instinctelor vieții care tind la „complicarea” și menținerea acesteia. În cadrul acestei categorii, instinctele sexuale sunt reprezentative, dar nu singurele.

De cealaltă parte, *Thanatos* reprezintă categoria instinctelor morții având „funcția de a readuce organismul la starea anorganică”. Sadismul este reprezentantul principal al acestei categorii³.

Noua teorie asupra instinctelor aduce indirect o nouă posibilitate în explicarea crimei care, așa cum am văzut anterior, în opinia lui Freud, este de natură instinctuală. Pe lângă varianta sexuală apare și varianta morbidă, unde „responsabilitatea” crimei aparține tendinței umane spre agresiune și distructivitate, expresii extravertite ale instinctului morții. Aceste concluzii sunt însă indirecte, depășind deja „litera” freudiană.

200. În sfârșit, într-o explicație directă cu privire la crimă, Freud vede în aceasta o expresie a sentimentului de culpabilitate tipic nevrozelor, adică rămas în stare inconștientă și anterior faptei: „Constatarea că intensificarea acestui sentiment inconștient de vinovăție poate face dintr-un om un criminal, a constituit o adevărată surpriză. Și totuși, faptul este neîndoielnic; *la mulți criminali, îndeosebi tineri, poate fi descoperit un puternic sentiment de culpabilitate, anterior și nu consecutiv crimei, sentiment care a constituit mobilul*

¹ S. Freud, *Dincolo de principiul plăcerii*, în *Caiete de psihoanaliză* nr. 1, Ed. Jurnalul literar, 1992, p. 55.

² *Idem*, p. 64.

³ S. Freud, *Eul și sinele*, în „Caiete de psihoanaliză”, *op. cit.*, p. 131.

crimei. S-ar părea deci că respectivul trăiește posibilitatea legării acestui sentiment de ceva real și actual ca pe o ușurare”¹.

Crima văzută ca o eliberare de sub presiunea unui sentiment culpabil nu înlătură originea instinctuală a acesteia, ci o „intermediază”, dacă ținem seama de faptul că sentimentul vinovăției este consecutiv unor instincte condamnabile.

Această ultimă variantă explicativă a crimei a fost reluată de teoria criminalului nevrotic, despre care vom vorbi în continuare pe scurt.

§ 3.1.2. Teoria criminalului nevrotic

201. Varianta cea mai cunoscută a acestei teorii aparține criminologilor Fr. Alexander și H. Staub și este expusă în lucrarea acestora „Criminalul și judecătorii săi” publicată în anul 1929 la Viena².

În viziunea celor doi cercetători, criminalitatea poate fi clasificată în următoarele trei categorii:

1) *Criminalitatea imaginară*, care transpare în vise, fantezii sau acte ratate;

2) *Criminalitatea ocazională*, specifică persoanelor și situațiilor în care *Supraeul* suspendă instanța sa morală, în urma unei vătămări sau a unei amenințări iminente pentru *eu* (cazurile în care conduita criminală este consecutivă unui șantaj, unei amenințări ori unei stări apropiate de legitima apărare etc.);

3) *Criminalitatea obișnuită* - această categorie cuprinde la rândul ei trei tipuri de criminali:

a) *criminalii organici*, a căror personalitate ține de psihiatria clasică (bolnavii mintal care prezintă alterări ale capacității de discernământ ori lipsa acestuia);

b) *criminalii normali*, caracterizați prin aceea că sunt sănătoși din punct de vedere psihic, dar sunt *socialmente anormali*; aceștia fac parte, de regulă, dintr-o colectivitate criminală și se comportă conform moralei acesteia; nu prezintă conflict între *Eu* și *Supraeu*;

¹ *Idem*, p. 147.

² Alexander și Staub reiau și dezvoltă o teorie aparținând lui Aichhorn: „Teoria ființei supraumane lipsite de supraeu”. Aceasta reprezintă, se pare, prima explicație criminologică pe baze psihoanalitice, ea fiind aprobată de Freud însuși care semnează prefața la lucrarea lui Aichhorn (1925). A se vedea, în acest sens, A. Hesnard, *Psychologie du crime*, Ed. Payot, Paris, 1963.

199. O altă categorie de referiri, mai mult sau mai puțin directe, la fenomenul criminal, o găsim în studiile publicate de Freud în perioada „maturității”: „Dincolo de principiul plăcerii” (1920) și „Eul și sinele” (1923).

În această fază a gândirii freudiene apare o nouă teorie a instinctelor.

Freud sesizează o proprietate generală a instinctelor, și anume: compulsiunea la repetiție. Pe baza acesteia, instinctul este definit ca: „o tendință inerentă a organismului viu de a reproduce o stare din trecut la care el a fost obligat să renunțe, sub influența forțelor exterioare perturbatoare, un fel de elasticitate organică (...) expresia inerției vieții organice”¹.

În acest context, se constată o opoziție categorică între „instinctele eului” care tind către moarte, pe de o parte, și instinctele sexuale, care acționează în direcția prelungirii vieții, pe de altă parte².

Se conturează astfel dualismul antagonist: *Eros-Thanatos*.

Erosul reprezintă categoria instinctelor vieții care tind la „complicarea” și menținerea acesteia. În cadrul acestei categorii, instinctele sexuale sunt reprezentative, dar nu singurele.

De cealaltă parte, *Thanatos* reprezintă categoria instinctelor morții având „funcția de a readuce organismul la starea anorganică”. Sadismul este reprezentantul principal al acestei categorii³.

Noua teorie asupra instinctelor aduce indirect o nouă posibilitate în explicarea crimei care, așa cum am văzut anterior, în opinia lui Freud, este de natură instinctuală. Pe lângă varianta sexuală apare și varianta morbidă, unde „responsabilitatea” crimei aparține tendinței umane spre agresiune și distructivitate, expresii extravertite ale instinctului morții. Aceste concluzii sunt însă indirecte, depășind deja „litera” freudiană.

200. În sfârșit, într-o explicație directă cu privire la crimă, Freud vede în aceasta o expresie a sentimentului de culpabilitate tipic nevrozelor, adică rămas în stare inconștientă și anterior faptei: „Constatarea că intensificarea acestui sentiment inconștient de vinovăție poate face dintr-un om un criminal, a constituit o adevărată surpriză. Și totuși, faptul este neîndoielnic; *la mulți criminali, îndeosebi tineri, poate fi descoperit un puternic sentiment de culpabilitate, anterior și nu consecutiv crimei, sentiment care a constituit mobilul*

¹ S. Freud, *Dincolo de principiul plăcerii*, în *Caiete de psihanaliză* nr. 1, Ed. Jurnalul literar, 1992, p. 55.

² *Idem*, p. 64.

³ S. Freud, *Eul și sinele*, în „Caiete de psihanaliză”, *op. cit.*, p. 131.

crimei. S-ar părea deci că respectivul trăiește posibilitatea legării acestui sentiment de ceva real și actual ca pe o ușurare”¹.

Crima văzută ca o eliberare de sub presiunea unui sentiment culpabil nu înlătură originea instinctuală a acesteia, ci o „intermediază”, dacă ținem seama de faptul că sentimentul vinovăției este consecutiv unor instincte condamnabile.

Această ultimă variantă explicativă a crimei a fost reluată de teoria criminalului nevrotic, despre care vom vorbi în continuare pe scurt.

§ 3.1.2. Teoria criminalului nevrotic

201. Varianta cea mai cunoscută a acestei teorii aparține criminologilor Fr. Alexander și H. Staub și este expusă în lucrarea acestora „Criminalul și judecătorii săi” publicată în anul 1929 la Viena².

În viziunea celor doi cercetători, criminalitatea poate fi clasificată în următoarele trei categorii:

1) *Criminalitatea imaginară*, care transpare în vise, fantezii sau acte ratate;

2) *Criminalitatea ocazională*, specifică persoanelor și situațiilor în care *Supraeul* suspendă instanța sa morală, în urma unei vătămări sau a unei amenințări iminente pentru *eu* (cazurile în care conduita criminală este consecutivă unui șantaj, unei amenințări ori unei stări apropiate de legitima apărare etc.);

3) *Criminalitatea obișnuită* - această categorie cuprinde la rândul ei trei tipuri de criminali:

a) *criminalii organici*, a căror personalitate ține de psihiatria clasică (bolnavii mintal care prezintă alterări ale capacității de discernământ ori lipsa acestuia);

b) *criminalii normali*, caracterizați prin aceea că sunt sănătoși din punct de vedere psihic, dar sunt *socialmente anormali*; aceștia fac parte, de regulă, dintr-o colectivitate criminală și se comportă conform moralei acesteia; nu prezintă conflict între *Eu* și *Supraeu*;

¹ *Idem*, p. 147.

² Alexander și Staub reiau și dezvoltă o teorie aparținând lui Aichhorn: „Teoria ființei supraumane lipsite de supraeu”. Aceasta reprezintă, se pare, prima explicație criminologică pe baze psihanalitice, ea fiind aprobată de Freud însuși care semnează prefața la lucrarea lui Aichhorn (1925). A se vedea, în acest sens, A. Hesnard, *Psychologie du crime*, Ed. Payot, Paris, 1963.

c) *criminalii nevrotici*, respectiv cei care acționează în funcție de mobiluri inconștiente; *Eul* este învins de *Sine*, care scapă determinării *Supraeului*; în aceste cazuri, se constată existența unui sentiment de vinovăție, însoțit de angoasa pedepsei; criminalul nevrotic resimte pedeapsa ca pe o justificare morală, ca o autorizare a recidivei; doar „gândul” criminal este suficient pentru a dezvolta sentimentul de culpabilitate și nevoia de pedeapsă¹.

§ 3.1.3. Teoria personalității antisociale

202. Această teorie are la bază constatările psihanalizei freudiene cu privire la „evenimentele din prima copilărie”, la care se adaugă o serie de rezultate obținute prin cercetările altor specialiști.

O variantă a acestei teorii a fost expusă de Kate Friedlander într-o lucrare dedicată delincvenței juvenile².

Se consideră, în esență, că la origine, copilul este o ființă absolut instinctivă, dominată de principiul plăcerii; el urmează să se conformeze principiului realității, care caracterizează adaptarea socială, printr-un proces lent de modificare ori sublimare a instinctelor.

Procesul de adaptare parcurge trei etape:

- 1) faza primelor relații dintre copil și părinți;
- 2) faza formării Supraeului;
- 3) faza formării relațiilor de grup în sânul familiei.

Prima fază este și cea mai importantă, ea cuprinzând, așa cum am văzut în explicațiile freudiene, atât fixațiile libidoului, cât și complexul oedipian; de rezolvarea acestuia din urmă va depinde în cea mai mare măsură dezvoltarea ulterioară a personalității.

În cea de-a doua fază, copilul încearcă să se identifice cu părinții și are loc un proces imitativ. Desigur că, dacă mediul familial este criminal, copilul va avea toate șansele să urmeze același comportament.

În sfârșit, cea de-a treia și ultima fază are rolul de a asigura adaptarea socială a copilului. Relațiile care se dezvoltă în cadrul grupului familial în această perioadă reprezintă o copie „micro” a relațiilor sociale de mai târziu; orice element negativ care poate vicia aceste prime relații, gelozie, sentiment de injustiție etc., va avea un rol negativ asupra adaptării sociale a individului.

¹ A se vedea, în acest sens, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 190.

² K. Friedlander, *La délinquance juvénile*, Ed. P.U.F., Paris, 1951, p. 7-67.

Rezultă că în adaptarea socială, respectiv în formarea personalității individului, factorii primordiali sunt cei familiali. „Toți ceilalți factori sociali sunt secundari”¹.

Rolul hotărâtor al evenimentelor din copilărie în formarea unei personalități antisociale a fost subliniat și de alte cercetări de psihologie criminală.

S-a pus accentul uneori pe carențele afective materne, care generează o lipsă de afectivitate copilului, ceea ce poate duce ulterior la un comportament criminal. În general însă, mediul infantil precoc, „când părinții reprezintă totul semnificativ al unei structuri impersonale”, poate deveni un factor criminogen pentru viitorul tinerei ființe”².

§ 3.2. Teoriile psiho-morale „autonome”

203. Pot fi incluse în această categorie diverse explicații criminologice de factură psiho-morală, unele eliberate total, altele doar parțial, de influența psihanalitică.

Reținem aici doar două astfel de teorii, elaborate de către două dintre personalitățile cele mai marcante ale criminologiei: E. de Greeff și J. Pinatel.

§ 3.2.1. Teoria instinctelor

204. Această teorie aparține criminologului belgian Etienne de Greeff, considerat pe bună dreptate fondatorul criminologiei clinice (a se vedea supra 77), dar și unul din pionierii criminologiei dinamice, prin formularea unei teorii a trecerii la act. Întreaga doctrină a criminologului belgian se fondează însă pe o anumită concepție asupra personalității delincventului, ceea ce ține de etiologia psiho-morală³.

Pentru de Greeff, personalitatea delincventului, ca și personalitatea umană în general, este determinată de instincte.

Instinctele însă, pe de o parte, nu se opun inteligenței și nu pot fi separate de aceasta. Pe de altă parte, nu se poate identifica la om o manifestare instinctuală pură, în sensul că, de fapt, mai multe instincte, mai multe tendințe acționează și își produc efectele asupra conduitei umane în același timp: „acest ansamblu de tendințe instinctive organizate între ele ținând cont

¹ J. Pinatel, *Tratat, op. cit.*, p. 193.

² A. Hesnard, *op. cit.*, p. 119.

³ A se vedea, în același sens, R. Gassin, *op. cit.*, p. 194.

de viitor, adică organizate potrivit preocupărilor inteligenței, formează *structura afectivă*¹.

În cadrul acestei structuri afective se pot distinge două grupe fundamentale de instincte: instinctele de apărare și instinctele de simpatie. Instinctele de apărare contribuie la conservarea eului, funcționează sub semnul sentimentului de justiție și de responsabilitate a „celuilalt”, au la bază agresivitatea, tind spre o reducere progresivă a individului la o entitate abstractă, supusă legilor morale concepute mecanic. Instinctele de simpatie contribuie la conservarea speciei funcționează sub semnul abandonului de sine și acceptarea totală a „celuilalt”, au la bază subordonarea și devotamentul față de celălalt, tind spre o valorizare extremă a celuilalt.

Nici una din cele două categorii nu se poate realiza integral; există o opoziție permanentă între instinctele de apărare și cele de simpatie; viața psihică se desfășoară sub semnul conflictului permanent între structurile afective².

Tendința de a alege securitatea în dauna afectivității dă naștere unui sentiment de vinovăție a cărui lichidare se încearcă prin „reîntoarcerea către celălalt”.

În tot acest conflict se creează un echilibru precar; în aceste condiții *tulburările de caracter și insuficiențele inteligenței* vor favoriza trecerea la actul criminal³.

Este de reținut că explicațiile complexe pe care le formulează criminologul belgian în legătură cu structurile afective, reprezintă doar „terenul pregătit” pentru dezvoltarea unei teorii a trecerii la act, care depășește sfera preocupărilor de natură etiologică.

§ 3.2.2. Teoria personalității criminale

205. Această ultimă teorie de care ne ocupăm aparține celebrului criminolog francez Jean Pinatel, fiind concepută ca un model explicativ, capabil să aducă lămuriri atât în ce privește geneza (etiologia), cât și dinamica actului criminal.

¹ E. de Greeff, *Les instincts de défense et de sympathie*, Ed. P.U.F., Paris, 1947, p. 21.

² A se vedea, în sensul celor de mai sus, J. Pinatel, *La théorie des instincts d'Etienne de Greeff*, în R.S.C. nr. 4/1961, p. 833.

³ A se vedea R. Gassin, *op. cit.*, p. 194.

Noțiunea de personalitate criminală nu trebuie înțeleasă ca un tip antropologic, o variantă a speciei umane. Ea este „un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operațional”.

Pinatel consideră inutilă încercarea de a separa oamenii în buni și răi; nu există o diferență de natură între oameni cu privire la actul criminal: „Psihanaliza ne-a învățat în acest sens unele lucruri pe care le știam încă de la Decalog. Orice om, în circumstanțe excepționale, poate deveni delincvent”¹.

Inexistența unei diferențe *de natură* între oameni nu exclude însă existența unor diferențe *graduale* în privința „*pragului lor delincvențial*”.

Unii indivizi au nevoie de „instigări” exterioare grave, iar alții de „instigări” lejere, pentru a prezenta reacții delictuale, pentru a realiza trecerea la act. Această diferență graduală este dată de anumite trăsături psihologice care, în concepția lui Pinatel, alcătuiesc „*nucleul central al personalității criminale*”.

206. Componentele nucleului personalității criminale care comandă condițiile trecerii la act sunt: egocentrism; labilitate; agresivitate; indiferență afectivă.

Egocentrismul reprezintă tendința subiectului de a raporta totul la sine însuși².

Labilitatea (de la *labilis*, care înseamnă a aluneca, a cădea, a atârna) reprezintă o lipsă de prevedere, o „deficiență de organizare în timp”, o instabilitate.

Agresivitatea desemnează o paletă foarte largă de tendințe, mergând de la simpla afirmare a eului, până la ostilitate; ea se manifestă printr-un „dynamism combativ”, care are ca funcție „învingerea și eliminarea obstacolelor și dificultăților care barează drumul acțiunilor umane”³.

Indiferența afectivă (sau insensibilitatea morală) reprezintă acea trăsătură negativă prin care individul este împiedicat de a „încerca emoții și înclinații

¹ J. Pinatel, *La société criminogène*, Ed. Calman-Levy, 1971, p. 97.

² Pentru a ilustra această trăsătură autorul dă exemplul experiențelor cu privire la „asociațiile de idei”, în care se denumesc „asociație egocentrică” împrejurarea în care subiectul reacționează la cuvântul inductor printr-o idee relativă la propria persoană: „dacă se dă cuvântul câine, răspunsul va fi: îi iubesc”. A se vedea J. Pinatel, *Egocentrisme et personnalité criminelle*, în R.S.C./D.P.C. nr. 1/1959, p. 163.

³ J. Pinatel, *Agressivité et personnalité criminelle*, în R.S.C./D.P.C. nr. 1/1960, p. 110.

altruiste și simpatice”; el este dominat de egoism și răceală față de aproapele lui¹.

Cele patru componente nu trebuie analizate în mod individual; reunirea tuturor componentelor, precum și legăturile dintre acestea, dau un caracter particular personalității în ansamblul ei. „Nucleul personalității criminale este o structură dinamică. Încă o dată, reunirea și asocierea acestor componente, dintre care nici una nu este anormală în sine, acțiunea și interacțiunea lor trebuie luate în considerație. Nucleul personalității criminale este o rezultantă, și nu un dat”².

207. Inițial, teoria personalității criminale a fost concepută pentru a explica fenomenul criminal individual. Ulterior, această teorie a fost extinsă cu privire la criminalitate.

Perfecționată în cursul anilor '80 de către autorul ei, această teorie a fost validată printr-o serie de studii criminologice³.

Teoria personalității criminale reprezintă astfel una dintre ultimele explicații etiologice importante. Totodată, ea a constituit o bază de lansare pentru teoriile „tregerii la act”, care aparțin criminologiei dinamice, „succesoarea” etiologiei criminale.

¹ J. Pinatel, *Indifférence affective et personnalité criminelle*, în R.S.C./D.P.C. nr. 3/1959, p. 712.

² J. Pinatel, *La société criminogène*, op. cit., p. 101.

³ În acest sens, a se vedea, R. Gassin, op. cit., p. 197.

Partea a III-a

Criminologia dinamică

Principalele teorii noncauzale

Definiția criminologiei dinamice

208. Criminologia dinamică sau criminologia actului reunește explicații de tip noncauzal cu privire la fenomenul criminal. O serie de explicații de acest gen apar încă din prima jumătate a secolului al XX-lea (anii '30). Ele au fost calificate de Edwin Sutherland ca „mecaniste”, „situaționale” sau „dinamice”, deoarece iau în calcul doar: „elementele care intră în joc în momentul în care infracțiunea este comisă” (a se vedea supra 186).

Actul de naștere al criminologiei dinamice poate fi considerat raportul asupra „criminogenezei”, prezentat de E. de Greeff la cel de-al doilea Congres Internațional de Criminologie de la Paris (1950), în care se elaborează o adevărată teorie asupra proceselor de trecere la act¹.

După congresul de la Paris, din ce în ce mai mulți criminologi s-au arătat preocupați de o nouă manieră de abordare a fenomenului criminal. Se creează astfel o nouă orientare în cercetarea criminologică, orientare ce se caracterizează printr-o modalitate de cunoaștere specifică, respectiv cunoașterea dinamică, interesată de înțelegerea proceselor ce însoțesc „trecerea la actul criminal” (a se vedea supra 56).

Teoreticienii acestei orientări neagă valoarea științifică și utilitatea explicațiilor de tip cauzal și, de aceea, își concentrează atenția asupra actului criminal în sine, încercând să facă abstracție de „istoria” infractorului, de factorii endogeni ori exogeni ce ar fi putut acționa asupra acestuia anterior comiterii faptei.

În ultimele două-trei decenii, explicațiile de tip dinamic au devenit preponderente în cercetarea criminologică, încât au ajuns să formeze, practic, o subramură distinctă a criminologiei.

209. Astfel, putem defini criminologia dinamică drept acea subramură a criminologiei teoretice, care se ocupă cu studierea fenomenului criminal, din punctul de vedere al mecanismelor și al proceselor care însoțesc trecerea la act.

---

¹ A se vedea, în acest sens, R. Gassin, *op. cit.*, p. 12.

Problematică

210. Din punct de vedere doctrinar, la originea explicațiilor noncauzale se află concepția utilitaristă a școlii clasice a dreptului penal. Această „filiatie” este de altfel revendicată în mod explicit de Maurice Cusson, unul dintre cei mai autorizați exponenți ai teoriilor dinamice actuale. Caracterizându-și propria teorie, autorul sus-amintit afirma: „Analiza strategică prinde pe picior greșit pozitivismul pentru a opera o întoarcere la clasicism. Este o respingere a lui Lombroso în favoarea lui Beccaria”¹.

Deoarece am analizat anterior opera lui Beccaria, și implicit ideile care au stat la baza apariției școlii clasice, nu vom reveni asupra acestei probleme. Reținem însă că utilitarismul clasic reprezintă un punct de reper important în înțelegerea teoriilor dinamice.

Apariția teoriilor criminologiei dinamice a fost favorizată și de formularea primelor explicații privind trecerea la act, care aparțin de fapt unor criminologi preocupați de aspectul etiologic și pentru care, trecerea la act nu a reprezentat decât o prelungire a unor explicații cauzale. Abia după examinarea acestor prime modele de trecere la act vom putea aborda teoriile dinamice propriu-zise, care reprezintă adevăratele explicații noncauzale.

În sfârșit, o dată cu parcurgerea teoriilor dinamice, avem o imagine de ansamblu a principalelor explicații formulate în legătură cu fenomenul criminal. Putem așadar risca o apreciere de ordin general asupra stadiului actual al cunoștințelor în domeniul criminologiei.

Plan

211. Rezultă că această a treia parte va cuprinde următoarele capitole:

- I. Trecerea la act ca prelungire a explicațiilor etiologice.
- II. Teoriile dinamice.
- III. Stadiul actual al cunoștințelor criminologice.

¹ M. Cusson, *Délinquants pourquoi?*, Ed. Armand Colin, 1981, p. 64.

Capitolul I

Trecerea la act ca prelungire a explicațiilor etiologice

Problematică

212. O serie de criminologi a încercat să finalizeze explicațiile de natură etiologică, prin elaborarea unor modele de trecere la act. În literatura de specialitate, explicațiile privind aceste modele sunt reunite sub denumirea: „Teoriile dinamice complementare”. Se face distincție între modele generale și modele particulare, de trecere la act; acestea din urmă sunt la rândul lor clasificate în: modele care atribuie un rol determinant personalității; modele care atribuie un rol important situației și, în sfârșit, modele de analiză a procesului de trecere la act¹.

O prezentare exhaustivă fiind imposibilă în economia acestei lucrări, ne vom referi doar la câteva dintre cele mai cunoscute modele particulare, după care vom examina un model general care ni se pare semnificativ.

Plan

213. Acest capitol va cuprinde deci două secțiuni:

- Secțiunea 1.** Modele particulare de trecere la act.
- Secțiunea 2.** Un model general (modelul arborelui).

¹ În acest sens, a se vedea R. Gassin, *op. cit.*, p. 203-207.

Secțiunea I. *Modele particulare de trecere la act*

214. În această categorie, poate fi inclus unul din primele modele de trecere la act, ce aparține criminologului belgian Étienne de Greeff, a cărui teorie a instinctelor am examinat-o anterior.

E. de Greeff consideră că „procesul criminogen” trebuie raportat la actul grav. El folosește ca model, procesul de convertire parcurs de indivizi aparținând comunităților pre-civilizate, proces descris de un alt autor¹. Aplicând aceeași schemă generală la actul criminal (în sens de omor), de Greeff consideră că sunt parcurse, în principal, de către delincvent, trei etape:

Prima etapă, cea a *asentimentului ineficace*, reprezintă o perioadă „mai degrabă subconștientă susținută de numeroase elemente inconștiente”. În această etapă, la un moment dat, trăirile subterane ce tind spre crimă, apar spontan în zona conștientului: apare ideea „dispariției” eventualei victime. Această „prise de conscience” poate fi declanșată de stimuli exteriori ori interiori multipli, de natură diversă. O asemenea etapă poate fi întâlnită, în principiu, în viața oricui. În general, individul sub influența factorilor morali afectivi, va îndepărta „ideea” criminală. Viitorul infractor va trece însă la cea de-a doua etapă².

A doua etapă este denumită: etapa *asentimentului formulat*. Deși procesele subconștiente nu au dispărut încă, în această fază „lucrurile se petrec în mare parte de o manieră conștientă”. Individul acceptă ideea că o anumită persoană trebuie să dispară și oscilează încă între dorința ca această „dispariție” să se îndeplinească fără contribuția sa și ideea că ar putea „ajuta” la această dispariție. Este o etapă contradictorie, de ezitări: „Progresia nu se face de o manieră univocă. Există în suflet mișcări pentru și contra. Ideea se conturează în mod lent prin avansări și reculuri. Greșelile victimei au tendința de a fi exagerate, motivele de a o vedea dispărută au tendința de a fi înnobite. Pericolele și inconvenientele de a o face să dispară, decăderea, abjecția, constituie rezistența interioară. Este vorba de a rupe cu tot trecutul, de a se pune în afara societății...”³.

¹ R. Allier, *La conversion chez les précivilisés*, 2 vol., Payot, Paris, cf. E. de Greeff, *Introduction à la Criminologie*, Ed. P.U.F., 1948, p. 315.

² A se vedea E. de Greeff, *Introduction à la Criminologie*, op. cit., p. 316-319.

³ *Idem*, p. 320.

Se întâmplă uneori în această etapă, când decizia de a comite crima nu este încă luată, ca un eveniment accidental (spre exemplu beția) să declanșeze totuși actul criminal. În aceste cazuri asistăm la o pregătire deficitară, la o executare imprecisă, la o lipsă totală de precauții pentru asigurarea impunității.

Cea de a treia etapă, *criza*, presupune ca „dispariția să fie decisă”: „Principiul morții fiind admis, nu rămâne decât să accepte, să se coboare personal la act, să-i accepte rușinea și riscul (...). Criminalul se găsește în acest moment într-o stare morală și fizică acută. Sensibilitatea sa este exasperată, emotivitatea dezechilibrată, judecata sa este obsedată de starea de criză și de luptă și se întâmplă să fie pentru moment delirant.

Explozia este iminentă. Poate să fie, eventual, încă împiedicată, dar, cu siguranță, un nimic poate să o elibereze”¹.

Drumul spre crimă poate fi oprit în oricare din cele trei etape, prin acțiunea forțelor de inhibiție interioare, care pot fi eventual stimulate de împrejurări externe. În același timp trecerea la act se poate face înainte de a se ajunge la o „decizie propriu-zisă” și, în acest caz, executarea fiind rău pregătită, crima are toate șansele să eșueze, ori să fie realizată de o manieră improprie². Rezultă că procesul de trecere la act este, în opinia lui de Greeff, rezultatul luptei unor tendințe (mobiluri) opuse, ce pot să apară sau nu, în zona conștientului, în funcție de etapele ce sunt ori nu, parcurse; configurația psiho-morală a individului joacă rolul esențial; în plus, pot să apară anumiți factori conjuncturali care să faciliteze ori, dimpotrivă, să îngreuneze drumul spre crimă.

În sfârșit, trebuie remarcat că în opina lui de Greeff, există și acte criminale ce se realizează total în afara schemei propuse, fără parcurgerea nici uneia din etapele descrise. În aceste situații, „ușurința” de a comite fapta

¹ *Idem*, p. 321.

² Pentru a ilustra această ipoteză, de Greeff folosește exemplul uciderii lui Rasputin, reluând mărturisirile Prințului Iusupov (*La fin de Raspoutine*, Ed. Plon, 1927). În acest caz criminalul „nu era pregătit, din punct de vedere psihologic în momentul în care a trecut la act” și toate acțiunile sale destinate să suprimă victima sunt comise cu stângăcie, de o manieră ezitantă. De aceea, Iusupov nu reușește decât să-l rănească, în cele din urmă, pe Rasputin, care, ar fi reușit să scape dacă nu intervenea o altă persoană, pentru a desăvârși crima. A se vedea, în acest sens, de Greeff, op. cit., p. 346-349.

este foarte mare, criminalul fiind cu atât mai periculos cu cât crima este comisă ca și un act banal lipsit de gravitate¹.

215. Printre modelele particulare existente în doctrină merită a fi amintit și cel propus de J. Pinatel.

Modelul de trecere la act conceput de J. Pinatel este considerat a fi obiectiv, în sensul că el descrie actul criminal așa cum acesta este perceput din exterior de către un observator care analizează „dinamica personalității agentului”. Prin aceasta el se deosebește de modelul lui E. de Greeff, care este considerat „subiectiv”, în sensul că descrie trecerea la act așa cum aceasta este trăită de subiectul însuși².

Pentru J. Pinatel trecerea la act se explică prin acțiunea conjugată a celor patru trăsături psihice esențiale care alcătuiesc „nucleul personalității criminale” (a se vedea supra 209). Pentru ca un subiect să „treacă la act” este necesar ca el să nu fie reținut de oprobiul social care este asociat răufăcătorului; acest proces de „autolegitimare subiectivă” este asigurat de *egocentrism*. Faptul că subiectul nu va fi reținut de amenințarea pedepsei este explicat prin *labilitate*. Obstacolele materiale susceptibile să împiedice executarea crimei sunt învinse prin *agresivitate*. În ultimă instanță, când subiectul ajunge în situația de a comite crima, este necesar ca el să nu fie reținut de sentimentul că produce un rău aproapelui său, atentând la persoana ori bunurile acestuia. *Indiferența afectivă* asigură această ultimă etapă a trecerii la act³.

Ca și în explicațiile privind structurarea personalității criminale, în modelul de trecere la act conceput de J. Pinatel, factorul afectiv joacă un rol esențial.

216. În sfârșit un ultim model particular examinat este modelul propus de H. Becker. Acesta poate fi încadrat în categoria modelelor „de analiză a procesului de trecere la act”. Modelele de analiză examinează procesul de trecere la act în sine, „adică succesiunea secvențelor care conduc persoana actorului în interacțiune cu situația pre-criminală până la consumarea actului⁴.

¹ *Idem*, p. 314-315.

² În sensul celor de mai sus, a se vedea R. Gassin, *Criminologie*, op. cit., p. 204-205.

³ A se vedea J. Pinatel, *Traité*, op. cit., p. 507.

⁴ R. Gassin, *Criminologie*, op. cit., p. 207.

În elaborarea modelului său, Becker pleacă de la ideea că explicațiile anterioare privind trecerea la act comit greșeala esențială de a considera că „toți factorii care contribuie la producerea fenomenului acționează simultan”. El numește modelele bazate pe asemenea explicații: „sincronice”. Spre deosebire de această manieră de a vedea lucrurile, Becker apreciază că, în realitate, nu toate cauzele acționează în același moment și, de aceea, este nevoie de un model care „să ia în considerare faptul că modurile de comportament se dezvoltă potrivit unei secvențe ordonate”¹. Plecând de la această idee, Becker analizează diferitele faze pe care le parcurge un individ pentru a deveni consumator de droguri (în speță fumător de marijuana). El constată că fiecare fază necesită o explicație și că reunirea tuturor acestor explicații contribuie la explicarea comportamentului în ansamblu: „Spre exemplu, este nevoie de tipuri diferite de explicații pentru a analiza cum o persoană se găsește în situația de a-și procura ușor marijuana, de ce, odată aflată în această situație, această persoană vrea să facă ea însăși experiența drogului, și în sfârșit de ce, după ce a făcut această experiență, ea continuă să consume. Într-un anumit sens, fiecare din aceste explicații trimite la o cauză necesară a comportamentului, deoarece persoana nu poate deveni fumător regulat de marijuana fără să fi trecut prin fiecare fază. Explicarea fiecărei faze constituie deci un element în explicarea comportamentului final”².

În aparență, modelul propus de Becker pune accentul în mod exclusiv pe contribuția factorilor conștienți și raționali în trecerea la act. Astfel, în cazul consumului de marijuana una din fazele formării comportamentului este considerată a fi: „*voința de a face experiența drogului*”. Caracterul rațional și conștient nu trebuie totuși absolutizat. Becker însuși subliniază acest aspect, analizând prima etapă a „carierei deviante”: „Ne reprezentăm în general actele deviante ca motivate. Credem că persoana care comite un act deviant, chiar pentru prima dată (și poate în mod special când este pentru prima dată), o face *intenționat*. Intenția poate să nu fie în întregime conștientă, dar trebuie să existe o forță motivantă în planul depărtat. Înainte de a trece la cazurile de nonconformitate intenționată, trebuie mai întâi subliniat că *actele non-conforme sunt adesea comise de indivizi care nu au intenția*”.

¹ H. Becker, *Outsiders*, op. cit., p. 46.

² *Idem*, p. 46.

de a acționa în acest sens; este clar că este nevoie de o explicație specială pentru asemenea cazuri”¹.

Secțiunea a II-a. Un model general (modelul „arborelui”)

217. Printre modelele cu caracter general, cel mai cunoscut pare a fi cel elaborat de sociologul american Albert Cohen. Lucrarea acestuia: „Deviance and Control” își propune parcurgerea unei etape spre o teorie generală a comportamentului deviant adică „un sistem de propuneri aplicabile numeroaselor varietăți de devianță”². Trebuie precizat că A. Cohen ca și alți sociologi americani utilizează termenul devianță într-un sens foarte larg, ce include comportamentul criminal³.

Potrivit formației sale, în mod firesc, Cohen pune accentul pe influența factorilor sociali asupra devianței. El formulează o teorie a „subculturilor” delincvente care se apropie din multe puncte de vedere de teoria lui Sellin, dar în care utilizează și concepte proprii altor explicații sociale anterioare, precum termenul de anomie (Durkheim, Merton) sau cel de dezorganizare socială (Sutherland). Ceea ce diferențiază concepția lui Cohen, față de alte explicații de natură socială, este faptul că el consideră că nici factorii sociali și nici cei legați de personalitatea individului nu au o acțiune directă, cauză-efect, ceea ce-l face să elaboreze și un model de trecere la act anti-determinist sau, cum a fost calificat în doctrină: „neoanti-determinist”⁴.

Cohen prezintă modelul său de trecere la act încă înainte de a analiza explicațiile de natură socială cu privire la comportament. Astfel, el face o scurtă analiză a explicațiilor „la nivel psihologic” constatând că, în linii generale, „mecanismele motivaționale” concepute de diverși autori au pus accentul: fie pe „actor” fie pe „situație”, fie pe „conjuncția” dintre variabilele actorului și cele ale situației. A neglija actorul în dauna situației ori invers

¹ *Idem*, p. 48.

² C. Albert, *Deviance and Control*, Ed. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1966, trad. fr. *La Deviance*, Ed. J. Dukulot, 1971, p. 7.

³ În acest sens, a se vedea, A. Cohen, *op. cit.*, p. 13.

⁴ În acest sens, a se vedea, S. Edwin, *Radical non-intervention*, 1973, p. 137.

reprezintă în opinia lui Cohen o eroare. În același timp, în teoriile „conjunctive”, deși devianța rezultă din interacțiunea între actor și situație, această interacțiune este tratată ca un „episod unic”, actul este determinat. „Totul se petrece ca și cum ar fi fost un pasaj brusc de la o stare de conformitate la o stare de devianță. Actul deviant se aseamănă reacției care operează atunci când două substanțe chimice sunt puse împreună”¹. Acestui gen de explicații i se opun teoriile care văd în devianță nu o simplă interacțiune actor-situație, ci rezultatul unui „proces de interacțiune”. În acord cu aceste teorii, Cohen concepe actul deviant ca pe o succesiune de etape, în interiorul cărora actorul are oricând posibilitatea de a alege „direcția”: „În teoriile care pun accentul pe *procesele* de interacțiune, actul deviant se dezvoltă în timp printr-o serie de etape. În urmărirea unui interes sau a unui scop, un individ ia o direcție, poate într-un sens deviant, uneori fără să aibă cea mai mică intenție de devianță în minte. Totodată, pasul următor pe care-l va face (continuarea pe calea aleasă) nu este în întregime determinat de starea lucrurilor din punctul de plecare. El poate să aleagă între două sau mai multe direcții posibile. Ceea ce va fi alegerea sa va depinde de actor și de situație la acel moment precis: cu timpul, actorul, situația, sau amândouă pot să fi cunoscut schimbări. Spre exemplu, în timp ce un individ se întreabă dacă va fura dintr-o mașină aflată în staționare, prietenului său poate să i se facă frică și să fugă sau un agent de poliție poate să apară brusc în colțul străzii. Acestea sunt probleme și posibilități noi care trebuie înfruntate. Anumite schimbări pot să fie excluse, iar altele abia întrevăzute la început, ele pot să încurajeze ori să pară inevitabile. Pe scurt, aceste teorii comportă o concepție asupra actului însuși ca o tentativă, un proces de tatonare a terenului, care nu este niciodată în întregime determinat de trecut și care este totdeauna susceptibil de a-și modifica cursul ca răspuns la schimbări intervenite la nivelul actorului, al situației sau al amândurora”².

Transpunând aceste idei în mod sintetic, într-o schemă grafică, rezultă un traseu principal, cel spre devianță, din care se desprind, ca ramurile unui arbore, celelalte trasee, non-deviante, spre care la orice moment, din considerente diverse, individul poate să schimbe direcția. Datorită acestei repre-

¹ A. Cohen, *La Deviance*, *op. cit.*, p. 94.

² *Idem*, p. 95.

zentări grafice, modelul de trecere la act conceput de Cohen este cunoscut în doctrină sub denumirea de „arbore”¹.

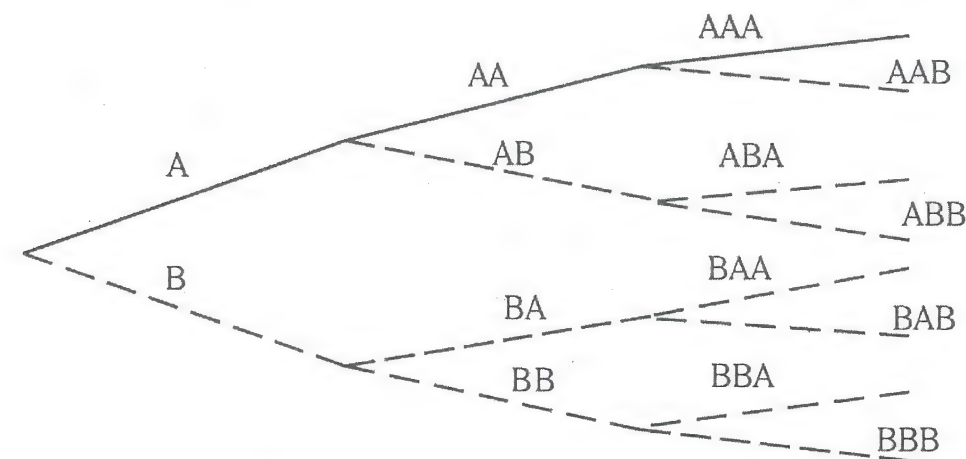

Fig. nr. 5 (Cf. A. Cohen, *op. cit.*, p. 92)

Caracteristica ce reține atenția în modelul amintit este relativa „autonomie” acordată „actorului”. Cohen nu merge până la a considera persoana deviantului ca pe o ființă exclusiv rațională. Totuși, posibilitatea de a schimba în orice moment cursul procesului de trecere la act, printr-un act de voință, fie el și supus variabilelor situației, face ca modelul propus să reprezinte un pas important spre teoriile dinamice pure, de care ne vom ocupa în continuare.

¹ Schema trebuie citită în felul următor:

„Actul inițial este A sau B, ceea ce depinde de faptul că starea inițială de lucruri este x sau non-x. Dacă, plecând de la A, starea de lucruri este y, atunci direcția este AA. Dacă starea de lucruri este non-y, atunci direcția este AB. Dacă, plecând de la AA, starea de lucruri este z, atunci direcția ajunge la rezultatul deviant AAA. Dacă starea de lucruri este non-z, atunci direcția este AAB.” A. Cohen, *op. cit.*, p. 95.

Capitolul II Teoriile dinamice

Problematică

218. Teoriile din această categorie se caracterizează prin aceea că explică actul criminal în sine, în afara oricărei referințe la trecutul infractorului. Din acest motiv, spre deosebire de modelele de trecere la act formulate ca prelungiri ale explicațiilor etiologice, denumite în doctrină și „teorii dinamice complementare”, teoriile la care ne vom referi în prezentul capitol au fost socotite „teorii principale” ale actului criminal¹.

Ne vom opri asupra acelor explicații care, în opinia noastră, pun cel mai clar în evidență caracterul non-determinist al actului criminal (sau cel puțin pretind acest lucru), situându-se prin aceasta pe poziții net contrare teoriilor cauzale.

Din această perspectivă am considerat util să examinăm, în primul rând, teoria „reținerii”. Deși valoarea științifică a explicațiilor nu este deosebită, autorul acestei teorii a fost printre primii criminologi care s-au exprimat de o manieră clară și fermă împotriva teoriilor cauzale.

Am reținut apoi spre examinare teoria „strategică”, deoarece am considerat că reprezintă explicația de tip noncauzal cea mai reprezentativă, cu cel mai larg ecou în doctrina actuală.

Plan

219. În consecință, prezentul capitol va cuprinde două secțiuni:

Secțiunea 1. Teoria „reținerii”.

Secțiunea 2. Teoria „strategică”.

¹ A se vedea, în acest sens, R. Gassin, *Criminologie, op. cit.*, p. 203 și 208.

Secțiunea I. Teoria „reținerii”¹

220. Această teorie, pe care autorul ei, Walter C. Reckless, o declară din start „noncauzală”², reia o idee de principiu exprimată încă din anii ‘30 conform căreia, formularea unor concluzii etiologice, pe baza cercetărilor criminologice, reprezintă o absurditate atât de evidentă încât nici nu merită să fie discutată³.

Ceea ce Reckless pune, la rândul lui, sub semnul întrebării este însuși conceptul de cauzalitate, mai exact, valabilitatea aplicării acestuia într-o explicație privind comportamentul uman: „Foarte probabil, cauzalitatea nu este un concept apt să fie aplicat unui comportament uman cum ar fi crima și delincvența, iar o teorie generală a cauzalității, care să fie valabilă în întregime, sau pentru o mare parte a crimei și a delincvenței, pentru diversele tipuri de infracțiuni sau contravenții în diferite împrejurări, este cu atât mai nerealistă, în ciuda eforturilor eroice din partea criminologilor, de a căuta o teorie general valabilă”⁴.

În acest context, autorul propune ca, în general, ipotezele și explicațiile criminologilor să nu mai recurgă la conceptul de cauză ori „combinație de cauze”, și apreciază că propria sa teorie reprezintă un substitut pentru o teorie cauzală.

Explicațiile lui Reckless se construiesc în jurul ipotezei potrivit căreia există o structură socială externă de reținere (*a containing external social structure*), precum și un tampon interior (*an internal buffer*). Ambele au aceeași menire, de a asigura o apărare împotriva devierii indivizilor de la

¹ În varianta originală, teoria este intitulată: „Containment Theory”. În doctrina franceză s-a utilizat în paralel și denumirea „teoria barierelor” - „La théorie des barrières” (A se vedea R. Gassin, *Criminologie, op. cit.*, p. 209). Această denumire, deși se depărtează de la o traducere exactă, respectă conținutul teoriei. Deoarece, în opinia noastră, teoria prezintă unele contradicții am preferat o traducere cât mai fidelă a variantei originale pentru a nu spori confuzia ce se degajă din conținutul explicațiilor.

² C.W. Reckless, *A non causal explanation: containment theory*, A.I.C./1963, le semestre, p. 220.

³ În acest sens, a se vedea, M. Jerome și A. Mortimer, *Crime, Law and Social Science*, New York, 1933, p. 169, cf. W. Reckless, *op. cit.*, p. 220.

⁴ W. Reckless, *op. cit.*, p. 220.

norma legală ori socială; ele reprezintă: „o izolație contra presiunilor și atragerilor, o protecție contra demoralizării și seducției”. Punctul forte al teoriei ar trebui să fie ideea că: presiunile, atragerile, demoralizările, seducția, *chiar dacă reprezintă cauze* care „conduc” spre comportamentul criminal, ele sunt „negate”, „neutralizate”, „reduse la neputință” sau „parate” de către cele două „tampoane de reținere”¹.

Reckless consideră că în societățile industrializate funcționează ca „rețineri externe”, una sau mai multe din următoarele componente:

- un rol al structurii de a furniza posibilități individului;
- un set de limite și responsabilități rezonabile pentru membri;
- o oportunitate pentru individ de a dobândi un statut;
- o coeziune între membrii societății, inclusiv activitatea comună și camaraderia;
- sensul de apartenență (identificarea cu grupul);
- prevederea unui stoc de căi alternative și satisfacții materiale (când una ori mai multe căi sunt închise).

Reținerile interne sunt compuse din:

- o imagine favorabilă despre sine în relație cu celelalte persoane, cu grupurile, cu instituțiile;
- o conștiință de a fi bine plasat, de a avea un obiectiv;
- un nivel ridicat de toleranță la frustrare;
- principii morale și etice interioare puternice;
- o bună dezvoltare a eului și a supraeului (în sensul dat de Rédl, de control și gestiune a sistemului comportamental).

După această enumerare autorul atrage, încă o dată, atenția că aceste componente ce alcătuiesc „reținerile” (externe și interne) nu sunt cauze, ci „tampoane” sau „izolații” cu rolul de a opri presiunile, atragerile și puseurile. („The components of the two containing systems are not causes. They are buffers or insulations against pressures, pulls, and pushes”)².

Când „reținerile” sunt absente sau fragile („weak”) este posibil ca persoana să devieze de la conduita conformă cu norma; ea devine vulnerabilă, putând

¹ „The two containments act as a defense against deviating from the legal and social norms, as an insulation against pressures and pulls, as a protection against demoralization and seduction. If there are „causes” which lead to deviant behavior they are negated, neutralized, rendered impotent, or are parried by the two containing buffers”. W. Reckless, *op. cit.*, p. 221.

² *Idem*, p. 221.

să comită diverse abateri ori chiar crime. În cazul în care „reținerile” sunt puternice, este improbabil ca persoana să devină infractor. Autorul mai precizează că teoria sa, nu numai că „descrie” tampoane împotriva devianței” dar, pretinde el, pe baza acestei teorii este posibil să se descrie o probabilitate a delincvenței. Exemplele prezentate în acest sens sunt însă, după părerea noastră, mult prea generale și din această cauză lipsite de concludență.

În finalul explicațiilor, Reckless menționează că din punctul de vedere al cercetării științifice, teoria acoperă doar o zonă medie a fenomenului („middle range theory”) ea neputând fi aplicată „extremelor” delincvenței. Astfel, teoria nu este aplicabilă în cazul infracțiunilor care sunt rezultatul unor „puseuri interne irezistibile” („overpowering internal pushes”). Eul („The self”), dacă este suficient de puternic este capabil să se opună unor frustrări ori dorințe ordinare, dar nu unor „puseuri interne anormal de puternice” („abnormally strong internal pushes”). În același timp teoria este inaplicabilă unor comunități ce duc un mod de viață în afara legii, și autorul dă ca exemple în acest sens: triburile criminale din India, comunitățile de țigani în Europa, fabricanții de whisky ilegal din regiunea appalachiană în USA, familiile care trăiesc din cerșit.

221. Fără a nega interesul teoretic de ansamblu pe care-l pot prezenta aceste explicații, după opinia noastră, între aserțiunile autorului și argumentele care le însoțesc există un decalaj important, care merită câteva precizări.

În primul rând, legat de caracteristica principală a teoriei, este de remarcat că, pe cât de categorică este afirmația lui Reckless că teoria sa este o teorie noncauzală, pe atât de slabă este, credem noi, convingerea pe care reușește să o inducă cititorului în acest sens. Cum am văzut, autorul admite că „presiunile”, „atragerile” etc., pot fi „cauze ale delictului, chiar dacă pune între ghilimele cuvântul cauze (If there are „causes” which lead to deviant behavior...). Faptul că acestea pot fi, în anumite condiții, „neutralizate” de diverse „rețineri” nu schimbă cu absolut nimic situația, din punctul de vedere al etiologiei criminale. După enumerarea „reținerilor” externe și interne, autorul a ținut să precizeze, după cum am arătat, că acestea nu sunt cauze, precizare absolut inutilă după părerea noastră, deoarece nu există nici un pericol să fie considerate ca atare. Dimpotrivă, precizarea are efectul de a ne atrage atenția asupra adevăratelor cauze pe care autorul le enumără din nou: presiuni, atrageri, puseuri. Faptul că împotriva acestora acționează,

dacă nu sunt absente ori slabe, anumite „rețineri”, încă o dată, nu schimbă cu nimic situația.

Dacă „reținerile” nu sunt „cauze”, nu înseamnă că aceste cauze nu există și nu înseamnă, în același timp, că prin aceasta se dă o explicație non-cauzală fenomenului criminal.

În altă ordine de idei, limitele între care este fixată aplicabilitatea teoriei, în acea zonă medie a delincvenței, reduc în mod considerabil ipotetica ei valabilitate. În opinia autorului, Eul, ar fi capabil să stăpânească doar presiunile ordinare. Problema este că, de regulă, presiunile ce duc la delincvență nu sunt ordinare, iar în cazul crimelor pasionale, spre exemplu, impulsurile sunt întotdeauna „extraordinare” (neobișnuite). Dar admitând că lucrurile stau exact așa cum le prezintă autorul, ar rezulta oricum că, în afara unei delincvențe ordinare sau medii, unde problema cauzalității nu s-ar pune, în rest, și acest „rest” rămâne considerabil, o cercetare etiologică nu ar fi lipsită de interes.

În doctrina criminologică teoria lui W. Reckless a fost criticată din alte puncte de vedere. S-a insistat asupra faptului că „terminologia utilizată este vagă și slab definită” și că „testarea empirică este dificilă”.¹

În afară de ideea renunțării la demersul etiologic, nici ea o noutate, teoria „reținerii” nu aduce o modificare esențială în peisajul general al gândirii criminologice. În sfera mai restrânsă a explicațiilor dinamice, teoria lui Reckless nu este însă lipsită de semnificație. În primul rând, pentru că se revendică drept noncauzală. În al doilea rând, pentru că se sugerează, indirect, ideea non-delincventului ca tip rațional, capabil să ia în calcul oportunitățile sociale („reținerile externe”) și să-și controleze impulsurile („reținerile interne”). De aici, la ipoteza delincventului de tip rațional, care-și calculează „loviturile”, nu mai rămâne decât un pas, pe care-l fac alte explicații noncauzale, precum cea abordată în continuare.

¹ C. Schrag, *Crime and Justice. American Style*, Ed. Washington, D.C.: V.S. Government Printing Office, 1971, p. 82-89, cf. F. Adler ș.a., *Criminology*, second, Ed. Mc. Graw-Hill Inc., 1995, p. 171.

să comită diverse abateri ori chiar crime. În cazul în care „reținerile” sunt puternice, este improbabil ca persoana să devină infractor. Autorul mai precizează că teoria sa, nu numai că „descrie” tampoane împotriva devianței” dar, pretinde el, pe baza acestei teorii este posibil să se descrie o probabilitate a delincvenței. Exemplele prezentate în acest sens sunt însă, după părerea noastră, mult prea generale și din această cauză lipsite de concludență.

În finalul explicațiilor, Reckless menționează că din punctul de vedere al cercetării științifice, teoria acoperă doar o zonă medie a fenomenului („middle range theory”) ea neputând fi aplicată „extremelor” delincvenței. Astfel, teoria nu este aplicabilă în cazul infracțiunilor care sunt rezultatul unor „puseuri interne irezistibile” („overpowering internal pushes”). Eul („The self”), dacă este suficient de puternic este capabil să se opună unor frustrări ori dorințe ordinare, dar nu unor „puseuri interne anormal de puternice” („abnormally strong internal pushes”). În același timp teoria este inaplicabilă unor comunități ce duc un mod de viață în afara legii, și autorul dă ca exemple în acest sens: triburile criminale din India, comunitățile de țigani în Europa, fabricanții de whisky ilegal din regiunea appalachiană în USA, familiile care trăiesc din cerșit.

221. Fără a nega interesul teoretic de ansamblu pe care-l pot prezenta aceste explicații, după opinia noastră, între aserțiunile autorului și argumentele care le însoțesc există un decalaj important, care merită câteva precizări.

În primul rând, legat de caracteristica principală a teoriei, este de remarcat că, pe cât de categorică este afirmația lui Reckless că teoria sa este o teorie noncauzală, pe atât de slabă este, credem noi, convingerea pe care reușește să o inducă cititorului în acest sens. Cum am văzut, autorul admite că „presiunile”, „atragerile” etc., pot fi „cauze ale delictului, chiar dacă pune între ghilimele cuvântul cauze (If there are „causes” which lead to deviant behavior...). Faptul că acestea pot fi, în anumite condiții, „neutralizate” de diverse „rețineri” nu schimbă cu absolut nimic situația, din punctul de vedere al etiologiei criminale. După enumerarea „reținerilor” externe și interne, autorul a ținut să precizeze, după cum am arătat, că acestea nu sunt cauze, precizare absolut inutilă după părerea noastră, deoarece nu există nici un pericol să fie considerate ca atare. Dimpotrivă, precizarea are efectul de a ne atrage atenția asupra adevăratelor cauze pe care autorul le enumără din nou: presiuni, atrageri, puseuri. Faptul că împotriva acestora acționează,

dacă nu sunt absente ori slabe, anumite „rețineri”, încă o dată, nu schimbă cu nimic situația.

Dacă „reținerile” nu sunt „cauze”, nu înseamnă că aceste cauze nu există și nu înseamnă, în același timp, că prin aceasta se dă o explicație non-cauzală fenomenului criminal.

În altă ordine de idei, limitele între care este fixată aplicabilitatea teoriei, în acea zonă medie a delincvenței, reduc în mod considerabil ipotetica ei valabilitate. În opinia autorului, Eul, ar fi capabil să stăpânească doar presiunile ordinare. Problema este că, de regulă, presiunile ce duc la delincvență nu sunt ordinare, iar în cazul crimelor pasionale, spre exemplu, impulsurile sunt întotdeauna „extraordinare” (neobișnuite). Dar admitând că lucrurile stau exact așa cum le prezintă autorul, ar rezulta oricum că, în afara unei delincvențe ordinare sau medii, unde problema cauzalității nu s-ar pune, în rest, și acest „rest” rămâne considerabil, o cercetare etiologică nu ar fi lipsită de interes.

În doctrina criminologică teoria lui W. Reckless a fost criticată din alte puncte de vedere. S-a insistat asupra faptului că „terminologia utilizată este vagă și slab definită” și că „testarea empirică este dificilă”.¹

În afară de ideea renunțării la demersul etiologic, nici ea o noutate, teoria „reținerii” nu aduce o modificare esențială în peisajul general al gândirii criminologice. În sfera mai restrânsă a explicațiilor dinamice, teoria lui Reckless nu este însă lipsită de semnificație. În primul rând, pentru că se revendică drept noncauzală. În al doilea rând, pentru că se sugerează, indirect, ideea non-delincventului ca tip rațional, capabil să ia în calcul oportunitățile sociale („reținerile externe”) și să-și controleze impulsurile („reținerile interne”). De aici, la ipoteza delincventului de tip rațional, care-și calculează „loviturile”, nu mai rămâne decât un pas, pe care-l fac alte explicații noncauzale, precum cea abordată în continuare.

¹ C. Schrag, *Crime and Justice. American Style*, Ed. Washington, D.C.: V.S. Government Printing Office, 1971, p. 82-89, cf. F. Adler ș.a., *Criminology*, second, Ed. Mc. Graw-Hill Inc., 1995, p. 171.

Secțiunea a II-a. Teoria strategică

222. Maurice Cusson, autorul acestei teorii, declară a se fi inspirat în explicațiile sale din două surse principale. O primă sursă o reprezintă autobiografiile criminale, din care autorul reține discursul delincvenților despre propriile decizii, despre ocaziile de care profită, despre strategiile și luptele lor. Cea de-a doua sursă de inspirație o reprezintă gândirea unor sociologi care, în opinia autorului, utilizează un discurs fără corespondență în criminologie. „Ei prezintă omul ca un actor care ia decizii, care elaborează strategii, care urmărește scopuri, care atacă și se apără”. Un fapt important remarcat de autor este complementaritatea celor două surse. Aceste analize (ale sociologilor, n.n.) mergeau exact în același sens cu ceea ce criminalii spuneau despre ei înșiși¹.

Pe baza acestor surse autorul efectuează, potrivit propriei aprecieri, o „analiză strategică a delincvenței” pe care, încă din introducerea la lucrarea „*Délinquants pourquoi?*”, lucrare ce dezvoltă această analiză, o prezintă pe scurt în felul următor: „Activitatea delincventă aduce autorilor ei mai multe avantaje decât ne imaginăm în mod obișnuit. Ea le permite să-și satisfacă numeroase dorințe, să rezolve probleme foarte reale, să trăiască intens și să se amuze hotărât. Din acest punct de vedere, delictul apare ca un mijloc printre altele pentru a realiza scopuri pe care le urmărește majoritatea oamenilor: excitația, posesiunea, apărarea propriilor interese, dominația. În aceste condiții, este de înțeles că numeroși adolescenți se lasă tentați de delincvență. Totuși, doar o minoritate dintre aceștia alcătuită mai ales din tineri activi și orientați spre prezent, se vor angaja profund în crimă. O vor face pentru că aceasta li se pare cea mai accesibilă dintre soluțiile care li se oferă lor. De fapt, ei întâmpină dificultăți la școală și pe piața muncii; din această împrejurare, căile de acces care, în mod normal, se deschid celor care intră în viață, lor le sunt închise. Dimpotrivă, ei frecventează camarazi care îi inițiază în tehnicile criminale și care pot fi aliați în momentul activității delincvente. Aceste relații le deschid calea spre o activitate ilegală care le va permite să-și atingă propriile scopuri”².

¹ M. Cusson, *Delinquants pourquoi?*, op. cit., 1981, p. 7.

² Idem, p. 8.

223. Acest rezumat pune în evidență punctele esențiale în jurul cărora se dezvoltă ulterior explicațiile autorului. Aceste explicații pornesc de la definirea analizei strategice: „Analiza strategică concepe delictul ca un comportament orientat spre rezultate, având raționalitatea sa proprie, ținând cont de oportunitățile care se oferă actorului și de conduita adversarilor săi”¹. Din această definiție rezultă patru elemente esențiale ce sunt luate în calcul și anume: un comportament; rezultatele; raționalitatea; conflictele (adversarii).

Cât privește *comportamentul*, acesta este definit ca „o secvență (succesiune n.n.) de acte” observabile în mod direct și interpretate în funcție de această observație.

Analiza strategică este interesată, după cum afirmă autorul, de ceea ce fac oamenii mai degrabă decât de ceea ce sunt ei, acțiunea umană contează mai mult decât personalitatea. „Strategiile sunt acțiuni ale omului asupra mediului său și mai ales asupra celuilalt; mișcările sale de atac și de apărare; manevrele sale pentru a-l influența pe celălalt, a-l domina, a-l constrânge, a-l suprima. *Și crima asta este*”².

Cu privire la *rezultate* (rezultatele acțiunii) autorul declară că acestea prezintă o importanță primordială în analiza strategică. Se face distincție între *rezultat* în sensul de consecință a actului și *scop*, adică rezultatul pe care actorul stabilește să-l atingă și care este vizat anterior actului. Cusson propune ca în locul interogațiilor cauzale să se pună problema: „ce aduce crima autorului ei?” El consideră că importanța atribuită rezultatelor decurge dintr-o concepție hedonistă asupra omului. Este amintită în acest sens afirmația lui Beccaria: „*Plăcerea și durerea sunt mobilurile ființelor sensibile*”. Se invocă și afirmația lui Baechler: „Omul este o ființă de dorință, adică o ființă aflată constant în căutarea oricărei posibilități de a-și spori avutul (...) puterea, bogățiile, prestigiul”. În acest context, Cusson conchide că: „*Împins de dorințele sale*, omul își modifică conduita în funcție de consecințele, agreabile sau dezagreabile, ale actelor sale anterioare. Și el crește, se dezvoltă satisfăcându-și dorințele sale succesive, descoperind noi trebuințe și noi plăceri în rezultatele activității sale”³. Aceeași regulă se aplică și delincventului care nu se diferențiază ca natură de non-delincvent și este firesc să acționeze, deci, potrivit aceluiași principii.

¹ Idem, p. 64.

² Idem, p. 65.

³ Idem, p. 68.

În legătură cu *raționalitatea*, analiza strategică prezumă capacitatea delincventului (ca și a omului în general) de a lua, până la un punct, decizii raționale. „Aceasta înseamnă că *el poate opta pentru soluția cea mai eficientă*, ținând cont de ceea ce îl interesează și de constrângerile care i se impun. Este principiul raționalității limitate”¹.

În mod ideal, o decizie este rațională atunci când permite alegerea mijloacelor optime pentru atingerea scopului propus. Astfel, ar trebui să existe un scop, un calcul al mijloacelor aflate la dispoziție pentru a-l atinge, alegerea propriu-zisă a mijlocului adecvat și, în final, evaluarea rezultatelor obținute după realizarea actului. Acest model, după cum autorul însuși o recunoaște, se regăsește foarte rar în situațiile concrete, existând în principal trei motive care limitează raționalitatea: „actorul nu are întotdeauna obiective clare; situațiile limitează opțiunea; și informația îi lipsește”². Acest cadru, valabil pentru acțiunile umane în general, se aplică în aceeași măsură și delincvențelor.

În sfârșit, în privința *conflictelor*, analiza strategică îl consideră pe delincvent drept un actor care decide ținând cont de acțiunea adversarilor săi. Delincventul trebuie „să se bată pe două fronturi”: împotriva victimei și împotriva pedepsitorilor. Fiecare delict ar trebui, deci, să presupună din partea delincventului cel puțin două strategii: una utilizată față de victimă și una față de autoritate („pedepsitorul”). În realitate, activitatea delincventă presupune o serie întreagă de alte conflicte, unele reale, altele potențiale, astfel încât și strategiile dezvoltate de delincvent trebuie să fie multiple, adaptabile, în ideea de a-i asigura impunitatea³.

224. Analiza strategică refuză așadar orice explicație de tip cauzal și afirmă a nu fi interesată de trecutul și personalitatea infractorului, ci doar de actul criminal în sine. Acest act se desfășoară în secvențe ordonate, pe parcursul cărora delincventul își păstrează luciditatea și se livrează unor calcule, care-i permit să opereze o alegere rațională din punctul lui de vedere.

Un element explicativ important în analiza strategică îl reprezintă noțiunea de scop, utilizată în sensul de rezultat propus de actor. Din acest punct de vedere, teoria lui M. Cusson se aseamănă cu teoria scopurilor din psihologie. De altfel, există numeroase alte puncte comune între această teorie

¹ *Idem*, p. 69.

² *Idem*, p. 70.

³ A se vedea, în acest sens, M. Cusson, *op. cit.*, p. 73-75.

criminologică și teoriile psihologice raționaliste. Ca și acestea din urmă, analiza strategică lasă un loc redus, dacă nu inexistent, factorului afectiv în explicarea comportamentului uman, în speță criminal.

Prin coerența argumentării și prin accentuarea unor aspecte mai puțin semnalate anterior în doctrină, teoria strategică reprezintă, fără îndoială, un punct de vedere important în gândirea criminologică. În acest sens, speranța exprimată de Cusson în finalul lucrării sale, cum că teoria strategică permite o mai bună cunoaștere a fenomenului criminal, pare justificată¹.

Ar fi însă o eroare de a generaliza acest mecanism explicativ la ansamblul criminalității, de a-i da acestei teorii valoarea unei explicații universal valabile în raport cu fenomenul criminal.

¹ „Elle a permis de rendre la conduite criminelle un peu plus compréhensible. En effet, des lors que l'attention se porte sur le délinquant conçu comme un acteur qui possède un minimum de rationalité, son délit perd le caractère d'in vraisemblance qu'il possédait à première vue. Le mystère se dissipe quelque peu”. M. Cusson - *Délinquants pourquoi?*, *op. cit.*, p. 253.

Capitolul III

Stadiul actual al cunoștințelor criminologice

Problematică

225. Prezentarea anterioară a diverselor explicații criminologice, deși este schematică și fără îndoială incompletă, lasă se întrevadă marea varietate de puncte de vedere în legătură cu comportamentul criminal.

În aceste împrejurări se impune un scurt bilanț al cunoștințelor și posibilităților existente în domeniul cercetării criminologice.

Două coordonate par a se evidenția din cele arătate până acum, și anume: o teorie general valabilă cu privire la comportamentul criminal este imposibilă; conjugarea diferitelor eforturi explicative este necesară pentru înțelegerea fenomenului criminal.

Plan

226. Acest capitol va cuprinde în consecință două secțiuni:

Secțiunea 1. Imposibilitatea unei teorii general valabile.

Secțiunea 2. Conjugarea diverselor eforturi explicative.

Secțiunea I. Imposibilitatea unei teorii general valabile

227. După o jumătate de secol în care au dominat gândirea criminologică, teoriile cauzale au devenit ținta unor atacuri susținute. Toate eșecurile înregistrate în combaterea fenomenului criminal, au fost puse pe seama nepuținței acestor teorii de a prezenta o variantă unică și coerentă asupra factorilor cauzali și asupra ponderii acestora în conduita criminală. În mod paradoxal, nu lipsa de activitate, nu insuficiența de idei și variante explicative

au dus la impasul criminologiei etiologice ci, dimpotrivă, se pare că o oarecare „inflație”.

Dar contează mai puțin „cauzele eșecului cauzal” și mai mult efectul, respectiv faptul că în ultimii douăzeci de ani, cel puțin, nici o teorie etiologică nu a mai reușit să se impună în doctrină. Sigur, explicații de tip cauzal continuă să fie formulate, dar un ansamblu explicativ coerent bazat pe mecanisme deterministe, pare să nu mai trezească interesul specialiștilor.

Criticile cele mai vehemente împotriva etiologiei criminale au venit din direcția criminologiei dinamice. Cum se întâmplă de obicei, și în acest caz, „cine detronează guvernează”, astfel încât „puterea” în criminologie a fost preluată în ultimele două decenii de teoreticienii criminologiei dinamice. O reîntoarcere în forță a ideilor utilitariste a însoțit această luare de putere. „Liberul arbitru” reapare în discursul criminologiei și al filozofiei penale. Pe această cale, represiunea penală și-a reintrat în drepturile „firești”, justificarea pedepsei nemaifiind pusă sub semnul întrebării.

Acest traseu este ilustrat foarte bine de „criminologia actului” („criminologie de l'acte”) promovată în Franța de Lygia Negrier-Dormont.

228. După cum autoarea o declară fără echivoc: „Criminologia actului este fondată pe structura teoretică propusă de Maurice Cusson, pe care el însuși o numește „criminologie empirică”¹.

Într-adevăr, în dezvoltarea propriilor explicații, autoarea reia pe larg „teoria strategică” a criminologului canadian la care adaugă unele reflecții personale de natură metodologică, filozofică etc.

Este interesant de remarcat inventarul pe care D-na Negrier-Dormont îl face în final, relativ la terminologia specifică criminologiei propuse: „Criminologia actului vehiculează o terminologie cuprinzând cuvinte cheie, indispensabile stăpânirii ei, cum ar fi: actul (comis sau omis); libertatea de alegere a persoanei umane (cazurile patologice ies din domeniul criminologului pentru a intra în cel al medicului); finalitatea (ceea ce individul dorește să obțină prin actul său); rezultatul (ceea ce el a obținut în mod efectiv); analiza strategică (proprie omului, deci omului criminal), care precede acțiunii; motivațiile care vizează finalitatea actului și care aduc răspunsul la întrebarea: în ce scop actul este realizat”.

¹ Lygia Negrier-Dormont, *Criminologie*, Ed. Litec, 1992, p. 183.

Efortul de cunoaștere al criminologiei actului se autocantonează între aceste limite deoarece, cum se arată în continuare, terminologia utilizată permite a se identifica:

„- obiectivul: a cunoaște aspectele legate de criminalitate, existente în societatea actuală, pentru a furniza explicațiile utile pentru ameliorarea anumitor orientări în lupta anticriminală;

- și obiectul: actul situat în actual”¹.

Rezultă că și „criminologia actului”, ca orice explicație noncauzală, pare a nu se preocupa de aspectul etiologic al fenomenului. Totuși, chiar dacă problema cauzalității este deliberat omisă, o „sursă” a actului trebuie să existe, ea nu poate fi ocultată, iar o explicație în acest sens se impune în cele din urmă. Această explicație constă în: „libertatea de alegere a persoanei umane” care intră în arsenalul terminologic amintit.

229. Din punctul de vedere al dreptului de a pedepsi, chestiunea este reluată pe larg într-o altă lucrare a aceleiași autoare, și reprezintă o continuare, inevitabilă, a construcției explicative privind criminologia actului: „Potrivit analizelor criminologiei actului delincventul dispune, în lume, de o libertate care îi permite să aleagă actele sale. (...).

A avea capacitatea de a exercita alegerea actelor sale înseamnă: a-și exprima gândurile și a acționa fără alte piedici decât cele conținute în propria voință și în limitele cunoașterii de sine (capacități, competențe, reactivitate)”².

Comportamentul criminal este așadar o consecință a „alegerii” pe care delincventul o face, sau altfel spus, pentru ca lucrurile să fie limpezi, o manifestare a „liberului arbitru” cu care acesta este înzestrat. Și, într-adevăr, spre afirmarea existenței acestui liber arbitru se îndreaptă în continuare discursul autoarei. Metoda empirică socotită anterior indispensabilă în abordarea fenomenului criminal³ este sacrificată de această dată în favoarea raționamentelor filozofice. Sunt invocați între alții: Kant, Platon, Leibniz, Nietzsche, Sartre etc. Domeniul cercetării criminologice este astfel părăsit și trecem în cel al filozofiei penale, al metafizicii penale mai corect spus. În acest moment orice interpretare este posibilă, iar pozițiile sunt susceptibile de a deveni

¹ *Idem*, p. 239.

² Lygia Negrier-Dormont L. și S. Tzitzis, *Criminologie de l'acte et philosophie pénale. De l'ontologie criminelle des Anciens à la victimologie appliquée des Modernes*, Ed. Litec, Paris, 1994, p. 77.

³ A se vedea Lygia Negrier-Dormont, *Criminologie*, op. cit., p. 145-165.

partizane, adică ideologice. Astfel, spre exemplu, invocându-l pe Kant și ideile acestuia cu privire la noțiunile de libertate și liber-arbitru autoarea arată: „Potrivit lui Kant deci, delincventul, înțeles ca persoană, dispune de libertatea care-i permite să gestioneze propriul liber-arbitru”¹. Dar cu privire la opiniile lui Kant, lucrurile nu par a fi atât de clare. În „Metafizica moravurilor”, Kant nu numai că nu se referă la delincvent, dar chiar atrage atenția că întreaga sa construcție explicativă cu privire la libertate, exclude din start actele non-conforme cu norma, unde problema de libertate nici nu se poate pune².

230. Chiar atunci când afirmațiile sunt neechivoce, lucrurile nu se schimbă prea mult, deoarece oricărei afirmații a vreunui filozof ori scriitor celebru care predică liberul arbitru, i se poate opune o alta, a unei personalități la fel de celebre care susține idei deterministe în aceeași chestiune. Se intră astfel într-un labirint în care noțiunea însăși de libertate își pierde orice sens, după cum sesiza Paul Valéry: „Libertate: este unul din acele cuvinte detestabile care au mai multă valoare decât sens; care cântă mai mult decât vorbesc; care cer mai mult decât ne răspund; dintre acele cuvinte care au făcut toate meseriile, și din care memoria este plină de Teologie, Metafizică, de Morală și de Politică; cuvinte foarte bune pentru controversă, dialectică, elocvență; la fel de potrivite pentru analizele iluzorii și subtilitățile infinite, cât și pentru sfârșiturile de fraze care dezlanțuie tunetul”³.

Același autor critica aspectul ideologizant al noțiunilor de libertate și liber-arbitru, aspect ce se ascunde deseori sub aparența demersului cognitiv:

„Cum este deci posibil ca afacerea libertății și a liberului-arbitru să fi excitat atâtea pasiuni și să fi animat atâtea dispute fără ieșire? Aceasta deoarece există un cu totul alt interes decât acela de a dobândi o cunoștință care lipsea. Se urmăreau consecințele. Se dorea ca un anumit lucru să fie și nu un altul; și unii și ceilalți nu căutau nimic care să nu fi găsit deja. Este

¹ Lygia Negrier-Dormont, *Criminologie de l'acte et philosophie pénale*, op. cit., p. 78.

² A se vedea, în acest sens, E. Kant, *Métaphysique des mœurs*, vol. I, Ed. Flammarion, Paris, 1994, p. 64.

³ P. Valéry, *Regards sur le monde actuel - Fluctuations sur la liberté*, Ed. Gallimard, 1982, p. 57.

după părerea mea cea mai rea utilizare ce poate fi dată spiritului pe care îl avem”¹.

În sfârșit, într-o manieră cât se poate de clară și nu fără ironie, Paul Valéry identifică miza morală și represivă, aflată la originea acestei dispute acerbe asupra liberului-arbitru:

„- Dar de unde poate veni deci această idee că omul este liber; sau cealaltă că nu este?

Nu știu dacă este filozofia cea care a început sau mai degrabă poliția. Până la urmă, este vorba de a inocenta în întregime actele unui om, oricare ar fi ele, și de a-l asimila unui mecanism; sau de a-l face, cum se spune, răspunzător, adică de a-i conferi demnitatea de cauză primă”².

Rezultă, pe de o parte, că pe acest teren metafizico-literar nimic nu se poate afirma cu certitudine, nimic nu poate fi demonstrat. Dimpotrivă, există riscul derapajului spre poziții ideologice, când se susțin „adevăruri gata confecționate”.

Mai rezultă, pe de altă parte, că teoriile noncauzale funcționează într-un cerc vicios. Ele pornesc de la problema liberului-arbitru și revin la aceasta. Pleacă, în sensul că trebuie să considere liberul-arbitru drept „sursă” a actului și revin, în sensul că trebuie să considere același liber-arbitru drept bază a represiunii penale. Maniera în care se justifică existența liberului arbitru ca temei al represiunii nu este însă fără consecințe asupra explicațiilor privind comportamentul și invers. Separarea celor două explicații nu schimbă datele problemei, deoarece ele se repun reciproc în discuție.

Aceeași cale de separare a problemei o alesese anterior și Maurice Cusson la care este necesar să revenim. Astfel, după ce a expus „teoria strategică” în „*Délinquants pourquoi?*”, într-o altă lucrare, „*Pourquoi punir?*”, criminologul canadian analizează consecințele filozofico-penale, care decurg din viziunea sa asupra actului criminal.

În capitolul privind răspunderea, o primă operațiune spre care se îndreaptă efortul autorului este aceea de a crea o corespondență directă (aproape o egalitate) între conceptul de răspundere și cel de liber-arbitru: „Conceptul de răspundere stabilește o relație între două noțiuni: aptitudinea la sancțiune, pe de o parte, și cauza culpei, de cealaltă parte. Un individ este

¹ *Idem*, p. 59.

² *Idem*, p. 64.

răspunzător când este pasibil de o pedeapsă pentru că el a fost cauza efectivă a unui delict.

Dar, începând din ce moment suntem autorizați să spunem că un delincvent este într-adevăr cauza delictului său? Când l-a comis în mod voluntar și în cunoștință de cauză. Criminalul este răspunzător atunci când crima sa provine din liberul său arbitru”¹.

În același capitol destinat răspunderii penale, o secțiune intitulată: „Pledoarie pentru indeterminism”, care sugerează din pornire concepția autorului, tratează, de principiu, problema comportamentului uman în raport cu determinismul. Miza problemei este indicată de la început:

„În cazul în care comportamentul uman este în totalitate determinat rezultă de la sine că liberul-arbitru devine o ipoteză falsă. În schimb, dacă el nu este decât în mod parțial determinat, teza liberului arbitru nu este în mod necesar ruinată”².

Folosind argumente ale unor autori antideterminiști din domeniile filozofiei, științelor sociale, sociologiei și psihologiei, M. Cusson alege o cale neradicală, negând existența unui determinism universal, dar neacceptând nici ideea unui indeterminism absolut. Cadrul teoretic general propus de Popper pare a fi cel mai convenabil în acest sens: „Universul nostru este în mod parțial cauzal, parțial probabilist și parțial deschis: el este emergent”³.

Adăugând la argumentele de ordin științific, constatări bazate pe experiența subiectivă, din viața de zi cu zi, M. Cusson afirmă cu privire la liberul arbitru, în general, că existența acestuia nu poate fi negată:

„Evidența că noi acționăm în mod liber se impune conștiinței noastre de o manieră irecuzabilă (...).

Nu găsim nicăieri în determinism un argument suficient de puternic pentru a contrabalansa experiența subiectivă a liberului nostru arbitru”⁴.

Afirmațiile de mai sus ar putea crea impresia ideii de liber-arbitru absolut. Autorul este însă prea avizat pentru a cădea în această capcană a antideterminismului total care exclude însăși ideea de știință, posibilitatea oricărei

¹ M. Cusson, *Pourquoi punir?*, Ed. Dalloz, 1987, p. 108.

² *Idem*, p. 109.

³ K. Popper, *The Postscript of the Logic of the Scientific Discovery II. The Open Universe*, London-Hutchinson, 1982, trad. fr. *L'Univers irresolue. Plaidoyer pour l'indéterminisme*, Ed. Herman, Paris, 1984, p. 107; cf. M. Cusson, *Pourquoi punir?*, op. cit., p. 111.

⁴ M. Cusson, *Pourquoi punir?*, op. cit., p. 112.

cunoașteri. El rămâne în cadrul teoretic al „emergenței” popperiene și consideră că există: „o plajă de libertate”, iar în cazul actului criminal, problema se pune nuanțat:

„Știința nu exclude liberul-arbitru. Rămâne încă posibil să afirmăm că subzistă o plajă de libertate în comportamentul uman. Problema este acum de a ști dacă faptul de a comite o crimă sau de a nu o comite ține de o decizie liberă. Un răspuns afirmativ ar avea mult sens: este la îndemâna unui adult normal să decidă de a fura sau de a nu fura, de a ucide sau de a nu ucide; unele nuanțe se impun. Oamenii care comit crime pot fi împărțiți în trei categorii: iresponsabilii, indivizii pe deplin răspunzători și cei care nu sunt decât parțial răspunzători”¹. „Iresponsabilii” ar fi persoanele care, afectate de o tulburare psihică, ar avea discernământul abolit și drept consecință nu răspund penal. Liberul-arbitru nu funcționează în acest caz.

Indivizii în întregime răspunzători, ar fi cei care acționează deliberat și care păstrează controlul total asupra propriilor acte. În cazul acestora, acțiunea este „guvernată de voință și rațiune”. Totuși, chiar și pentru tipul din această categorie autorul admite o nuanță: „Este liber, ceea ce nu vrea să spună că decizia sa scapă oricărei influențe”².

În ce privește ultima categorie, considerată a fi „destul de importantă”, a delincvenților „parțiali răspunzători”, lucrurile par ceva mai complicate, ipotezele fiind relativ numeroase. La stabilirea acestei categorii autorul pleacă de la premisa că: „Răspunderea poate fi o afacere de grade, deoarece raționalitatea și liberul-arbitru reprezintă o afacere de grade la ființele umane”³.

În consecință sunt introduși în ultima categorie, în primul rând, indivizii care nu acționează în totală cunoștință de cauză ori nu au controlul total al actelor lor. Este avut în vedere: „Tot ceea ce slăbește, fără a suprima, raționalitate, și voința actorului”. Ar fi vorba aici, în termeni de medicină legală, de persoanele care suferă de unele tulburări psihice care le afectează (diminuează) discernământul, fără a-l aboli. Constatăm însă că autorul se referă în continuare la o serie de circumstanțe de o mare diversitate, fie

¹ *Idem*, p. 112.

² *Idem*, p. 113.

³ *Idem*, p. 113. Din punct de vedere penal opinia este discutabilă. Considerăm că răspunderea, în sensul de „obligatie de a răspunde de actele sale”, există sau nu există. Responsabilitatea, în sensul de capacitate de a înțelege și a voi, poate fi într-adevăr o chestiune de grade. Nu este însă locul aici pentru a lămuri această problemă care și în doctrina penală prezintă controverse.

de natură individuală, fie exterioare, legate de faptă ori de mediul în care s-a dezvoltat individul, și pe care, le pune în raport direct cu răspunderea:

„Răspunderea poate fi considerată ca fiind diminuată când o crimă a fost comisă în mod impulsiv (...). Un act comis sub imperiul provocării nu va fi considerat atât de răspunzător ca cel care este realizat cu răceală și cu premeditare (...).

Răspunderea unui delincvent este atenuată când capacitatea sa de a rezista tentațiilor este slăbită din tot felul de motive: imaturitate, sărăcie, alcoolism, presiunea circumstanțelor ... Delictelor comise de către tineri sunt văzute cu indulgență, pentru că lor le este mai dificil să-și controleze impulsurile (...). În realitate nu este ușor de a rămâne pe calea cea dreaptă când ai avut părinți criminali, când ai avut o educație familială în mod grav inadecvată, când, la școală sau la serviciu, nu ai cunoscut decât eșecuri și probleme, când ai fost expus influenței unor amici delincvenți”¹.

Textul citat este surprinzător din mai multe puncte de vedere. În primul rând constatăm că, din punct de vedere penal, autorul se află într-o mare eroare, confundând diferite cauze de atenuare a pedepsei cu cauze care acționează asupra răspunderii penale, chestiuni total diferite. Privit cu ochii penalistului, textul conține și alte afirmații criticabile, dar nu o analiză penală ne interesează în acest moment.

Rămânând în domeniul criminologic constatăm cu aceeași surprindere, că, în câteva rânduri, autorul face un „inventar” al factorilor cauzali de natură complexă (bio-psiho-sociali) puși în evidență de teoriile etiologice de la Lombroso la Sutherland. Chiar dacă nu-i numește factori cauzali, autorul se străduiește să ne convingă de influența importantă pe care o au aceștia asupra individului (care individ este *cauză* a delictului, conform tot spuselor autorului). În plus sunt luați în calcul o serie de factori afectivi: tentații, impulsuri etc., ce reprezintă exact opusul factorilor raționali care predomină în analiza strategică.

În sfârșit, constatăm că această ultimă categorie, prin varietatea ipotezelor care sunt avansate, este extrem de largă (de fapt, autorul însuși arată că ea „este importantă”). Constatăm în același timp că, în mod evident, intră aici comportamente care pot fi socotite cu greu „raționale”, cu atât mai puțin „strategice”. „Teoria strategică” nu le este deci aplicabilă. Sunt excluși, de

¹ *Idem*, p. 114.

asemenea, de sub „puterea” acestei teorii indivizii din prima categorie, iresponsabilii. Rămâne în calcul categoria intermediară, dar atenție, și în legătură cu indivizii din această categorie autorul afirma că decizia lor nu scapă oricărei influențe. Lăsăm de-o parte faptul că, în realitate, indivizii din această categorie se pot afla la rândul lor, la un moment dat, într-una din situațiile prevăzute la cea de-a treia categorie.

Problema care se pune este de a ști, în aceste condiții, ce rămâne din „teoria strategică”, prin care ni se prezintă un delincvent calculat, rațional, care întocmește planuri de luptă, planuri pe care le adaptează în funcție de situație și de adversari etc.?

231. Pentru a răspunde la această chestiune, merită să ne întoarcem puțin, cu o privire critică de această dată, asupra teoriei strategice.

Observăm în primul rând că însăși definiția pe care M. Cusson o dă delincvenței restrânge în mare măsură aria de valabilitate a explicațiilor sale și, apar deja primele contradicții:

„În această carte, cuvântul delincvență va desemna infracțiunile comise de către *adolescenți*, pedepsibili în termenii codului penal și care au cauzat o pagubă evidentă altuia”.

Se specifică apoi că, din definiție rezultă două elemente care trebuie să fie prezente pentru a vorbi de delincvență:

„1) o violare a unei dispoziții a codului penal, 2) o pagubă evidentă adusă altuia”¹.

Sunt deci excluse, din plecare, conform celui de-al doilea element, infracțiunile de pericol (nemateriale) precum și tentativele. Or, nu vedem prea exact de ce, de exemplu, tentativa de omor sau cea de fraudă ar presupune alte explicații decât cele pentru aceleași infracțiuni, în varianta consumată. În plus, autorul omite să precizeze că, pentru a vorbi de delincvență, în sensul definiției sale, mai este necesar să existe un al treilea element, respectiv ca subiectul să fie un adolescent. Dar, în condițiile în care teoria strategică mizează pe luciditatea și raționalitatea infractorului, se naște o contradicție majoră: teoria ar urma să se aplice tocmai adolescenților, adică persoane cărora „le este mai greu să-și controleze impulsurile” după cum se arată în cealaltă lucrare citată („Pourquoi punir?”).

¹ M. Cusson, *Delinquants pourquoi?*, op. cit., p. 17.

Mergând mai departe pe firul explicațiilor autorului, apare un alt paradox: în ciuda concluziilor generale, că delincvența este o chestiune de alegere, la interogația exprimată de titlul capitolului al IV-lea: „*Qui sont les délinquants?*” primul răspuns ce se dă, marcat prin titlul primului paragraf, este: „*Nous sommes tous des délinquants*”. Și într-adevăr, sprijinindu-se pe date statistice provenite din sondaje pe bază de chestionar, dar și pe „un peu d'introspection”, autorul face următoarele afirmații:

„Trebuie deci să conchidem că majoritatea oamenilor comit, cel puțin în timpul adolescenței lor, furturi, agresiune ori vandalism. *În acest sens, noi suntem toți, sau aproape toți, delincvenți.*”

Dacă ne gândim bine, această omniprezență a delincvenței nu ar trebui să ne surprindă. Este suficient să facem puțină introspecție și să evocăm trecutul nostru. Care din noi nu a furat nimic? Cine nu și-a însușit banii găsiți într-un portmoneu? Care „intelectual” n-a furat o carte de la librărie sau de la bibliotecă? Cine nu a brutalizat un mic coleg? Cel care nu a păcătuit să arunce prima piatră... Am putea totdeauna să spunem că nu este grav. Da, dar putem spune, de asemenea, că un furt este un furt și că gravitatea delictului depinde adeseori de factori fortuiți¹.

Sigur că din punct de vedere religios (sau mai degrabă mistic) suntem cu toții „păcătoși”, iar „piatra” nu ar trebui să plece niciodată. Dar să nu confundăm lucrurile. Din punct de vedere criminologic, să nu mai vorbim din punct de vedere penal, problema nu se poate pune de o asemenea manieră. Transgresarea legii penale presupune comiterea unui act care iese din banalitatea cotidiană, tocmai printr-o anume gravitate acordată faptei în sine. Un furt poate să difere ca gravitate extrinsecă, în funcție de circumstanțe, inclusiv de valoarea materială a bunului sustras. Dar, intrinsec, un furt rămâne un furt și fapta păstrează o gravitate „în sine”, dincolo de circumstanțe. Nu știm ce experiențe personale, triste am spune noi, îl fac pe autor să afirme cele de mai sus (pe bază de introspecție), dar furtul unei cărți este în orice împrejurare o faptă gravă. Cu atât mai gravă dacă este comisă de un „intelectual”, cu toate ghilimelele de rigoare. Cel puțin în opinia noastră. Chestiune de interpretare? Poate... Dar problema nu este aici.

Ceea ce este interesant de remarcat, vis-à-vis de textul citat, este că urmând un asemenea raționament ar rezulta, nu numai că orice om este prin

¹ M. Cusson, *Delinquants pourquoi?*, op. cit., p. 33.

natura sa „rău”, ceea ce s-a mai spus, dar că ar fi vorba de o „răutate” voită, calculată, de vreme ce, potrivit teoriei strategice, infractorul acționează lucid, rațional etc. Remarcăm că într-o asemenea ipoteză „bietul” Lombroso, cu criminalul său „născut”, o categorie restrânsă de indivizi pradă destinului, era un „naiv”! Pentru ca lucrurile să fie mai clare, să spunem că teza „omniprezenței” fatale a comportamentului criminal contrazice ideea unei delincvențe „calculate”.

Această contradicție nu este izolată. În plin paragraf destinat rezultatelor, pe care, aparent, infractorul și le „alege” cu grijă (scopul mai exact), se afirmă că: „Împins (poussé) de dorințele (désirs) sale, omul își modifică conduita ... etc.”¹. Dacă înțelegem noi corect, sensul cuvântului „poussé” (împins) și dacă ne reamintim sensul psihologic al noțiunii de dorință (désir), ar rezulta că actul criminal este un comportament afectiv, ghidat de mobil (acesta este cel care împinge) și nicidecum unul rațional, chiar dacă apare în ecuație și un scop. Și, într-adevăr, ceva mai departe, în capitolul în care tratează „Les finalités du délit”, M. Cusson admite o ipoteză care confirmă ideea anterioară și care, din nou, intră în contradicție cu caracterul general al teoriei strategice, adică luciditatea infractorului:

„Până la ce punct scopurile urmărite prin delict sunt ele conștiente? Psihanaliștii au demonstrat că există scopuri inconștiente. Activitatea unui individ poate fi orientată către un scop de care el însuși nu-și dă seama, dar pe care un observator îl poate descoperi prin studierea comportamentului”².

Sub acest aspect, suntem în deplin acord cu autorul, în sensul că acțiunea unui individ (incluzând-o pe cea criminală) poate fi dirijată spre un scop (but), sau mai corect spus spre o finalitate care să-i rămână inconștientă. Ceea ce ne explicăm mai greu este că, în aceste împrejurări, delincventul elaborează „strategiile redutabile” care să-l conducă la rezultatul „urmărit”.

Să ne oprim, în sfârșit asupra unor afirmații ce apar la capitolul „Bilanț” și care, văzute în raport cu tot ce autorul a încercat să demonstreze anterior, pot stârni nedumerirea. Precizăm că aceste afirmații apar în cadrul paragrafului în care, interogându-se asupra „fericirii” infractorilor: „Sont-ils heureux?”, autorul răspunde de principiu: Nu! și explică:

„Această nefericire care lovește delincvenții („ce malheur qui afflige les délinquants”), este de înțeles, când ne gândim la scopurile pe care delictele

¹ *Idem*, p. 68.

² *Idem*, p. 82.

lor nu le permit să le realizeze. Există cel puțin două lucruri care nu pot fi obținute printr-o activitate delictuoasă: securitatea și afecțiunea”¹.

Dar dacă delincvenții își fixează scopurile în mod conștient și acționează deliberat, cum de se îndreaptă spre o situație ce le aduce nefericire? Și dacă am admite că anterior s-ar putea înșela asupra rezultatelor, după ce au constatat „ce nefericiți sunt”, de ce unii infractori ar insista recidivând?

Dincolo de aceste interpretări pe marginea textului, ce ar putea să pară subiective, este suficient, credem noi, ca la acest text de final să reamintim unul din textele de început ale analizei:

„Activitatea delincventă aduce autorilor ei mai multe avantaje decât ne imaginăm în mod obișnuit. Ea le permite să-și satisfacă numeroase dorințe, să rezolve probleme foarte reale, să trăiască intens și să se distreze bine s’amuser ferme”².

Dacă „ce malheur qui afflige les délinquants” înseamnă același lucru cu „s’amuser ferme”, între cele două texte nu există nici o contradicție.

232. Faptul de a semnala cele câteva aspecte mai mult sau mai puțin criticabile, nu vrea să însemne că negăm orice valoare explicativă a Teoriei strategice. Pur și simplu considerăm că aceste explicații pot fi valabile doar pentru un segment al fenomenului criminal. Am insistat în mod critic asupra acestei teorii nu pentru că ar fi cea mai „criticabilă” ci, dimpotrivă, pentru că este una din teoriile noncauzale cele mai semnificative. Dacă această teorie nu poate să explice fenomenul criminal în ansamblu, constatarea are toate șansele să fie valabilă și pentru celelalte teorii din aceeași categorie.

Nu am considerat necesară o abordare critică a teoriilor cauzale, pentru simplul motiv că acestea au fost suficient amendate în doctrina criminologică și, după cum arătam, în ultima vreme cunosc un real declin. Considerăm însă că nici teoriile cauzale, luate individual, nu pot aduce explicații universal valabile cu privire la fenomenul criminal.

Ca și comportamentul uman în general, comportamentul criminal este de o mare complexitate și diversitate. Din această cauză, și cu privire la comportamentul criminal, o *teorie superior generală este imposibilă din punct de vedere logic*.

Criminologii au comis aceeași eroare pe care au comis-o și colegii lor psihologi, adică să creadă că în domeniul de care se ocupă este nevoie de

¹ *Idem*, p. 250.

² *Idem*, p. 7.

un Galilei¹. Ca și în psihologie, și în criminologie, după toate probabilitățile, locul lui Galilei va rămâne neocupat, și este normal să fie așa.

Secțiunea a II-a. Conjugarea diverselor eforturi explicative

233. Constatarea cu care se încheie secțiunea anterioară poate să pară descurajantă dacă se caută în criminologie un răspuns facil și uniformizant. Realitatea este că nu poate exista un răspuns ușor pentru o problemă dificilă, și nici un răspuns uniformizant pentru o problemă care nu este câtuși de puțin uniformă. Nu există o conduită criminală în abstract, există diverse conduite criminale concrete. Cum s-a remarcat de nenumărate ori, nici o crimă nu seamănă cu cealaltă. Fiecare crimă reprezintă un „univers în sine”. Nici măcar unul și același individ nu poate comite două fapte identice, în condiții identice. Chiar dacă luăm, spre exemplu, cazul extrem al ucigașilor în serie, bolnavi psihic, care acționează, de regulă, după anumite mecanisme psihice repetitive, există pentru fiecare crimă un „mic detaliu”, care îi oferă o diferență specifică prin care se detașează de celelalte crime, comise în circumstanțe și din porniri aparent identice.

Tocmai extraordinara diversitate a comportamentelor criminale, face ca nici o explicație, fie în termeni cauzali, fie în termeni dinamici, să nu fie universal valabilă. Aceasta nu înseamnă că un secol de cercetare criminologică este inutil, că nici o teorie nu este valabilă și că nu există nici o posibilitate de înțelegere a fenomenului criminal. Dimpotrivă, cercetările criminologice, de la începutul lor, au reprezentat etape necesare de căutări și acumulări; teoriile

¹ „... Toți cei care se interesează despre motivație, că sunt psihologi sau filozofi, ar putea să lucreze împreună într-un mod mult mai tolerant și mai convergent. Căci toleranța va duce în mod sigur la acceptarea tezei potrivit căreia rolul lui Galilei va rămâne totdeauna neocupat în psihologie. Dacă psihologia nu s-a ridicat la o perioadă galileiană, aceasta nu se datorează, cum deseori s-a crezut, lipsei de idei strălucite, de ingeniozitate experimentală sau de rigoare metodologică; ea a rămas ținută la pământ în labirintele și cutiile lui Skinner, pentru că *teoriile superior generale* care se spera că or să apară *sunt în mod logic imposibile. Eroarea fundamentală a unor teoreticieni ca Lewin și Hull a fost să creadă că psihologia are nevoie de un Galilei*”.

R.S. Peters, *Le Concept de Motivation*, Ed. E.S.F., Paris, 1973, p. 126.

criminologice valoroase, mai vechi sau mai noi, reprezintă „adevăruri parțial valabile”; pe baza acestora, în condițiile în care se renunță la pretențiile de universalitate, comportamentul criminal poate fi parțial înțeles și explicat.

Soluția de principiu constă, după cum s-a remarcat în doctrină, în utilizarea teoriilor criminologice ca „grile de lectură”:

„Dar în loc de a vedea în acestea (în teoriile criminologice - n.n.), cum se obișnuiește, veritabile *teorii* în sensul tare al termenului, sau chiar *articole de credință* în afara cărora nu ar fi posibilă înțelegerea acțiunii criminale, trebuie să le considerăm înainte de toate ca un fel de *grile de lectură*, de *instrumente de interpretare*, a realității criminale care permit a se opera asupra realului și care nu au altă funcție decât de a ne da posibilitatea de a vedea puțin mai bine un fenomen criminal care, trebuie s-o recunoaștem, apare, la prima vedere, ca fiind de cea mai mare opacitate. Teoriile criminologice trebuie în cele din urmă să fie considerate mai ales ca niște *instrumente metodologice de interpretare*”.

Teoretic, soluția este simplă, însă, aplicarea ei concretă se lovește de mari dificultăți. Între acestea, cea mai importantă, deoarece reprezintă o condiție prealabilă, este abandonarea falsei opoziții: cauzal – noncauzal. Această abandonare este posibilă căci, dacă privim *istoria* opoziției cauzal – noncauzal și elementele pe care ea se sprijină, constatăm că, din punct de vedere științific este vorba de un antagonism aparent.

Să ne reamintim mai întâi că teoriile cauzale pun accentul pe latura afectivă a comportamentului criminal; fie că la origine acționează factorii biologici, ori psihici, ori sociali, fie că toți aceștia interacționează între ei, *finalul* este același: un act criminal mai mult sau mai puțin *impulsiv*, scăpat oarecum de sub controlul subiectului, un act spre care subiectul „este împins”.

Teoriile noncauzale, la rândul lor, merg pe ideea unui infractor rațional, care-și calculează mișcările, riscurile și câștigul, care urmărește un rezultat.

Nu se poate ignora că cele două moduri diferite de a vedea comportamentul criminal pot antrena două maniere diferite de a concepe represiunea și de a o *practica*. În primul caz se poate tinde spre un oarecare „laxism”, în al doilea caz s-ar justifica fermitatea represiunii.

¹ R. Gassin, *op. cit.*, p. 230.

Mișcarea de idei în criminologie dinspre viziunea deterministă spre cea dinamică poate fi pusă în relație cu o serie de împrejurări, unele subiective, altele obiective.

Din categoria subiectivă, două împrejurări par să marcheze această translație:

În primul rând, este evident că mișcarea de idei din criminologie urmează exemplul psihologiei care se deplasează de la teoriile cauzale spre cele cognitive. Dacă în psihologie se poate remarca și o oarecare tendință de convergență între cele două poziții, în criminologie o asemenea tendință nu se poate observa.

În al doilea rând, se pare că ascensiunea teoriilor noncauzale coincide și cu o oarecare „instituționalizare” a cercetării, în științele socio-umane în general și, în particular, în criminologie.

Epoca cercetărilor de orientare deterministă a coincis, în mare parte, cu eforturile solitare, uneori depuse pe perioade de zeci de ani, ale unor savanți pasionați.

În măsura în care cercetările au fost „luate în grijă”, au fost asigurate condițiile tehnice și financiare, au fost elaborate programe de cercetare și au fost create echipe „ad-hoc”, atenția s-a deplasat spre aspectele dinamice ale fenomenului criminal. Fără a face vreun proces de intenție, nu putem să nu remarcăm că „instituționalizarea” ori „statalizarea” cercetării aduce un element nou, de care trebuie să se țină seama, respectiv: „direcționarea efortului de cercetare”. Este clar că nu putem găsi ceva, decât acolo unde căutăm.

În ce privește aspectul obiectiv al schimbării de orientare în criminologie, credem că împrejurarea principală ce merită a fi luată în calcul este chiar modificarea fenomenului criminal.

Societatea umană a evoluat și o dată cu ea și fenomenul criminal. Criminalul este cu totul altul decât cel din epoca lombrosiană. Actul criminal în sine are altă înfățișare, structura criminalității (pe categorii de infracțiuni) s-a modificat.

Dacă vom compara fotografiile din celebrul Atlas al lui Lombroso cu cele din oricare fișier modern al poliției, vom constata că până și din punct de vedere fizic infractorul de azi nu mai seamănă deloc cu cel de ieri. Acesta este însă aspectul cel mai puțin important. Nivelul de instrucție, gradul de cultură, de civilizație, sunt cu totul altele. Adăugând și modificarea împrejurărilor sociale în care criminalul acționează, este normal ca nici actul

criminal să nu mai semene prea mult cu cel de acum o sută de ani: valorile vizate, mijloacele utilizate, modurile de operare sunt complet diferite.

Aspectul cel mai semnificativ însă, este înregistrat la nivelul criminalității, prin mișcarea produsă în structurile acesteia.

Deși violența a fost și rămâne subiectul cel mai preocupant, locul infracțiunilor de violență în peisajul general al criminalității este limitat. În fapt, în ultimul secol, delincvența de violență a cunoscut o relativă stagnare; doar manevrarea abilă a unor date statistice, precum și tendința mass-media de a insista asupra faptelor șocante creează imaginea unei escaladări continue a violenței¹. Contrar imaginii comune care s-a creat, la nivel global, infracțiunile de violență nu depășesc nici 10 % din criminalitate².

În schimb, statisticile criminale indică o creștere continuă a infracțiunilor de profit³. Sigur, „jocul cifrelor” poate să fie extrem de înșelător în aprecierea criminalității. Pericolul a fost sesizat încă de la sfârșitul secolului trecut de G. Tarde⁴. Cu toate progresele realizate în domeniul elaborării și interpretării „statisticilor criminale”, voci autorizate ne invită și astăzi la prudență în interpretarea lor⁵. În cazul raportului: infracțiuni de violență, infracțiuni de profit, decalajul este însă atât de mare încât, orice marjă de eroare am lua în calcul, fondul problemei nu se schimbă. Sporirea criminalității de profit este însoțită de o perfecționare a metodelor și tehnicilor de operare. Se poate vorbi din ce în ce mai justificat despre o criminalitate „inteligentă”. Unele infracțiuni financiare, unele escrocherii etc., demonstrează uneori o investiție de inteligență și o imaginație demne de cauze mai bune.

În aceste condiții este justificată preocuparea criminologiei de a încerca să surprindă noua imagine a criminalității, de a găsi explicații pentru un act criminal lucid, rațional.

În același timp, explicațiile cauzale nu devin lipsite de sens. Acel procent de infracțiuni violente, impulsive, unde explicațiile de natură cauzală sunt indispensabile, există încă și, pe cât este de redus, pe atât de grave sunt

¹ În acest sens, a se vedea; J.C. Chesnais, *op. cit.*, p. 76 și urm.

² A se vedea, în acest sens, spre exemplu, D. Szabo, *op. cit.*, p. 22 și 41.

³ A se vedea, în acest sens, C. Lazerges et G. Camilleri, *Atlas de la criminalité en France*, Ed. Reclus - La Documentation Française, 1992, p. 129 și 154.

⁴ A se vedea, în acest sens, G. Tarde, *op. cit.*, p. 80 și urm.

⁵ A se vedea, spre exemplu, în acest sens, Ch. Lazerges et G. Camilleri, *op. cit.*, p. 8.

consecințele care decurg din el. Dar chiar și criminalitatea „inteligentă” are nevoie de explicațiile cauzale pentru a fi cunoscută dincolo de aparențe.

De fapt, teoriile etiologice și cele dinamice nu au nimic antagonic, ele se referă doar la două faze distincte ale fenomenului criminal. Primele se referă, în special, la ce se întâmplă cu o persoană până în momentul „trecerii la act” (cauzele care-l determină să adopte conduita criminală), iar celelalte se referă la ce se întâmplă cu criminalul în momentul faptei, descriu „trecerea la act” în sine. Sunt, de fapt, două viziuni care se completează reciproc.

Păstrându-și fiecare identitatea, diferitele teorii trebuie să concureze la explicarea fenomenului criminal, nu să se nege reciproc. Valoarea unei teorii nu este asigurată prin desființarea alteia. Conjugarea eforturilor explicative pare astfel singura variantă viabilă în stadiul actual al criminologiei.

Referințe bibliografice

- Allier R., *La conversion chez les précivilisés*, 2 vol., Payot, Paris, cf. De Greeff E., *Introduction à la Criminologie*, Ed. P.U.F., 1948.
- Ancel M., *Conflits de Culture et Criminalité*, Ed. A. Pedone, Paris, 1984.
- Ancel M., *Le centenaire de l'uomo d'ilinquente* (Expozeu introductiv), R.S.C./D.P.C. nr. 1/1977.
- Ancel M., *Les problèmes fondamentaux de la criminologie*.
- Balaci A., prefață la *Despre infracțiuni și pedepse*.
- Beccaria C., *Des Délits et des Peines*, deuxième édition Guillaumin et C-ie, libraires, Paris, 1870.
- Becker H., *Outsiders*, Ed. A.M. Métailié, Paris, 1985, traduit de l'américain par J.P. Briand et G.M. Champoulie.
- Bulai C., *Drept penal român, Partea generală*, vol. I, Ed. Șansa, 1992.
- Canepa G., *L'épistémologie et la recherche criminologique*, R.D.P.C. nr. 8/1971.
- Canepa G., *Perspectives de contradiction et d'innovation dans la pensée de Cesare Lombroso*, R.S.C./D.P.C. nr. 2/1977, L. Ferrio, „Antologia lombrosiana”, Ed. Pavese, Paris, 1962.
- Chesnais J.C., *Histoire de la violence en Occident de 1800 à nos jour*, Ed. Robert Lafont, Paris, 1981.
- Cioclei V., *Despre nevoia de echilibru în justiția penală*, A.U.B., seria drept/2001.
- Cioclei V., *Viața sexuală și politica penală*, Ed. Holding Reporter, 1994.
- Cofin J.-C., *La Folie Morale - figure pathologique et entité miracle des hypothèses psychiatriques au XIX-ème siècle*, în „Histoire (...)”.
- Cohen A., *Deviance and Control*, Ed. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1966, trad. fr. *La Deviance*, Ed. J. Duculot, 1971.
- Crick F., *L'Hypothèse Stupefiante - À la recherche scientifique de l'âme*, Ed. Plon, 1994.
- Cusson M., *Délinquants pourquoi?*, Ed. Armand Colin, 1981.
- Cusson M., *La Criminologie*, Ed. Hachette, 1998.

- Cusson M., *Pourquoi punir?*, Ed. Dalloz, 1987.
- Dadognet F., *Science et criminologie*, în „L'équipement en criminologie” (Actes du XIVème Cours International de Criminologie), Ed. Masson, Paris, 1965.
- Debray Q., *L'apport de la génétique à la connaissance du criminel*, Aberration chromosomiques, biochimie du cerveau et criminalité, Ed. Neret, Paris, 1975.
- Delmas-Marty Mireille, *Le rayonnement international de la pensée de Cesare Beccaria*, R.S.C./D.C.P. nr. 1/1998.
- Desportes F. și Gunehec F. Le, *Le nouveau Droit Pénal – Tome I – Droit pénal général*, Ed. Economica, 1995.
- Dincu A., *Bazele criminologiei*, Ed. Pro Arcadia, 1995.
- Durkheim E., *Les règles de la méthode sociologique*, Ed. Presses Universitaires de France, 1963.
- Durme R. van, *Avatars du syndrome xyy, l'agressivité génétique est-elle un mythe?*, R.D.P.C. (belge) nr. 1/1974-1975.
- Favard Anne-Marie, Pinatel J., *Étude par cohortes*, A.I.C. 1979-1980 (Volume 18, nr. 1).
- Ferri E., *La sociologie criminelle*, traduit de l'italien par I. Terrier, Ed. Felix Alcan, Paris, 1905.
- Freud S., *Caiete de psihanaliză*.
- Freud S., *Dincolo de principiul plăcerii*, Caiete de psihanaliză nr. 1, Ed. „Jurnalul literar”, 1992.
- Freud S., *Introduction à la psychanalyse*, Ed. Payot, 1989.
- Freud S., *Psihanaliză și sexualitate*, Ed. Științifică, București, 1994.
- Freud S., *Totem și tabu*, Ed. Mediarex, 1996.
- Friedlander K., *La délinquance juvénile*, Ed. P.U.F., Paris, 1951.
- Garofalo R., *Criminologie*, deuxième édition, Dalloz, 1990.
- Garofalo R., *La criminologie*, cinquième édition entièrement refondue et augmentée, Felix Alcan, éditeur, Paris, 1905.
- Gassin R., *Criminologie*, deuxième édition, Dalloz, 1990.
- Glueck E.T., *La conformation somatique dans la prévision de la délinquance*, R.S.C./D.P.C. nr. 1/1958.
- Greeff E. de, *La fin de Raspoutine*, Ed. Plon, 1927.
- Greeff E. de, *Les instincts de défense et de sympathie*, Ed. P.U.F., Paris, 1947.

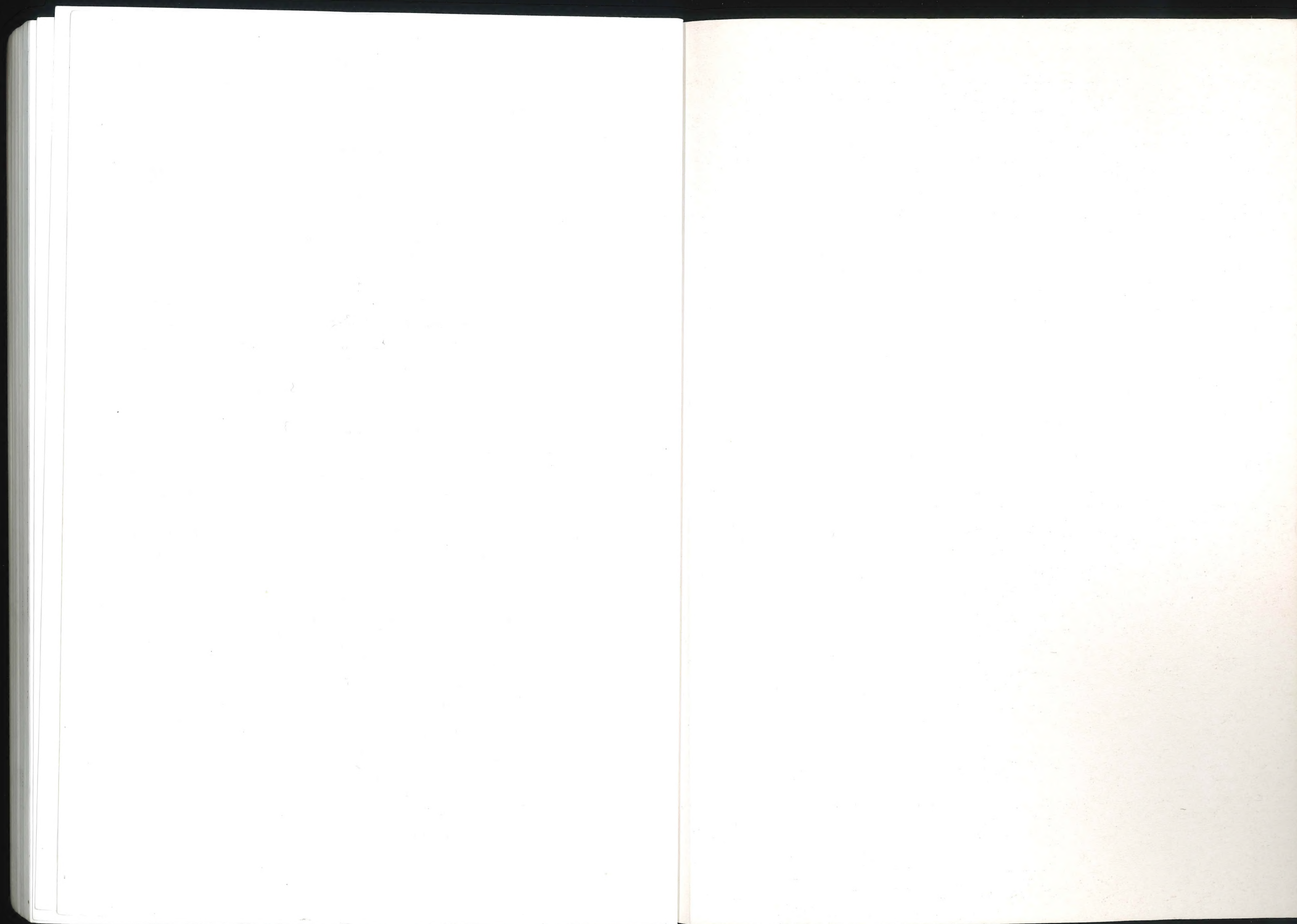
- Grispigni F., *Le problème de l'état dangereux*, deuxième Cours International de Criminologie, Ed. Maison de l'UNESCO, Paris, sept. 1954.
- Hesnard A., *Psychologie du crime*, Ed. Payot, Paris, 1963.
- Hulsman L., și Bernat de Celis J., *Peines perdues – le système pénal en question*, Ed. Centurion, Paris, 1982.
- Jacquard A., *Au péril de la science ? - Interrogation d'un généticien*, Ed. Seuil, 1984.
- Jaffe E.D., *Family Anomie and Delinquency Development of the Concept and Some Empirical Findings*, The British Journal of Criminology, 1969, 9, nr. 4. (J. Verin, *Pour une nouvelle politique pénale*, Ed. Librairie Générale du Droit et de Jurisprudence, 1994).
- Jerome M. și Mortimer A., *Crime, Law and Social Science*, New York, 1933.
- Julia D., *Dictionnaire de la philosophie*, Ed. Club France Loisirs, Paris, avec l'autorisation de la Librairie Larousse, 1984.
- Kant Imm., *Métaphysique des mœurs*, vol. I, Ed. Flammarion, Paris, 1994.
- Kerckvoorde Van M., *Statistique criminelle et statistique morale ou XIX-ème siècle*, în „Histoire de la Criminologie française”, Ed. L'Harmattan, 1995, ch. XI.
- Kinberg O., *De la Morale comme phénomène social objectif*, R.D.P.C. (belge) tome 1940-1946.
- Kinberg O., *Les problèmes fondamentaux de la criminologie*, Ed. Cujas, Paris, 1959, Avant-propos.
- Kinberg O., *Quelques aspects criminologiques récents*, R.S.C., 1957.
- Laignel-Levastine M. și Stanciu V.V., *Précis de criminologie*, Ed. Payot, Paris.
- Lanteri-Laura G., *Histoire de la criminologie française*.
- Larguier J., *Criminologie et science pénitentiaire*, sixième édition Dalloz, 1989.
- Lazerges Christine, Camilleri G., *Atlas de la criminalité en France*, Ed. Reclus - La Documentation Française, 1992.
- Lazerges Christine, *La politique criminelle*, Ed. „Que sais-je?” Presses Universitaires de France, 1987.
- Lombroso C., *Discours d'ouverture du VI-e congrès d'anthropologie criminelle*, 1906, A.J.C., 2-e sem./1967.
- Lombroso C., *L'anthropologie criminelle et ces récents progrès* (deuxième édition, revue et augmentée avec 13 figures dans le texte), Ed. Felix Alcan, Paris, 1891.

- Lombroso C.**, *L'homme criminel* (deuxième édition française, traduite sur la cinquième édition italienne), Ed. Felix Alcan, Paris, 1895.
- Mendlewicz J. și Wilmotte J.**, *Les déterminants génétiques de la delinquance - Problèmes de l'anomalie xyy*, R.D.P.C. (belge) nr. 4/1970.
- Merle R. și Vitu A.**, *Traité de droit criminel*, Ed. Cujas, Paris, 1967.
- Merton R.K.**, *Social Theory and Social Structure*, Ed. The Free Press of Glencoe, New York, 1957.
- Molina A.G.P. de**, *Criminologia - Una introduccion a sus fundamentos teóricos para juristas*, 3ª, Ed. Tirant lo Blanch (Valencia), 1996.
- Montesquieu**, *De l'esprit des lois*, Ed. Librairie ch. Detagrave, Paris, 1901.
- Mucchielli L.**, *Histoire de la Criminologie française*.
- Negrier-Dormont Lygia**, *Criminologie*, Ed. Litec, 1992.
- Negrier-Dormont Lygia, Tzitzis, S.** *Criminologie de l'acte et philosophie pénale. De l'ontologie criminelle des Anciens à la victimologie appliquée des Modernes*, Ed. Litec, Paris, 1994.
- Nuttin J.**, *Théorie de la motivation humaine - Du besoin au projet d'action*, 3ème Ed. P.U.F., 1991.
- Papadopol V.**, *Despre infracțiuni și pedepse*, Ed. Științifică, București, 1965.
- Peters R.S.**, *Le Concept de Motivation*, Ed. E.S.F., Paris, 1973.
- Picca, G.** *La criminologie*, 3e Ed. P.U.F., 1993.
- Pinatel J.**, *Agressivité et personnalité criminelle*, R.S.C./D.P.C. nr. 1/1960.
- Pinatel J.**, *Beccaria, précurseur de la Criminologie*, A.I.C., 2ème sem./1964.
- Pinatel J.**, *Egocentrisme et personnalité criminelle*, R.S.C./D.P.C. nr. 1/1959.
- Pinatel J.**, *Indifférence affective et personnalité criminelle*, R.S.C./D.P.C. nr. 3/1959.
- Pinatel J.**, *La société criminogène*, Ed. Calman-Levy, 1971.
- Pinatel J.**, *La théorie des instincts d'Etienne de Greeff*, R.S.C. nr. 4/1961.
- Pinatel J.**, *Traité de droit penal et criminologie*, Tome III, Ed. Dalloz, 1975.
- Pires A.P.**, *La criminologie d'hier et d'aujourd'hui*, în „*Histoire des savoirs sur le crime et la peine*”, lucrare colectivă de Christian Debuyst s.a., Ed. Les Presses de l'Université de Montréal, 1995.
- Popper K.**, *The Postscript of the Logic of the Scientific Discovery II. The Open Universe*, London-Hutchinson, 1982, trad. fr. *L'Univers irresolue. Plaidoyer pour l'indéterminisme*, Ed. Herman, Paris, 1984.
- Pradel J.**, *Droit Pénal Comparée*, Ed. Dalloz, 1995.
- Pradines M.**, *Traité de Psychologie Générale*, Ed. P.U.F., 1986.
- Rassat M.L.**, *Pour une politique anticriminelle du bon sens*, Paris, La Table Ronde, 1983.

- Reckless W.C.**, *A non causal explanation: containment theory*, A.I.C./1963.
- Ribot Th.**, *Les maladies de la volonté*, Ed. Felix Alcan, Paris, 1883.
- Rose G.**, *Anomie and Deviation: a Conceptual Framework for Empirical Studies*, British Journal of Sociology, 17-03, 1966.
- Rouland N., Seelig E.**, *L'Anthropologie juridique*, Ed. P.U.F., 1990; *Traité de criminologie*, Ed. Presses Universitaires de France, 1956.
- Schur E.**, *Radical non-intervention*, 1973.
- Seelig E.**, *Traité de criminologie*, Ed. P.U.F., 1990.
- Sellin T.**, *Conflits de Culture et Criminalité*.
- Sellin T.**, *Culture Conflict and Crime*, R.D.P.C. (belge) nr. 9/1960.
- Souchon H.**, *Alexandre Lacassagne et l'École de Lyon*, Reflexions sur les aphorismes et ce concept du „Milieu Social”, R.S.C./D.P.C. nr. 2/1974.
- Stănoiu Rodica M.**, *Criminologie*, vol. I, Ed. Oscar Print, seria Criminologie, 1995.
- Stefani G., Levasseur G., Bouloc B.**, *Droit pénal général*, 16e édition Dalloz, 1997.
- Stefani G., Levasseur G., Jambu-Merlin R.**, *Criminologie et science pénitentiaire*, troisième édition Dalloz, 1972.
- Sutherland E.**, *Principes de criminologie*, version française établie sur le texte de la sixième édition de „*Principles of Criminology*”, Ed. Cujas, Paris, 1966.
- Sutherland E.H., Cressey D.R.**, *Principes de criminologie*, version française, établie sur le texte de la sixième édition de „*Principles of Criminology*”, Ed. Cujas, Paris, 1966.
- Sykes G.M. și Matza D.**, *Techniques of neutralization. A theory of delinquency*, American Sociological Review, 22 (Dec. 1957).
- Szabo D.**, *Criminologie*, Ed. „Les presses de l'Université de Montreal”, 1965.
- Szabo D.**, *De l'Anthropologie à la Criminologie comparée*, Ed. Librairie Philosophique J. Vorin, Paris, 1993.
- Tarde G.**, *La criminalité comparée*, Ed. Felix Alcan, Paris, 1886.
- Tullio B. Di**, *Manuel d'anthropologie criminelle*, Ed. Payot, Paris, 1951.
- Valéry P.**, *Regards sur le monde actuel - Fluctuations sur la liberté*, Ed. Gallimard, 1982.
- Vouin R. și J. Léauté**, *Droit Pénal et Criminologie*, Ed. P.U.F., 1956.
- Zamfirescu V. Dem.**, *Câteva prejudecăți despre Freud*, „Caiete de psihanaliză” nr. 1, Ed. „Jurnalul literar”, 1992.

Valerian Cioclei a absolvit Facultatea de Drept din București în anul 1984. Este doctor în drept al Universității din București, precum și al Universității Montpellier I, cu mențiunea „Très honorable avec les felicitations du jury”.

Este conferențiar universitar la Facultatea de Drept a Universității din București (unde predă disciplinele Criminologie și Drept penal. Partea specială).

Din 1996 este secretar științific al Consiliului profesoral, director de studii (program credite) și coordonator programe internaționale, iar din octombrie 2001 prodecan al Facultății de Drept din București.

A funcționat ca magistrat procuror, diplomat, iar în prezent este avocat, membru al Baroului București.

A fost membru al subcomisiei juridice în ianuarie 2001.

Este autor a numeroase articole și studii de specialitate precum și a cinci cărți, printre care: *Manual de criminologie*, Editura All Beck, ediția I, 1999 și *Mobilul în conduita criminală*, Editura All Beck, București, 1999.

ISBN 973-655-255-1

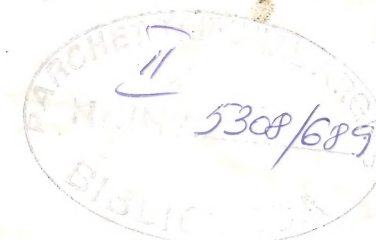

9 789736 552557

J U R I D I C A

Manual de criminologie

Ediția a II-a

VALERIAN CIOCLEI

 Editura ALL BECK

CURS UNIVERSITAR